

TIEDONANTOJA 202 • 1995

MONIALAISEN MAATILAYRITYKSEN TULOSLASKENTA

TIINA VIHTONEN
TUULA HAVERINEN

MAATALOUDEN TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS
AGRICULTURAL ECONOMICS RESEARCH INSTITUTE, FINLAND

RESEARCH REPORTS 202 • 1995

TIEDONANTOJA 202

**MONIALAISEN
MAATILAYRITYKSEN
TULOSLASKENTA**

TIINA VIHTONEN

TUULA HAVERINEN

MAATALOUDEN TALOUDELLINEN TUTKIMUSLAITOS
AGRICULTURAL ECONOMICS RESEARCH INSTITUTE, FINLAND
RESEARCH REPORTS 202

ISBN 952-9538-57-X
ISSN 0788-5199

ESIPUHE

Monialaisen maatilayrityksen tuloslaskentaa koskeva tutkimus on jatkoa Maatalouden taloudellisessa tutkimuslaitoksessa vuonna 1993 käynnistetylle tutkimukselle yleisen liiketaloustieteen laskentamenetelmien soveltamisesta maatilataloudessa. Maataloudessa perinteisesti käytetyt liiketuloskäsitteet poikkeavat muussa yritystoiminnassa yleisesti sovelletuista liiketuloskäsitteistä. Tilojen toiminnan monipuolistumisen myötä on syntynyt tarve kehittää maatalouteen lähinnä verrannolliset käsitteet. Maatilatalouden kehittämisrahastron tuella vuonna 1994 aloitetun tutkimusprojektin tavoitteena on laatia monipuolista tuotantoa harjoitaviin maaseutuyrityksiin soveltuva tuloslaskentajärjestelmä. Tarkastelu kattaa maatalouden lisäksi myös metsätalouden ja viljelijäperheen harjoittaman muun yritystoiminnan. Laskentajärjestelmän tulee tuottaa tietoa sekä yrityksen sisäistä että ulkoista seurantaa varten ja sen tulee soveltua myös kansallisiin ja EU:n edellyttämiin tilastointitarpeisiin.

Tutkimuksesta on syksyllä 1994 julkaistu MMM Tiina Vihtosen pro gradu-työn pohjalta "Maatilayritysten tuloslaskenta ja tilinpäätösanalyysi liiketaloustieteen menetelmin" (MTTL:n tiedonantoja 198). Siinä on laadittu maatilayrityksen tilinpäätös yleisen liiketaloustieteen menetelmin ja laskettu maatalouden kannattavuustutkimuksen kirjanpitoiltoille maatilayrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä kuvaavia tunnuslukuja. Oheisessa tutkimuksessa monialaisen maatilayrityksen tuloslaskennan menetelmiä ja tietojen saatavuutta on tarkasteltu case-tutkimuksena erityyppisissä maatilayrityksissä ja vertailluna myös maaseudun muissa pienyrityksissä.

Tutkimus on tehty Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen, Helsingin kauppakorkeakoulun ja Maaseutukeskusten Liiton välisenä yhteistyönä. Tutkimuksen valvojakunnan puheenjohtajana on toiminut prof. Matti Yläalo Helsingin yliopiston taloustieteen laitokselta ja jäsenenä tutkija Simo Hannelius Metsäntutkimuslaitokselta, prof. Arto Lahti HKKK:n markkinoinnin ja tuotantotalouden laitokselta sekä hänen sijaisenaan suunnittelija Jari Olli ja KTM Tapio Eräheimo, tutkimusjohtaja Yrjö Ojaniemi MTK:sta, neuvonta-johtaja Mikko Siitonen Maaseutukeskusten Liitosta, tutkimuksen johtajana erikoistutkija Maija Puurunen MTTL:sta sekä asiantuntijana kauppat. maist. Risto Juurmaa HKKK:n laskentatieteen laitokselta. Projektitutkijoina ovat toimineet MMM Tiina Vihtonen ja MMM Tuula Haverinen, joka Vihtosen äitiysloman johdosta on vastannut tutkimusjulkaisun laadinnasta kuluvan vuoden aikana. Aineiston keruussa on avustanut opiskelija Paula Havo Mustialan maatalousoppilaitoksesta. Julkaisun taitosta on vastannut tekstinkäsittelijä Sirkka Rämä.

Monialaisen maatilayrityksen tuloslaskentaa koskeva case-tutkimus jatkuu "Monialaisten maatilayritysten taloudelliset tulokset" -tutkimushankkeella. Jatkotutkimuksen tavoitteena on kehittää oheisessa tutkimuksessa esitettyä laskentajärjestelmää tietojen saamiseksi maataloilla harjoitettavan muun yritystoiminnan taloudellisuudesta. Vastavaanlaiset tutkimusprojektit ovat käynnissä MTTL:ssa puutarhatalouden osalta yhteistyönä puutarhajärjestöjen ja metsätalouden osalta Joensuun yliopiston kanssa.

Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen puolesta haluamme esittää parhaat kiitoksemme kaikille yhteistyötahoille, jotka ovat myötävaikuttaneet tämän tutkimusraportin syntyyn.

Helsingissä 4. elokuuta 1995

Jouko Sirén

Maija Puurunen

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimuksen tausta	7
1.2. Tutkimuksen tavoitteet	8
2. EUROOPAN UNIONIN JA SUOMEN MAATALOUDEN KIRJANPIDON VERTAILU	10
2.1. Suomen kannattavuuskirjanpito	10
2.2. Euroopan Unionin FADN -kirjanpitolajärjestelmä	11
2.3. FADN -kirjanpitolajärjestelmän toteuttaminen Suomessa	13
3. PIENYRITYSTEN LASKENTATOIMI	16
3.1. Pienyrityksistä saatavat tilasto- ja rekisteritiedot	16
3.2. Pienyritysten laskentatoimen taso	18
3.2.1. Laskentatoimen järjestäminen	18
3.2.2. Aikaisempia tutkimuksia pienyritysten laskentatoimesta	20
3.3. Pienyrityksistä saatavat verotustiedot	21
3.3.1. Eri yritysmuodot verotuksessa	21
3.3.2. Elinkeinojen verotus	22
4. MONIALAISEN YRITYKSEN SUUNNITTELUPROSESSI	24
4.1. Yrityssuunnittelu	24
4.2. Sidosryhmien tiedontarpeet	26
4.3. Yritys- ja ympäristöanalyysi	27
4.3.1. Taloudellinen analyysi	28
4.3.2. Tilinpäätösanalyysi	28
4.3.3. Tunnuksanalyysi	29
4.3.4. Tulosityksikkökohtainen laskenta	31
4.4. Tilijärjestelmän yleispiirteet	34
4.5. Monialaisen maatilayrityksen suunnitteluprosessin erityispiirteitä (Ari Enroth, Maaseutukeskusten Liitto)	36
5. CASE -YRITYSTEN TULOKSET	38
5.1. Tutkimusmenetelmät	38
5.2. Tutkimusaineisto ja tutkimuksen toteutus	39
5.3. Case -analyysit	40
5.3.1. Monialaisten maatilayritysten toimialalaskelmat	40
5.3.2. Monialaisten maatilayritysten tunnusluvut	50
5.3.3. Maaseudun muiden pienyritysten tunnusluvut	58

5.4. Tietojen saatavuus tutkimusyryksistä	65
5.4.1. Tutkimusyryksistä saatavat tiedot	65
5.4.2. Ongelmat tietojen saatavuudessa tutkimusyryksistä	66
5.5. Omaisuusosien arvostaminen	67
5.5.1. Omaisuusosien arvojen ja poistojen määrittäminen tiloilla	67
5.5.2. Omaisuuden arvostuksen vaikutus talouden tunnuslukuihin (Ari Enroth, Maaseutukeskusten Liitto)	71
5.6. Rahoittajan näkemykset maataloilta tarvittavista kannattavuus- ja rahoitustiedoista	73
6. TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET	76
6.1. Monialaisen maatilayrityksen tililuettelo	76
6.2. Tietojen saatavuus suomalaisilta tiloilta FADN -järjestelmää varten	77
6.3. Monialaisen maatilayrityksen toimialalaskelma	78
6.4. Maataloilta laskettujen tulosten vertailukelpoisuus muihin yrityksiin	82
7. YHTEENVETO	84
KIRJALLISUUS	88
LIITTEET 1-6	92

MONIALAISEN MAATILAYRITYKSEN TULOS- LASKENTA

TIINA VIHTONEN & TUULA HAVERINEN

Accounting of a diversified farm enterprise

Abstract. Today Finnish farms are to an increasing extent engaged in other entrepreneurial activities in addition to agriculture. In order to calculate the economic result of these diversified farm enterprises, we need business result concepts by means of which it is possible for the entrepreneur, advisor, or investor to draw conclusions on the profitability of the various activities of the enterprise. The business result concepts used should be compatible with the financial accounting of other SMEs in rural areas. The bookkeeping should also produce data for the needs of the research and the society, as well as for the national and EU statistics.

This paper concerns the need for data required by the EU, which is compared to the data collected today on the bookkeeping farms in Finland. The report deals with the level of accounting in small enterprises covered by Business Tax Act, as well as the contents of business planning, with the main emphasis on economic analysis. In order to develop an accounting method, 16 case enterprises, including 12 diversified farms and 4 other small rural enterprises, are examined in the study. On the basis of these enterprises, the availability of data from Finnish farms is examined, and a preliminary accounting method is developed to indicate the profitability of the different activities of a diversified farm enterprise. Financial ratios indicating the economic situation of the case enterprises are also presented. The study presents a recommendation for the implementation of profitability calculation in the different fields of activity. The availability of data from farms is assessed in terms of the EU requirements as well as the needs of investors, and the aim is to make the data as compatible with the data from other small rural enterprises as possible.

Index words: accounting, farm results, profitability

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tausta

Useilla maatiloilla yhä suurempi osa tuloista koostuu muista tulolähteistä kuin maataloudesta. Päätoimitilojen osuus (75-100 % tuloista maatilatalouden tuloja) on vähentynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana 50 %:stä 33 %:iin. Muina tulolähteinä maatiloilla voivat olla tilan ulkopuolisen palkkatyön lisäksi muu tilalla tapahtuva yritystoiminta kuten maatilamatkailu, kalanviljely, puutavaran sahaus tai maataloustuotteiden jatkojalostus. Maatiloja, joissa maatilataloudesta tuleva tulo-osuus on enää 0-24 %, oli 80-luvun alussa noin neljännes tiloista, kun vuonna 1992 näitä tiloja oli jo kolmannes kaikista maatiloista. Muiden tulolähteiden osuus maatilojen tulonmuodostuksesta on selvästi lisääntynyt. Maatalous ei välttämättä yksin työllistä koko viljelijäperhettä, niinpä tiloilla on etsitty muita tulonhankkimismahdollisuuksia. Maaseudun elinkeinotoiminnan monipuolistumisella on erityisesti paikallista ja yksilöllistä merkitystä toimeentulon varmentajana (ANON. 1992 e, ALASTALO ym. 1993).

Monialaisella maatilayrityksellä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yritystä, jossa maa- ja metsätalouden lisäksi on muuta yritystoimintaa. Monialaisen maatilayrityskonaisuuden kannattavuus- ja rahoitustilanteen tarkasteluun ei toistaiseksi ole olemassa yhtenäisiä laskentamalleja. Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on selvittää toimialakohtaisen kannattavuuden laskentaa monialaisessa maatilayrityksessä.

Maaseudun pienyritystoimintaa ja maatilojen tuotantorakenteen monipuolistavaa yritystoimintaa rahoitetaan mm. maaseutuelinkeinolain perusteella. Tätä kautta kana-voitui maaseudun pienyrityksiin vuonna 1993 rahaa lainoina ja avustuksina yhteensä noin 265 milj mk. Läheskään kaikki yritykset eivät saa toimintaansa edellä mainittua rahoitusta. Erikoismaatalouden ja pienyritystoiminnan lisääntymistä kuvaa hyvin maaseutuelinkeinolain perusteella rahoitettujen hankkeiden lukumäärä, joka on lisääntynyt vuosina 1987-1993 noin 1 180 hankkeesta 10 760 hankkeeseen. Monialaisten maaseutuyritysten taloudellista toimintaa voidaan seurata pääasiassa verotustietojen (ANON. 1990) ja maatalouden kannattavuustutkimuksen kirjanpitoltilojen (ANON. 1992 h) avulla. Monialaisista maaseutuyrityksistä ei ole olemassa toimialoittaisia tilastoja, joiden perusteella yritysten taloudellista tilannetta voitaisiin seurata. Tässä tutkimuksessa tiedot yrityksistä hankittiin kyselyn ja haastattelujen avulla.

Suomalaisilta maatiloilta on yleensä saatavissa ainoastaan maatalouden verokirjanpito. Suomessa on noin 1100 maatilaa, jotka pitävät kannattavuuskirjanpidon mukaisesti tarkempaa kirjanpitoa kuin maatalouden verotus edellyttää. Lisäksi useilla tiloilla on käytössä erilaisia muita talousseurannan sovelluksia. Euroopan Unionin jäsenmaissa kerätään tietoja maataloustilastointia varten yhteisen Farm Accountancy Data Network (FADN) -kirjanpitolajärjestelmän avulla. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan FADN -

järjestelmän mukaisten tietojen saatavuutta suomalaisilta maataloilta sekä niitä muutoksia, joita FADN -järjestelmän käyttöönotto aiheuttaa kirjanpitoon Suomessa.

Monialaiseen maatilatalouteen soveltuvan tuloslaskentajärjestelmän tarkasteluun on tässä tutkimuksessa otettu mukaan myös sovellus maaseudun muiden pienyritysten tuloslaskennasta. Tuloslaskentajärjestelmien tulisi soveltua sekä monialaisiin maatilayrityksiin että pienyrityksiin, joissa maa- ja metsätalouden merkitys on vähäinen tai sitä ei ole lainkaan. Sekä maatilatalouden yrittäjän että rahoittajan tulisi voida verrata tilan tuloksia muihin maaseudun yrityksiin. Maatilatalouden ulkopuolisissa yrityksissä laskentatointa on jouduttu kehittämään mm. elinkeinoverolaista (EVL) johtuen yleisen liikelaskennan periaatteet huomioon ottaen. Näissä yrityksissä on yleensä saatavissa kahdenkertaisen kirjanpidon perusteella laadittu tilinpäätös, joten niiltä voidaan saada myös maatilayritysten tuloslaskentaan soveltuvia ratkaisuja.

Maatalouden taloudellisessa tutkimuslaitoksessa valmistui keväällä 1994 tutkimus "Maatilayritysten tuloslaskenta ja tilinpäätösanalyysi liiketaloustieteen menetelmin" (VIHTONEN 1994). Tässä tutkimuksessa testataan Vihtosen esittämien tunnuslukujen laskemiseksi tarvittavien tietojen saatavuutta erityyppisiltä maataloilta ja muista maaseudun pienyrityksistä. Tutkimus on *monialaisen maatilatalouden kirjanpitojärjestelmää selvittävä menetelmä tutkimus*. Se toteutetaan case-tyyppisenä tapaustutkimuksena, jossa analysoidaan 16 yrityksen tiedot. Tuloksissa tarkastellaan tarkemmin kolmea case-tapausta. Näiden case -yritysten avulla testataan laskentamenetelmien soveltuvuutta monialaisen maaseutuyrityksen taloudellisen tilanteen kuvaamiseen. Yritysten taloudellisen tilanteen analysointia ei tässä tutkimuksessa tarkastella lähemmin, koska yritysten tulokset perustuvat vain yhden vuoden tietoihin.

1.2. Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksessa tarkastellaan menetelmiä, joiden avulla maaseudulla toimivien yritysten toimintaa voitaisiin kuvata yhtenäisin käsittein. Pyrkimyksenä on mahdollisimman suuri vertailukelpoisuus maatilayritysten ja muiden yritysten kesken. Laskentamenetelmän kehittämisessä on pyritty yhtenäisyyteen muissa yrityksissä käytössä olevien laskentamenetelmien kanssa. Tutkimuskohteena on monialainen pienyritys, erityisesti maatala. *Monialaisella maatilayrityksellä* tarkoitetaan tässä tutkimuksessa yritystä, jossa maa- ja metsätalouden lisäksi on muuta yritystoimintaa. *Toimialalla* tarkoitetaan monialaisen maatilayrityksen eri toimintoja, joita ovat maatalous, metsätalous ja muu yritystoiminta kuten maatilamatkailu tai tuotteiden jatkojalostus tilalla.

Tutkimuksen keskeiset tavoitteet ovat:

- 1) Tutkimuksen tavoitteena on *laatia ehdotus maatilayrittäjän tilijärjestelmäksi*, jonka pohjalta voidaan laatia tuloslaskelma ja tase kuten muistakin yrityksistä ja tätä kautta laskea eri sidosryhmien tarvitsemia tunnuslukuja. Tutkimustiloilta selvitetään käytännön ongelmia, joita tietojen saatavuudessa tutkimuksessa hahmoteltavaan tilijärjestelmään ilmenee.
- 2) Tilijärjestelmän avulla tulee voida tuottaa *Euroopan Unionin maataloustilastoinnin (Farm Accountancy Data Network, FADN) tarvitsemat tiedot*. Tutkimuksessa selvitetään myös ongelmia, joita FADN:n edellyttämien tietojen saatavuudessa suomalaisilta tiloilta ilmenee.
- 3) Tutkimuksessa selvitetään, miten monialaista maatilayritystä voidaan tarkastella kokonaisuutena siten, että yrityksen eri osien vaikutus yrityskokonaisuuden kannattavuuteen voidaan selvittää. Tutkimuksessa *esitetään suositus toimialakohtaisesta laskelmasta yrityksen sisäisen laskennan tarpeita varten*. Yrittäjä voi tällöin seurata yrityksen eri osien välistä kannattavuutta ja ohjata toimintaansa tuottavaan suuntaan.
- 4) Tutkimuksessa selvitetään myös *monialaisen maatilayrityksen laskennan vertailumahdollisuutta muihin yrityksiin*. Vertailuryhmänä tarkastellaan sellaista maaseudulla tapahtuvaa pienyritystoimintaa, johon ei kuulu maataloutta. Tutkimuksessa selvitetään eri sidosryhmien maatilayrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä koskevia tiedontarpeita, jotka osaltaan vaikuttavat siihen, millainen tilijärjestelmä monialaiseen maatilayritykseen on syytä luoda ja toisaalta siihen, kuinka vertailukelpoisia maataloilta saatavat tiedot ovat muiden yritysten tietojen kanssa.

Esitetty tililuettelo on perustana jatkotutkimukselle, jossa tililuetteloon perustuvan kirjanpidon perusteella lasketaan toimialakohtaisia laskelmia suuremmalle tilajoukolle. Tutkimuksessa hahmotettavan tilijärjestelmän avulla monialaisten maatilayritysten kirjanpito saadaan sellaiselle tasolle, että se täyttää sisäisen laskennan vaatimukset, FADN-järjestelmän vaatimukset ja tiedot ovat myös mahdollisimman vertailukelpoisia muihin yrityksiin verrattuna. Sisäisellä laskennalla tarkoitetaan tässä eri toimialojen kannattavuutta mittaavien laskelmien tekemistä. Tällöin yrittäjä saa tietoja eri toimintojen kannattavuudesta ja voi tältä pohjalta ohjata toimintaansa kannattavaan suuntaan. Tilijärjestelmä on laadittu samoin perustein kuin muissakin yrityksissä ja tämän perusteella monialaisen maatilayrityksen tulokset ovat verrattavissa muiden yritysten tuloksiin.

2. EUROOPAN UNIONIN JA SUOMEN MAATALOUDEN KIRJANPIDON VERTAILU

Suomen liittyminen Euroopan Unioniin tuo mukanaan omat kirjanpidon tasoon ja sisältöön liittyvät vaatimukset. EU:n FADN-kirjanpitoilajärjestelmän avulla kerätään mahdollisimman yhtenäiset tiedot EU:n eri jäsenmaiden tiloilta. FADN-järjestelmään siirtyminen aiheuttaa eräitä muutoksia myös Suomessa käytössä olevalle kannattavuuskirjanpidolle. Tässä kappaleessa esitetään molempien järjestelmien peruspiirteet ja erot.

2.1. Suomen kannattavuuskirjanpito

Kirjanpitoon perustuvaa maatalouden kannattavuusseurantaa on Suomessa harjoitettu vuodesta 1912 lähtien. Kenttäorganisaationa järjestelmässä toimivat maaseutukeskukset, ruotsinkieliset maanviljelysseurat ja Ålands landskapsstyrelse. MTTL:n kannattavuustutkimustoimisto ohjaa koko toimintaa. Kirjanpito on vapaaehtoista ja kirjanpitoilaja on viime vuosina ollut noin 1100. Lähes kaikki tutkimuksessa mukana olevat tilat ovat yksityisten viljelijöiden päätoimisia perhevilmeliä. Kannattavuustutkimukseen osallistuvien tilojen vaihtuvuus on suhteellisen vähäistä. Uusia tiloja on vuosittain 5-7 % koko tilamäärästä. Kannattavuuskirjanpidosta saatavat tiedot ryhmitellään alueittain, tilasuuruusluokittain ja tuotantosuunnittain. Suomi on jaettu maatalouden olosuhteiden perusteella neljään suuralueeseen, joiden mukaan aineisto on luokiteltu (ANON.1992 h).

Kirjanpitoilaja ovat painottuneet voimakkaammin suurempiin tilakokoluokkiin kuin maan kaikki tilat. Vuoden 1993 maatilarekisterin mukaan tuotantotoimintaa harjoitti 116 281 tilaa, joiden keskimääräinen tilakoko oli 18,78 ha (ANON.1994 c). Kirjanpitoilajien keskipeltoala vuonna 1993 oli vastaavasti 34,60 ha (ANON. 1995 a). Kirjanpitoilajien lukumäärä onkin viime vuosina vähentynyt voimakkaasti pienimmissä ja kasvanut suurimmissa tilasuuruusluokissa. Tuotantosuunnittainen ryhmittely perustuu kokonaistuoton koostumukseen. Tilat jaetaan ensin kotieläintiloihin ja kasvinviljelytiloihin sen mukaan kumman osuus maatalouden kokonaistuotosta on suurempi. Kotieläintilat jaetaan edelleen maitotiloihin, muihin nautakarjatiloihin, sikatiloihin ja muihin kotieläintiloihin. Kasvinviljelytilat jaetaan viljatiloihin ja muihin kasvinviljelytiloihin.

Tiloilta kerättävästä tietosisällöstä merkittävän osan muodostavat lakisääteiset veromuistiinpanot. Tiloilla pidetään yhdenkertaista verokirjanpitoa, josta käyvät ilmi myyntitulot ja tuotantopanoksista maksetut menot. Näiden lisäksi tiloilta kerätään kassatiedot metsätaloudesta, sivuansiotaloudesta sekä yksityistaloudesta, jolloin saadaan koko yrityksen suljettu rahaliike. Tietosisältöön kuuluu myös omaisuuden ja pääomien seuranta, säännöllinen työkirjanpito sekä tiedot pellonkäy-

töstä, sadoista ja tuotoksista sekä tilan sisäisistä maksuttomista suorituksista (LIITE 1). Kirjanpidon vaatimat muistiinpanot tehdään tiloilla tilivuoden aikana kirjanpito kirjojen tai tietokoneohjelmien avulla. Tilikausi on kalenterivuosi. MTTL laskee kirjanpito tiloilta kerättyjen tietojen perusteella vuosittain tuloksia, jotka julkaistaan MTTL:n tiedonantoja -sarjassa. Tilat saavat tilinpäätöksen lisäksi itselleen myös erillisen yhteenvedon, jossa tilan tilinpäätöstietoja verrataan vastaavaa aluetta, suuruusluokkaa ja tuotantosuuntaa edustavien tilojen keskimääräisiin tietoihin. Kannattavuuskirjanpidon perusteella lasketaan keskeisiä maatalouden liiketulosta kuvaavia käsitteitä kuten verotettava puhdas tuotto, maatalousylijäämä ja kannattavuuskerroin.

Kirjanpito tilat ovat kooltaan suurempia, maatalouteen voimakkaammin keskittyneitä ja kotieläinvaltaisempia kuin tilat keskimäärin. Ne eivät ole edustava otos koko maan kaikista tiloista, joten niiltä lasketut keskiarvot eivät kuvaa koko maan kaikkien maatilojen keskimääräistä tilannetta tarkasteltavista asioista. Nautakarja- ja sikatiloja on kannattavuustutkimuksessa enemmän ja kasvinviljelytiloja vähemmän kuin niiden osuus koko maan tiloista edellyttäisi. Kirjanpito tiloilla maatalouden osuus rahatuloista oli vuonna 1988 keskimäärin 78 %, kun verotustietojen mukaan vastaava osuus maan kaikilla tiloilla jäi alle puoleen viljelijäperheiden tuloista (ANON.1992 h).

2.2. Euroopan Unionin FADN -kirjanpito tilajärjestelmä

Euroopan Unionin komissio seuraa viljelijöiden tulokehitystä ja maatalouspolitiikan toimenpiteiden vaikutuksia maatilojen toimeentuloon. Komissio on perustanut FADN (Farm Accountancy Data Network) maatalouden kirjanpito tilajärjestelmän hoitamaan näitä tehtäviä. Järjestelmän avulla kerätään vuosittain mahdollisimman yhdenmukaiset tiedot noin 60 000 kirjanpito tilalta EU:n jäsenmaissa. FADN -järjestelmällä kerätyt tiedot kuvaavat eri tuotantosuunta- ja kokoluokkia edustavien maatilojen tuloja EU:n alueella. Tuloksilla on keskeinen merkitys yhteisön maatalouspolitiikkaan liittyvässä päätöksenteossa. FADN on jäsenvaltioiden itsenäisesti toteuttama tietojen keruu, joka perustuu Unionin lainsäädäntöön. Tietoja maatiloilta on kerätty vuodesta 1965 lähtien. Säädöksillä ohjataan tietojen keruuta tiloilta. Ne sisältävät määräyksiä järjestelmän organisaatiosta, tilojen luokittelusta ja valinnasta, tiloilta kerättävästä tietosisällöstä, aikatauluista sekä yhteisön rahoitusosuudesta jäsenmaille (ANON.1993 c, ANON.1993 d). FADN on EU:n komission ylläpitämä järjestelmä, joten komissio päättää mm. järjestelmän avulla kerättävästä tietosisällöstä. EU:n kussakin jäsenvaltiossa on FADN -järjestelmää hoitava yhteyselin, jonka tehtävänä on kirjanpidon toteuttaminen ja tarvittavien tietojen toimittaminen EU:n komissiolle. Jäsenmaissa toimintaa ohjaa ns. kansallinen FADN -komitea, jonka tehtävänä on mm. vastata kirjanpito tilojen edustavuudesta. FADN -tuloksista lasketaan Unionin tarpeita varten kolme keskeistä käsitettä: nettoarvonlisäys, viljelijäperheen maataloustulo ja kassavirta. FADN ei ole

laskentajärjestelmä, vaan tietojenkeräysjärjestelmä, jonka pohjalta voidaan seurata maatilojen taloudellista tilannetta. Käytännössä FADN -järjestelmä on keskittynyt pelkästään tilan maatalouden tulojen mittaamiseen (ANON. 1989, ANON.1991, ANON. 1992 g).

FADN -järjestelmä kokoaa tietoja maataloutta päätoimisesti harjoittavilta tiloilta. Päätoimisuus on nykyään määritelty tilojen taloudellisen koon mukaan. Tämä taloudellisen koon raja vaihtelee eri jäsenmaissa kunkin maan olosuhteista riippuen (HILL 1989). Maatilojen yhdenmukaisella tyyppiluokittelulla pyritään mahdollistamaan eri tuotantosuuntia ja tilakokoluokkia edustavien maatilojen vertailu EU:n jäsenmaissa. EU:n maatilojen tyyppiluokittelujärjestelmä eli ns. Yhteisön typologia luokittelee maatilat tilan taloudellisen koon ja tuotantosuunnan perusteella. Molemmat tekijät määräytyvät kullekin tuotteille laskettavien ns. vakioitujen katteiden perusteella. Tilan taloudellinen koko saadaan kertomalla tilan tuotannon fyysinen laajuus kyseiselle alueelle lasketuilla vakioituilla katetuotoilla. Tuotantosuunta määräytyy tilan eri toimintojen vakioitujen katteiden suhteellisista osuuksista tilan kokonaiskatteesta.

Maatilan taloudellinen koko ilmaistaan eurooppalaisena kokoyksikkönä (European Size Unit). ESU vastaa tiettyä ECU:ina ilmaistua rahamäärää tilan vakioidusta kokonaiskatteesta. Vakioitu kate lasketaan vähentämällä kokonaistuotannon arvosta osa muuttuvista kustannuksista. Tällä hetkellä ESU:n raha-arvo on 1200 ECU:a (90/36/EEC). FADN -järjestelmä luokittelee maatilat näiden ESU -arvojen perusteella yhdeksään eri kokoluokkaan. EU:n typologiassa tilan tuotantosuunta määräytyy tilan eri toimintojen vakioitujen katteiden suhteellisista osuuksista siten, että rajana on 2/3. Tällöin sikatilaksi luokitellaan tila, jonka kokonaiskatteesta vähintään 2/3 tulee sikataloudesta. Tuotantosuunnat jaetaan neljään eri tasoon. FADN -järjestelmässä tuloksia lasketaan 9 eri tuotantosuunnalle, jotka perustuvat typologian päätason tuotantosuuntien yhdistelyihin (ANON.1988, ANON. 1989).

EU:n alue on jaettu noin 100 eri alueeseen FADN -järjestelmää varten. Aluejako noudattaa pääsääntöisesti EU:n yleistä NUTS alueluokitusjärjestelmää (Nomenclature of Territorial Units for Statistics). Tässä luokittelussa kukin maa on jaettu hierarkkisesti 1-3 tasoon. EU:n typologian mukaisesti luokitellut maatilat muodostavat havaintokentän, josta FADN -tilat valitaan. Tilan tuotantosuunta, alue ja taloudellinen koko muodostavat kolmiulotteisen matriisin. Matriisin jokainen solu edustaa tiettyä tilakokoluokkaa, tuotantosuuntaa ja aluetta. FADN -järjestelmään mukaan otettavat tilat tulee periaatteessa valita siten, että jokainen solu on edustettuna. Maatilat jakautuvat näihin soluihin epätasaisesti, eikä jokaiseen soluun välttämättä osu yhtään tilaa, jolloin tarvittaessa soluja voidaan yhdistellä. Tilojen osallistuminen FADN -järjestelmään on vapaaehtoista ja tämä vaikeuttaa tilojen satunnaista valintaa.

FADN -järjestelmällä kerättävien tietojen sisältö (LIITE 2) on määritetty asetuksessa (ANON. 1989). FADN korostaa tilojen tietosuojaa, joten tietoja käsitellään nimettöminä ja niiden käyttö muuhun kuin FADN -lainsäädännössä mainittui-

hin tarkoituksiin on kielletty. Tilatasolla tietojen saatavuus perustuu tilalla pidettävään kirjanpitoon, josta huolehtii joko viljelijä tai neuvoja. Tilikauden pituus on 12 kuukautta, mutta tilikausi voi poiketa kalenterivuodesta. Jäsenmaiden kirjanpitotoimistot toimittavat keräämänsä ja tarkastamansa tilatiedot EU:n komissiolle viimeistään 9 kuukautta tilikauden päättymisen jälkeen. Komission laatimat lopulliset tulokset ovat valmiina noin 15 kuukauden kuluttua viimeisen jäsenmaan tilikauden päättymisestä. EU:n komissio julkaisee FADN -tuloksia vuosittain julkaisuissa "Agricultural Situation in the Community" sekä "Economic Situation of Agricultural Holdings" (ANON.1989).

2.3. FADN -kirjanpitotilajärjestelmän toteuttaminen Suomessa

FADN-kirjanpitotilajärjestelmän ja Suomen kannattavuuskirjanpidon välillä on joitakin eroavuuksia, mutta Suomen kannattavuustutkimuksesta on saatavissa FADN -järjestelmää vastaavat tiedot. Merkittävimmät erot EU:n FADN -kirjanpitotilajärjestelmän ja Suomen kannattavuuskirjanpidon välillä tällä hetkellä ovat seuraavat:

- 1) *Otoksen edustavuus* : EU:ssa otos perustuu typologiaan ja Suomessa tilat ovat mukana omasta aloitteestaan.
- 2) *Metsäomaisuus* : FADN erittelee vain metsämaan ja puuston arvon. Kannattavuuskirjanpito erittelee metsäomaisuuden ja selvittää omasta metsästä saadun puutavaran käytön.
- 3) *Väliuotekäyttö* : FADN huomioi tilalla tuotettujen rehujen, siementen jne. väliuotekäytön, mutta kannattavuuskirjanpidossa ei selvitetä väliuotekäyttöä.
- 4) *Poistot* : FADN -järjestelmän poistot pyritään tekemään jälleenhankintahinnasta, kannattavuuskirjanpidosta saadaan verotuspoistot.
- 5) *Soveltamisala* : FADN keskittyy pelkästään maatalouteen, kun kannattavuuskirjanpito huomioi myös metsätalouden, sivuansiotalouden ja yksityistalouden.
- 6) *Työvoiman käyttö* : EU:ssa selvitetään vain vuotuiset ihmistyötunnit, kun taas Suomessa selvitetään ihmistyövoiman käyttö eri työlajeittain ja lisäksi kone- ja eläintyötunnit.

FADN -järjestelmän ja Suomen maatalouden kannattavuustutkimuksen välillä on eroja tilojen valinnassa ja edustavuudessa. FADN -järjestelmään tilat valitaan siten, että ne edustavat EU:n typologian perusteella määritettäviä tuotantosuunta- ja tilakokoluokkia. FADN -perusjoukkoon kuuluvat päätoimiset maatilat. Suomessa kirjanpitotilojen edustavuutta ei määritellä samalla tavalla kuin FADN -järjestelmässä. Suomen kirjanpitotilat edustavat kooltaan keskimääräistä suurempia ja maatalouteen voimakkaammin keskittyneitä tiloja. Lähes kaikki kirjanpitotilat ovat yksityisessä omistuksessa ja niitä hoidetaan pääasiassa viljelijäperheen omalla työpanoksella. Kirjanpitotilojen viljelijät ovat myös keskimääräistä nuorempia ja

painottuvat ikäluokkiin 30-50. FADN -järjestelmään kuuluvat vain päätoimiset tilat eli ne tilat, jotka ylittävät kunkin jäsenmaan asettaman taloudellisen koon alarajan. FADN -järjestelmä toimii vapaaehtoisuuden pohjalta eli ellei tila ole halukas toimittamaan tietoja, se korvataan toisella vastaaventyypisellä tilalla. FADN -järjestelmän toteuttaminen Suomessa edellyttää otoksen laajentamista nykyisten kannattavuuskirjanpitoltilojen ulkopuolelle, jotta saadaan muodostettua edustava otos suomalaisista maatiloista.

EU:n typologian mukainen luokittelu on mahdollista toteuttaa Suomessa vuonna 1990 tehdyn yleisen maatalouslaskennan aineiston perusteella. Jatkossa typologian ylläpito voidaan toteuttaa maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskuksen TIKE:n ylläpitämän maatilarekisterin avulla. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että maatilarekisterin tietosisältöön lisätään tilakohtaiset pellonkäyttö- ja kotieläinmäärätiedot. Myös tilojen saamien suorien tukien huomioon ottaminen aiheuttaa ongelmia typologian soveltamisessa Suomeen. FADN -järjestelmään Suomesta tarvittavien tilojen lukumäärän selvittämiseksi maatilat on ensin luokiteltava EU:n typologian mukaan (FADN-otos Suomessa muodostetaan marraskuussa 1995). Määrä riippuu käytettävästä aluejaosta sekä päätoimisuuden määritelmästä (TIAINEN 1994). FADN -järjestelmän perustaminen Suomeen aiheuttaa mm. organisatorisia muutoksia nykyiseen kannattavuustutkimukseen sekä tiivistä yhteistyötä MTTL:n ja maatilarekisteriä ylläpitävän TIKE:n välillä. Komissio maksaa kiinteän korvauksen yhden kirjanpitoltilan FADN - tiedoista (120 ECU/tila 1995). Lisäksi tukien maksamisen edellyttämiä tietoja keräävälle ja tiloille laskentapalveluja tarjoavalle organisaatiolle voidaan maksaa viiden vuoden aikana enintään 54 000 ECU:a/neuvoja. Kirjanpitoltiloille tukea voidaan maksaa neljän vuoden ajalta 700 - 1 197 ECU:a/tila, mikäli Suomi ottaa kirjanpitoltilojen käyttöön (2328/91 EEC). FADN -kirjanpitoltilojen järjestelmän avulla pyritään saamaan tietoja tilojen maataloustulojen määrästä Unionin maatalouspolitiikan päätöksenteon tueksi.

Suomessa metsätalousohjelmaa esitetään eriteltyinä, kun FADN erittelee vain metsämaan ja puuston arvon. Kannattavuuskirjanpidosta käy myös ilmi omasta metsästä saadun puutavaran käyttö eri tarkoituksiin. Metsätalouden rahamenot on Suomessa käsitelty yksityiskohtaisemmin kuin mitä FADN -järjestelmä edellyttää. Suomessa on tarpeellista pitää tarkempaa kirjanpitoa metsätalouden osalta, koska metsätalouden merkitys suomalaisilla maatiloilla on huomattavan suuri verrattuna eurooppalaisiin tiloihin. FADN on toistaiseksi keskittynyt kuvaamaan vain maataloutta eikä muita tilan tuotantosuuntia. Käytännössä tilan metsätaloustietoja ovat toimittaneet vain muutamat jäsenmaat.

FADN -järjestelmä edellyttää tietoja tilalla tuotettujen rehujen, siementen ja taimien välituotekäytöstä tilalla, mutta kannattavuuskirjanpidossa ei selvitetä välituotekäyttöä. Näiden tietojen saaminen tiloilta edellyttää kirjanpitoon erillistä kohtaa, johon merkitään itse tuotettujen rehujen käyttö kotieläimille sekä itse tuotettujen siementen käyttö kasvinviljelyyn. Välituotekäytön kohdalla on ongelmana näiden tuotteiden hinnoittelu, kun tuotteet käytetään omalla tilalla. Tilalla

tuotettujen ja käytettyjen tuotteiden osalta tuotantokustannusarvon määrittäminen on vaikeaa. FADN arvostaa välituotteet niiden markkinahintaan ja jättää markkinattomat tuotteet arvostamatta.

FADN:ssä poistot perustuvat pääasiassa jälleenhankintahintaan eli samanlaisen esineen tai laitteen arvoon nykyisillä hinnoilla. FADN:ssä koneiden ja kaluston vuosittainen poisto on joko lineaarinen poisto tai degressiivinen eli vähenevä poisto. Poiston suuruus määräytyy useiden tekijöiden mukaan, joista tärkeimpiä ovat alueelliset olosuhteet, vuotuinen käyttömäärä ja tekninen kehitys. Käytännössä poistojen laskenta vaihtelee paljon jäsenmaiden välillä, mutta periaatteena ovat jälleenhankintahintaan perustuvat poistot. Kannattavuuskirjanpidossa käytetään verotuspoistoja, jolloin koneille ja kalustolle sallitaan MVL:n enimmäispoisto 25 % (menojäännöksestä) ja rakennuksille ja rakennelmille rakennuslajista riippuen 6-20 % (poistamattomasta hankintamenosta). Suomalaiselle maatalouskirjanpidolle on ominaista tiivis yhteys verotukseen, minkä vuoksi kannattavuuskirjanpidostakin saadaan ainoastaan verotuksen poistot. Suomen kannattavuuskirjanpito seuraa myös maatilán sivuansioita, metsätaloutta ja yksityistaloutta. Tältä osin Suomen järjestelmä on kehittyneempi ja Suomessa tultaneen jatkossakin kansallisella tasolla seuraamaan maatilán kaikkia tulonlähteitä.

Kerättävän tietosisällön osalta Suomen kannattavuustutkimus ja FADN -järjestelmä poikkeavat muutamilta osin toisistaan. Suomessa työvoiman käyttöä selvitetään tarkemmin siten, että viljelijän vuotuiset työtunnit jaetaan erilaisiin töihin kuten kasvinviljely-, kotieläin- ja metsänhoitotöihin. FADN -järjestelmässä selvitetään ainoastaan vuotuisten työtuntien kokonaismäärä. FADN kirjaa käsitteen Annual Work Unit, joka tarkoittaa yhden kokopäiväisen työntekijän vuotuista työpanosta tilalla. Tältä osin FADN -järjestelmän toteuttaminen Suomessa ei aiheuta muutoksia. Työtuntikirjanpito eri työkohteittain mahdollistaa tarkempien tutkimusten tekemisen mautiloilla käytetystä työpanoksesta.

Tiloilta kerättävä tietosisältö on vuoden 1995 alusta yhtenäistetty siten, että kannattavuuskirjanpito-tiloilta saadaan maatilán velat jaoteltuna lyhyt- (takaisinmaksuaika alle 1 vuosi) ja pitkäaikaisiin (takaisinmaksuaika yli 1 vuosi) sekä saadut avustukset ja tuet esitetään erillään myyntituloista. EU-jäsenyyden myötä Suomessa saadaan entistä tarkempaa tietoa tilojen velkaantumisesta ja velkarasituksen jakautumisesta tuleville vuosille. Tämä puolestaan helpottaa esim. rahoittajien lainapäätösten tekemistä. Tiloille lainojen erittely tuo mukanaan hieman lisätöitä. Saatujen tukien ja avustusten erittely erikseen tilán myyntituloista tuo lisämahdollisuuksia selvittää tilojen kokonaistulojen rakennetta. Tukien ja avustusten osuus tilán kokonaistuloista tulee olemaan merkittävä, kun EU:n myötä tuotteiden myyntihinnat ja täten myös tilán myyntituotot ovat laskeneet.

3. PIENYRITYSTEN LASKENTATOIMI

Maaseudulla toimii joukko yrityksiä, joiden toimintaa ohjaa elinkeinoverolaki (EVL). Tämän vuoksi näistä yrityksistä saadaan kahdenkertaisen kirjanpidon perusteella laaditut tuloslaskelma ja tase. EVL:n alaisten yritysten laskentatoimesta ja kirjanpidosta saattaa löytyä apua myös maatilayritysten laskennan järjestämiseksi. Kannattavuuskirjanpitoiltoilla (noin 1 100 tilaa) pidetään jo nyt tarkkaa kirjanpitoa tilan toiminnasta, mutta monialaisilla maataloilla on yleensä vain yhdenkertaiset maatalouden veromuistiinpanot. Eri toimintojen kannattavuuden selvittäminen edellyttää tarkempaa kirjanpitoa. Tässä luvussa käsitellään EVL:n alaisten yritysten laskentatoimen tasoa sekä yritysten kirjanpitoa, jota säätelee KPL.

3.1. Pienyrityksistä saatavat tilasto- ja rekisteritiedot

Pienyritysten määritelmä pohjautuu yleisimmin henkilöstön lukumäärään, jolloin suomalaisissa tutkimuksissa pienyritykseksi katsotaan alle 50 henkilöä työllistävä yritys. Lisäksi on erotettu ns. mikropienet, alle 10 henkilöä työllistävät yritykset (PAASIO & HEINONEN 1993). Henkilökunnan lukumäärään perustuvan luokittelun ongelmana on se, että eri toimialojen välillä vallitsevien pääomavaltaisuuserojen vuoksi eri kokoluokkiin sijoittuu esim. liikevaihdolla mitattuna hyvin erikokoisia yrityksiä (ANON. 1986). Pienyritysten kokomäärittelyn lisäksi on etsitty myös laadullisia ominaisuuksia, jotka erottelisivat ne suuryrityksistä. Tunnetuin pienyritysten laadullinen jaottelu on esitetty 1970-luvun alussa Englannissa (Bolton Report 1971). Sen mukaan seuraavat kolme ominaisuutta tekevät pienyrityksistä omaleimaisen yritysjoukon: 1) Pienyrityksillä on suhteellisen pieni osuus markkinoistaan. Tämä merkitsee sitä, että pienyrityksillä on vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa myytyihin määriin, hintoihin ja liiketoiminnan ympäristöön. 2) Pienyrityksiä johtavat omistajat omalla henkilökohtaisella johtamiskanoksellaan, jolloin he osallistuvat aktiivisesti koko liikkeenjohdon toimintakenttään. 3) Pienyritys on itsenäinen siinä mielessä, että se ei ole osa suuryritystä. Omistaja johtaja on suhteellisen vapaa ulkopuolisesta rajoituksesta päätöksenteossaan. Lisäksi pienyritysten luonteeseen on katsottu kuuluvan joustavuus, työvoimavaltaisuus, rahoituksellinen sidonnaisuus ja kapealla tuotantopohjalla toimiminen (ANON. 1992 i).

Pienten ja keskisuurten yritysten merkitys yritystoiminnassa on vahvistunut viime vuosina. Vuonna 1991 pienet (alle 100 henkilöä) yritykset työllistivät Suomessa 45% (567 300 työntekijää) kaikkien yritysten henkilöstöstä. Näistä yrityksistä kolme neljästä työllisti alle 5 henkilöä. Yritykset tuottivat 40% yritysten kokonaisliikevaihdosta. Euroopan Unionin alueella pienten yritysten osuus on huomattavasti suurempi kuin Suomessa tai muualla Pohjoismaissa. Euroopassa mikroyritysten

(henkilöstöä 0-9) osuus työvoimasta oli vuonna 1988 peräti 29% kaikista yrityksistä. Mikroyrityksissä työn tuottavuus on pienempi ja niiden osuus liikevaihdosta oli vain 22% (ANON. 1993 e).

Pienyrityksiä kuvaavat tilastot pohjautuvat yleensä *yritys- ja toimipaikkarekisteriin*. Se on tilastokeskuksen ylläpitämä kattava tietopankki yrityksistä, yhteisöistä ja niiden toimipaikoista. Se sisältää perustiedot noin 335 000 työnantajana toimivasta tai muusta yrityksestä ja noin 190 000 toimipaikasta. Rekisteri sisältää mm. seuraavia tietoja: yrityksen nimi, osoite ja toimipaikka, henkilöstön lukumäärä, liikevaihto, oikeudellinen muoto, omistajatyypin ja toimipaikkojen lukumäärä. Re-kisteri kattaa myös yritysten aloittamista, lopettamista ja siirtymistä toimialalta toiselle osoittavat tiedot. *Suomen yritykset -tilasto* (ANON. 1993 e) perustuu yritys- ja toimipaikkarekisteriin ja tässä tilastossa on tiedot 99%:stä maatilatalouden ulkopuolelle jäävästä yritystoiminnasta. Suomen yritykset -tilastosta on mahdollista poimia yrityksiä koskevia tietoja lääneittäin, kunnittain, toimialoittain, henkilöstön lukumäärän mukaan ja liikevaihdon suuruuden perusteella. Tästä tilastosta saadaan suoraan mm. seuraavat tiedot: yritysten lukumäärä, henkilöstön lukumäärä, liikevaihto, palkat yhteensä, liikevaihto/yritys, liikevaihto/henkilöstö ja palkka/palkansaaja. Tilasto sisältää myös yritysten toimialat, juridisen muodon ja omistajatyypin (ANON.1993 e). Myös tilasto *Aloittaneet ja lopettaneet yritykset* perustuu yritys- ja toimipaikkarekisterin tietoihin. Tilastossa esitetään aloittaneiden ja lopettaneiden yritysten lukumäärät toimialoittain, lääneittäin, kunnittain ja oikeudellisen muodon mukaan. Lopettaneet yritykset on jaoteltu aloittamisvuoden mukaan. Muutokset yritysten kokonaismäärissä esitetään toimialoittain (ANON.1994 a).

Yritysten tilinpäätöstilasto (ANON.1994 d) on keskeinen eri toimialojen kannattavuutta, rahoitusasemaa ja maksuvalmiutta kuvaava tilastoaineisto. Tilasto perustuu yritysten tuloslaskelma- ja tasetietoihin. Lisäksi siinä on tietoja eri toimialojen tekemistä investoinneista sekä vaihto- ja käyttöomaisuuden määristä. Tilastosta löytyvät tilinpäätöstiedot teollisuudesta, rakentamisesta, kaupasta sekä liikenteen ja liike-elämää palvelevan alan joiltakin toimialoilta. Tilinpäätöstietojen perusteella eri toimialoille on laskettu tunnuslukuja kuvaamaan toimialan taloudellista menestymistä mm. seuraavin tunnusluvuin: nettotulos, rahoitustulos, kokonaistulos, sijoitetun pääoman tuotto, omavaraisuusaste, velkaantumisaste, quick ratio, current ratio ja nettovelat (ANON.1994 d). Pienyritysten taloudesta on saatavana melko kattavat tiedot, joten vertailutietoja löytyy useilta tärkeimmiltä toimialoilta. Maatilayrityksistä saadaan taloutta kuvaavia tietoja tuotantosuunnittain kirjanpitoiltoilta, mutta monialaisista maatilayrityksistä ei nykyisellään saada toimialoittaisia tietoja mistään tilastoista.

3.2. Pienyritysten laskentatoimen taso

3.2.1. Laskentatoimen järjestäminen

Kirjanpitolain ja -asetuksen mukaan kaikki liike- tai ammattitoimintaa harjoittavat pienyritykset ovat kirjanpitovelvollisia (ANON.1992 c). Kirjanpitovelvollisen on pidettävä kahdenkertaista kirjanpitoa ja noudatettava hyvää kirjanpitolitettä. Kirjanpitoon merkitään liiketapahtumina menot, tulot, rahoitustapahtumat sekä niiden oikaisu- ja siirtoerät. Kirjausten yhteys tuloslaskelmaan ja taseeseen tulee ilmetä vaikeuksista kirjanpidosta. Menon kirjaamisperusteena on tuotannontekijän vastaanottaminen ja tulon kirjaamisperusteena suorituksen luovuttaminen (suoriteperuste). Menot ja tulot voidaan kirjata myös maksuperusteisina, mutta tällöin on myyntisaamiset ja ostovelat voitava jatkuvasti selvittää. Liiketapahtumat tulee kirjata aikajärjestyksessä (peruskirjanpito) ja asiajärjestyksessä (pääkirjanpito) (LEPPINIEMI 1985).

Yritykset laativat tilinpäätöksen, joka käsittää tuloslaskelman, taseen ja niiden liitteenä ilmoitettavat tiedot. Osakeyhtiöiden on lisäksi laadittava toimintakertomus. Tilinpäätöksen tulee antaa oikeat ja riittävät tiedot kirjanpitovelvollisen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta (LEPPINIEMI 1994). Tase-erittelyissä on yksityiskohtaisesti ryhmittäin luetteloitava kirjanpitovelvollisella tilikauden päättyessä ollut rahoitusomaisuus ja vaihto-omaisuus sekä käyttöomaisuus tai siinä tilikauden aikana tapahtuneet lisäykset ja vähennykset sekä muut pitkävaikutteiset menot ja pitkäaikaiset sijoitukset, jotka on merkitty taseeseen samoin kuin vieras pääoma. Tuloslaskelmasta tulee käydä esille, miten tilikauden tulos on syntynyt. Taseeseen on merkittävä vastaaviin käyttöomaisuuden hankintamenojen ja muiden pitkävaikutteisten menojen poistamaton osa, arvostuserät, vaihto-omaisuuden aktivoituneet hankintamenot, rahoitusomaisuus ja sijoitukset. Vastattaviin merkitään oma pääoma, poistojen kertynyt erotus, pakolliset ja vapaaehtoiset varaukset, arvostuserät sekä vieras pääoma jaoteltuna pitkä- ja lyhytaikaisiin velkoihin. KPL:n 21 §:ssä luetellaan ne tiedot, jotka tuloslaskelmassa, taseessa tai näiden liitetiedoissa on ilmoitettava.

Suomalaisesta poistokäytännöstä on säädetty kirjanpitolaissa, elinkeinoverolaissa ja osin osakeyhtiölaissa. Elinkeinoverolaissa on säädetty enimmäispoistot erilaisille rakennuksille ja rakennelmille (5-20% poistamattomasta hankintamenoista) sekä koneille ja kalustolle (0-30% menojäännöksestä). Kirjanpitoasetuksen mukaan yritys voi virallisessa tuloslaskelmassaan käyttää kirjanpidon poistojen sijasta suunnitelman mukaisia poistoja. Suunnitelman mukaiset poistot perustuvat alkuperäiseen hankintamenuun ja omaisuuden todennäköiseen taloudelliseen käyttöikänsä kuvaavat poistotarvetta täten paremmin kuin EVL:n sallimat enimmäispoistot. Laskennallisiksi poistoja kutsutaan silloin, kun niiden perustana on jälleenhankintamenu. Poistot perustuvat tällöin omaisuuden taloudelliseen käyttöikänsä.

Poistojen perusteet on kerrottava tilinpäätöksen liitetiedoissa. Suomalaisissa yrityksissä omistajien työpanoksella voidaan rasittaa suoraan tulosta tai ne voidaan kirjata palkkamenoihin tehtävällä palkkakorjauksella. Yritykseen käytetystä työajasta ei kirjanpitolain mukaan tarvitse pitää kirjaa. Liitetiedoissa mainitaan yrityksen henkilöstön lukumäärä, mutta työnkäyttöä ei seurata. Tuloslaskelman tarkoituksena on osoittaa yrityksen tulos, joka on jaettavissa yrityksen omistajille. Yritykset voivat poiketa meno-tulo -teorian mukaisista menojen kirjaamisista varausten muodossa. Varaukset ovat ennenaikaisia kulukirjauksia, joita yritys voi käyttää tuloksensa järjestelyssä. Varausten tarkoituksena on lähinnä antaa yritykselle lisäkeinoja tuloksensa järjestämisessä verotusta varten. Kirjanpidon ja verotuksen tiivis yhteys selittää kirjanpidon yritykselle tarjoamia mahdollisuuksia järjestellä tulostaan (LEPPINIEMI 1993).

Ammattitoiminta on suppeampaa kuin liiketoiminta, eikä ammatinharjoittaja ole velvollinen pitämään kahdenkertaista kirjanpitoa. Hän voi kuitenkin halutesaan pitää kahdenkertaista kirjanpitoa ja merkitä tuotot ja kulut tuloslaskelmaan suoriteperusteisesti. Kirjanpitoon merkitään liiketapahtumina maksetut menot, korot ja verot sekä saadut tulot samoin kuin tavaroiden ja palvelusten oma käyttö. Ammatinharjoittajan tilikausi on kalenterivuosi. Ammatinharjoittaja saa poistaa käyttöomaisuuden hankintamenon ja muut pitkävaikutteiset menot niiden vaikutusaikana ilman ennalta laadittua suunnitelmaa. Kirjanpitoasetus säätää ammatinharjoittajalle oman tuloslaskelmakaavan, joka on lähes kokonaan maksuperusteinen, sillä vain vaihto- ja käyttöomaisuuden hankintamenot ja muut pitkävaikutteiset menot jaksotetaan. Ammatinharjoittajan ei myöskään tarvitse laatia tasetta (ANON. 1992 c, ANON. 1992 d).

Useiden tutkimusten mukaan (mm. ANON. 1981, HALONEN 1990) pienyrityksissä ulkoinen laskenta on toteutettu lähinnä kirjanpitolain edellyttämällä tasolla ja muu laskenta on harvinaisempaa. Sisäisen laskentatoimen taso on yleisesti pienyrityksissä heikosti kehittynyt. Kustannusten ja tuottojen kohdistaminen eri toiminnoille ei 1980-luvulla noususuhdanteessa ollut siinä määrin tärkeää kuin 1990-luvun lama-tilanteessa. Kirjanpitolain edellyttämän ulkoisen laskentatoimen dominoiva asema on jättänyt sisäisen laskennan varjoonsa. Sisäisen laskennan tarkoitus on tuottaa informaatiota yrityksen johtamista varten (ANON. 1992 f).

Kaikkien yritysten perusongelmat ovat samat: kannattavuusongelma, rahoitusongelma ja taloudellisuusongelma. Yrityksen täytyy saada tuotantotoiminnasta voittoa, jotta se pystyy suorittamaan pääomasta vaadittavat korvaukset korkoina ja osinkoina, sen täytyy myös suoriutua kaikista maksuistaan. Yritys pyrkii myös toimimaan mahdollisimman taloudellisesti, jolloin yritys pyrkii käyttämään tuotannontekijöitä mahdollisimman hyvin tuotoksen aikaansaamiseksi. Mitä taloudellisempaa toiminta on, sitä kannattavampaa se yleensä on (RIISTAMA & JYRKKIÖ 1991). Jotta näihin yrityksen perusongelmiin päästään käsiksi, yrityksistä tarvitaan tilinpäätöstiedot: tuloslaskelma ja tase.

3.2.2. Aikaisempia tutkimuksia pienyritysten laskentatoimesta

Pienyritysten laskentatoimen tasoa on tarkasteltu useissa eri yhteyksissä, joista seuraavassa on otettu esille eräitä pääpiirteitä. Jyväskylän yliopiston taloustieteen laitoksella tehdyssä tutkimuksessa *Pienten yritysten laskentatoimen taso ja hyväksikäyttö* (ANON. 1981) on selvitetty, missä määrin laskentatoimen taso täyttää asetetut vaatimukset eräässä pienyritysjoukossa ja mitkä ovat liikejohdon kokemukset sen hyväksikäytöstä. Tutkimuksen päähuomio oli ulkoisessa laskentatoimessa, josta selvitettiin, kuinka taso vastaa kirjanpitolakia ja -asetusta. Tutkimuksessa oli mukana 50 pienyritystä (työntekijöitä alle 50 ja liikevaihto alle 5 milj mk) Keski-Suomen ja Vaasan läänistä eri toimialoilta. Tutkimuksen mukaan yritysten suoritustaso oli paremmin toteutettu kuin rakenteellinen minimivaatimus. Suoritustason mittareina olivat: tilikauden aikana käytetyt kirjaamisperusteet (maksuperusteisuus, suoriteperusteisuus), kirjanpitositteen tiedot, tase-erittelyjen laatiminen, tuloslaskelman ja taseen muoto, tilinpäätöksen laatimisaikajankohta ja jaksotusten suorittaminen. Rakenteellisen tason mittarina oli tilijärjestelmän toteutus, johon kuului vähintään tililuettelo ja luettelo käytetyistä tilikirjoista. Tuloslaskelmassa ja taseessa ei yleensä ollut puutteellisuuksia. Sen sijaan tilijärjestelmä oli täydellinen vain 8% yrityksissä ja minimivaatimuksen täytti 40% yrityksistä. Täydelliseen tilijärjestelmään katsotaan kuuluvaksi tililuettelo kirjausohjeineen, luettelo käytetyistä kirjanpitokirjoista ja selvitykset tilien välisestä yhteydestä juoksevassa kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä.

Tutkimuksen mukaan yritysjohto katsoi laskentatoimella olevan merkitystä lähinnä yritysjohdolle itselleen enemmän kuin omistajille tai julkiselle vallalle. Henkilöstölle laskentatoimella ei nähty olevan merkitystä. Puolet haastatelluista oli sitä mieltä, että laskentatoimella on merkitystä rahoittajille. Yritysjohto katsoi, että eniten laskentatoimen tietoja voi hyödyntää suunnittelussa, päätöksenteossa ja voitonjaossa. Laskentatoimen merkitystä tarkkailussa ja rahoituksessa pidettiin vähäisenä. Oman yrityksen laskentatoimen taso ja laskentatoimen henkilöstö arvioitiin useimmiten hyviksi tai tyydyttäväiksi. Yrityksissä, joissa laskentatoimi tiedostettiin varsin merkittäväksi tekijäksi suunnittelussa, päätöksenteossa ja tarkkailussa, oli laskentatoimen tuottama taloudellinen hyöty huomattavan suuri (ANON. 1981). Myös tutkimuksessa *Pienyritysten laskentatoimen taso ja hyväksikäytön tehostaminen* (HALONEN 1990) tutkittiin pienten yritysten laskentatoimen tasoa ja laajuutta sekä näkemyksiä laskentatoimen hyväksikäytöstä. Tämän tutkimuksen tulokset myötäilevät Jyväskylän yliopistolla tehdyn tutkimuksen tuloksia. Pienissä yrityksissä laskentatoimen suoritustaso on hoidettu paremmin kuin tilijärjestelmät.

Tutkimuksessa *Pienyritysten maksuvalmiussuunnittelu* (PILLI-SIHVOLA 1990) selvitettiin suomalaisten pienyritysten maksuvalmiussuunnittelukäytäntöä. Tutkimuksessa oli mukana 128 Hämeen läänissä toimivaa pienyritystä. Pienyrityksissä maksuvalmiussuunnitelmat samoin kuin muutkin rahoituspäätökset tekee pää-

asiassa toimitusjohtaja. Ulkoiseen laskentaan liittyvät toiminnot, kuten tilinpäätökseen ja verotukseen liittyvät asiat, jätetään pienyrityksissä usein tilitoimistojen tehtäviksi. Kehittämällä pienyritysten koko suunnittelujärjestelmää ja budjetointia voitaisiin niiden kannattavuutta parantaa. Pienissä yrityksissä tulisi kiinnittää erityistä huomiota maksuvalmiussuunnitelmien laatimiseen. Suurimmassa osassa pienyrityksistä pyritään laskelmissa varautumaan tulevaisuuden epävarmuuteen vain aikaisemmilta vuosilta saatujen kokemusten pohjalta. Noin 25%:ssa pienyrityksistä varaudutaan tulevaisuuden epävarmuuteen laatimalla laskelmia erilaisista tulevaisuuden vaihtoehdoista.

Useimmista pienyrityksistä on saatavissa kirjanpitolain edellyttämät tuloslaskelma ja tase. Sen sijaan tilijärjestelmässä esiintyy puutteellisuuksia. Vain alle puolet pienyrityksistä täyttää minimivaatimuksen tilijärjestelmän osalta eli heiltä löytyy tililuettelo ja luettelo käytetyistä tilikirjoista.

3.3. Pienyrityksistä saatavat verotustiedot

3.3.1. Eri yritysmuodot verotuksessa

Yksinkertaisin yritysmuoto on toimia yksityisenä elinkeinonharjoittajana. Elinkeinonharjoittaja omistaa henkilökohtaisesti yritykseensä kuuluvan omaisuuden ja vastaa sen veloista. Kirjanpito- ja verolaki edellyttävät, että yksityinen elinkeinonharjoittaja pitää yritykseen kuuluvan omaisuuden erillään yksityisestä omaisuudesta, mutta varallisuus oikeudellisesti yrittäjä omistaa kummankin omaisuuden samalla tavalla (KAJAS 1986).

Avoim yhtiö on yksinkertaisin muoto elinkeinonharjoittajien yhteenliittymistä. Avoin yhtiö omistaa yhtiölle tulevan omaisuuden ja yhtiömiehet puolestaan omistavat osuutensa avoimessa yhtiössä. Kommandiittiyhtiössä on vähintään yksi vastuunalainen yhtiömies ja yksi äänetön yhtiömies. Vastuunalainen yhtiömies vastaa henkilökohtaisesti yhtiön sitoumuksista samojen periaatteiden mukaan kuin edellä selvitetty avoimen yhtiön yhtiömiehen vastuusta. Vastuunalaisella yhtiömiehellä on samat oikeudet kommandiittiyhtiössä kuin yhtiömiehellä avoimessa yhtiössä. Äänettömän yhtiömiehen vastuu rajoittuu sen sijaan hänen yhtiöön sijoittamaansa panokseen (ILOLA & VASARA 1986). Avoimia ja kommandiittiyhtiöitä voidaan verotuksessa käsitellä kolmella eri tavalla: 1) yhtiötä pidetään verotuksessa erillisenä verovelvollisena, jolloin yhtiölle vahvistetaan verotettava tulo ja varallisuus 2) yhtiötä ei pidetä erillisenä verovelvollisena, jolloin yhtiön vahvistettu verotettava tulo ja varallisuus jaetaan yhtiömiehille verotettavaksi 3) yhtiötä ei hyväksytä erilliseksi verovelvolliseksi eikä laskentayksikönsikään, jolloin yhtiön verotettava tulo ja varallisuus lisätään sen yhtiömiehen tuloon ja varallisuuteen, jonka voidaan yksin katsoa olevan todellinen elinkeinonharjoittaja (KAJAS 1986).

Osakeyhtiö poikkeaa olennaisesti edellä esitellyistä yritysmuodoista. Sille on tunnusomaista, että osakkeenomistajat eivät ole henkilökohtaisessa vastuussa yhtiön veloista ja muista sitoumuksista. Osakeyhtiöllä on osakkeenomistajista täysin erillään oleva oma omaisuus ja osakkeenomistajien veloista erillään olevat velat. Osakeyhtiölle tunnusomaista on se, että tuloksesta verotetaan yhtiötä ja jaetusta voitosta verotetaan osakasta (ILOLA & VASARA 1986, KAJAS 1986).

3.3.2. Elinkeinojen verotus

Elinkeinotoiminnalla tarkoitetaan liike- ja ammattitoimintaa, jolloin yrityksiä verotetaan elinkeinoverolain mukaan (ANON.1968). Verotettavan tulon laskemistapa veroilmoituksessa perustuu olennaisilta osin kirjanpidon tilinpäätökselle. Suomalaisille tilinpäätöksille on luonteenomaista varsin tiukka verotuksen ja kirjanpidon välinen kytkentä. Verotuksen kirjanpitosidonnaisuudesta säädetään EVL:n 54§:ssä. Kirjanpitosidonnaisuudella tarkoitetaan sitä, että vastaavat kirjaukset on tehtävä kirjanpidossa, jotta kyseinen tulo- tai menoerä voitaisiin käsitellä verotuksessa EVL:ssä säädettyllä tavalla. Tärkeimmät erät, joita säädetty sidonnaisuus koskee ovat varaukset, käyttöomaisuuden poistot ja vaihto-omaisuuden aliarvostusvähennys. Esimerkiksi irtaimen käyttöomaisuuden poistoprosentti voi olla 0-30%, mutta poistot hyväksytään verotuksessa vain sillä edellytyksellä, että ne on tehty samansuuruisina kirjanpitoon (KAJAS 1986).

Kirjanpidon voiton ja verotettavan voiton välinen ero johtuu mahdollisesti erilaisista ratkaisuista tuloslaskennan laajuus- ja jaksotusongelmiin. Laajuusongelman osalta kirjanpidon tulo- ja menokäsitteet saattavat erota veronalaisen tulon ja vähennyskelpoisen menon käsitteistä. Myös jaksotusongelman osalta tuloutus- ja vähentämisajankohdat voivat erota toisistaan kirjanpidossa ja verotuksessa. Tilinpäätöksen verotuksellinen liikkumavara on aikaisempiin vuosiin verrattuna kaventunut huomattavasti. Keskeisiä tulokseen vaikuttamiskeinoja ovat yritysjärjestelyjen lisäksi poistot ja konsernin sisäiset järjestelyt kuten konserniavustukset. Pääomatuloverouudistuksen tavoitteena on ollut eri pääomatulojen yhtenäinen verokohtelu sekä pääomatulojen kansainvälisesti kilpailukykyinen verotus. Lähtökohtana on käyttöön otettu 25% pääoma- ja yhteisöverokanta. Verotuksen ja kirjanpidon yhteensovittaminen ei toteutunut verolainsäädännön muutoksissa kaikilta osin toivotulla tavalla. Seurauksena on se, että yrityksiä tullaan eräissä tapauksissa verottamaan todellista suuremmasta tuloksesta. Erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten verorasitus on kiristynyt selvästi 1990 -luvulla. Tulo- ja varallisuusverolaissa on sekä yrityksiä että muita verovelvollisia koskevia säännöksiä. Verotuslaki ja -asetus (VerL, VerA) sisältävät mm. verotusmenettelyä ja ilmoittamisvelvollisuutta koskevat säännökset. Muita yrityksiä koskevia verolakeja ovat mm. ennakkoperintälaki, arvonlisäverolaki, perintö- ja lahjaverolaki sekä leimaverolaki (ARTTO ym. 1988 b, NIKANDER 1990, ANON. 1992 a, ANON.1992 b).

Verot jaetaan välittömiin ja välillisiin veroihin, niiden suoritusperusteen pohjalta. Välittömiä veroja ovat mm. tulo- ja varallisuusvero, kunnallisvero, kirkollisvero sekä perintö- ja lahjaverot. Välillisen verotuksen tarkoituksena on tuottaa valtiolle tuloja verottamalla hyödykkeiden kulutusta. Välillisen veron tarkoituksena ei ole verottaa itse liiketoimintaa, vaikka se käytännössä kannataankin hyödykkeiden valmistajilta ja kaupalta. Yrittäjät siirtävät mahdollisuuksien mukaan veron myymiensä tuotteiden ja palveluiden hintoihin ja se tulee viime kädessä kuluttajien maksettavaksi. Välillisiä veroja ovat mm. arvonlisävero, leimaverot ja valmisteverot (KAJAS 1986, PIETOLA 1991).

Elinkeinotoimintaa harjoittavan yrityksen tuloverot määrätään yrityksen tuloksen perusteella. Yksityisen elinkeinonharjoittajan liikkeen tai ammatin tuottama tulo lasketaan kirjanpitolain määräysten perusteella ja saatu voitto verotetaan EVL:n säännösten mukaan. Verotuksessa ratkaisevia ovat EVL:n säännökset. Yrityksen verotettava tulo määrätään kirjanpitolainsäädännön mukaan laaditun tuloslaskelman tuloksen perusteella. Tähän tulokseen lisätään ei-vähennyskelpoiset menot, kuten verot ja esimerkiksi kohtuullisuuden ylittävät edustuskulut. Veronalaisia elinkeinotuloja ovat mm. myyntitulot, vuokratulot, korkotulot ja myyntivoitot. On tärkeää, että kirjanpito on tehty oikein, koska kirjanpito tilinpäätöksineen muodostaa verotuksen perustan. Yksityiset liikkeenharjoittajat sekä erillisinä verovelvollisina pidettävät avoimet ja kommandiittiyhtiöt maksavat veroa verotettavasta varallisuudesta. Osakeyhtiöt eivät Suomessa maksa varallisuusveroa, mutta osakeyhtiön osakkaat maksavat varallisuusveroa omistamiensa osakkeiden verotusarvojen perusteella (ILOLA & VASARA 1986, KAJAS 1986, ANON. 1993 a, ANON. 1994 b).

Arvonlisävero korvaa aiemman liikevaihtoveron. Arvonlisävero on yleinen kulutusvero ja se kohdistuu lähes kaikkeen liiketoiminnan muodossa Suomessa tapahtuvaan tavaroiden ja palvelujen kulutukseen sekä tavaroiden maahantuontiin. Verovelvollisia ovat kaikki tavaroiden ja palvelujen myyntiä harjoittavat elinkeinonharjoittajat yritysmuodosta riippumatta. Arvonlisäverojärjestelmässä veron kertaantuminen on estetty vähennysoikeuden avulla. Arvonlisäverovelvollinen elinkeinonharjoittaja saa vähentää verollista liiketoimintaansa varten hankittujen hyödykkeiden ostohintaan sisältyvän arvonlisäveron, jonka tavaran tai palvelun myyjä on jo suorittanut. Valtiolle maksettava vero lasketaan siten, että myynneistä suoritettavasta verosta vähennetään vähennyskelpoisiin ostoihin sisältyvä osa. Yleinen veroprosentti on 22% ellei AVL:ssa toisin säädetä. Arvonlisäverovelvollisen kirjanpidosta on selvittävä arvonlisäveron määrittämistä varten tarvittavat tiedot (ANON. 1993 a, ANON. 1993 b).

4. MONIALAISEN YRITYKSEN SUUNNITTELU- PROSESSI

Yritysten toiminta on suunnitelmallista toimintaa, joskin suunnitelmia laaditaan eri yrityksissä eri tasoisina. Suunnittelun lisäksi toteutuneen tuloksen seuraaminen on kannattavan toiminnan edellytys. Yrityksiä voidaan analysoida taloudellisten tulosten perusteella laskemalla erilaisia tunnuslukuja ja vertaamalla niitä yrityksen aiempiin tuloksiin tai muihin saman toimialan yrityksiin. Taloudellisia mittareita tarvitaan yrityksen sisäisen laskennan ohjausvälineiksi. Kirjanpito mahdollistaa taloudellisten tunnuslukujen laskemisen ja on siten talousseurannan edellytys. Taloudellista analyysia voidaan laajentaa myös koko yrityksen toiminnat kattavaksi yritysanalyysiksi.

4.1. Yrityssuunnittelu

Yrityksen kaikesta suunnittelusta käytetään yhteisnimitystä yrityssuunnittelu. Yrityssuunnittelu jaetaan KYLÄKOSKEN (1990) mukaan kolmeen osaan:

- 1) strategiseen suunnitteluun
- 2) tavoitesuunnitteluun (toimintaohjelmien laadinta)
- 3) budjettisuunnitteluun

Laskentatoimi kuuluu olennaisena osana kaikkeen suunnitteluun ja se palvelee suunnittelua tuottamalla kuhunkin tarkoitukseen tai vaiheeseen soveltuvia laskelmia (ARTTO ym. 1988 b, KYLÄKOSKI 1990). On yrityksiä, joiden toiminta ja tuotanto edellyttävät vain lyhyen tähtäyksen strategista suunnittelua, mutta toisissa yrityksissä suunnittelun täytyy olla pidemmälle tähtäävää. Silti pienillä yrityksillä on harvemmin kattavia ja säännöllisiä suunnitelmia kuin suurissa yrityksissä, kuten BOHMANIN ja BOTERIN (1984) tutkimus pienyritysten vähäisestä suunnittelusta todistaa.

Yrityksen hierarkkisen suunnittelun ylintä tasoa kutsutaan strategiasuunnitteluksi. Sen toiminnan avulla on tarkoitus ensiksi luoda perusta koko yrityksen toiminnan jatkuvuudelle. Tavoitteiden saavuttaminen edellyttää yrityksessä kokonaisnäkemystä toiminnan kaikista ulottuvuuksista. Tällä hierarkian tasolla laaditut suunnitelmat ovat moniulotteisimpia, pisimmän ajanjakson suunnitelmia ja ylimmän johdon päätöksiä. Strategiasuunnittelussa pyritään KYLÄKOSKEN (1990) mukaan vastaamaan siihen, mikä on yrityksen toiminnan perustarkoitus ja myöhemmässä vaiheessa mahdollinen uudelleensuuntaus, mitkä ovat toiminnan päämäärät ja millä keinoin päämäärät aiotaan saavuttaa.

Strategiasuunnittelun ensimmäisenä kohteena on määrittää toiminta-ajatus. Toiminta-ajatus ilmaisee, mitä tarkoitusta varten yritys on markkinoilla. Toisena

kohteena strategiasuunnittelussa on päämäärien asettaminen. Ylin johto täsmentää päämäärien avulla sitä, mihin yrityksessä toiminta-ajatuksen puitteissa pyritään. Samalla selvitetään myös yrityksen vahvat ja heikot ominaisuudet, jotta yrityksen toimintaa voidaan ohjata menestyksellisesti. Strategiasuunnittelun kolmantena kohteena on keinojen eli strategioiden määrittäminen. Strategian määrittäminen ilmaisee sen, mitä toimintakeinoja käyttäen päämäärät pyritään saavuttamaan. Strategiat elävät koko ajan ympäristössä ja yrityksessä tapahtuvien muutosten myötä. Laskentatoimen tehtävänä on tuottaa tässä vaiheessa tarvittavia yrityksen taloutta koskevia tietoja kuten laskelmia erilaisten strategisten vaihtoehtojen kannattavuudesta (ARTTO ym. 1988 b, KYLÄKOSKI 1990).

Tavoitesuunnittelun ensimmäisenä kohteena ovat yrityksen ja sen osien keskipitkän tähtäyksen tavoitteiden määritykset. Toiseksi tavoitesuunnittelussa määritetään toimintakeinot eli toimintasuunnitelmat, joiden avulla mitattavissa olevat tavoitteet saavutetaan. Toimintasuunnitelmat laaditaan tulosvastuualueittain. Lopullisen kiinnekohdan toimintasuunnitelmien laatimiselle antavat tavoitteet, koko ajan muuttuvat ympäristön antamat toimintaolosuhteet ja yrityksen resurssit. Yrityssuunnittelun tämä vaihe on usein määrämuotoinen, ja laskentatoimen tuottamat tiedot esitetään tavoitelaskelmina, jotta ohjelmien toteutumista voidaan verrata asetettuihin tavoitteisiin. Tavoitteet ja toimintasuunnitelmat luovat väljät suunnittelupuitteet, joiden rajoissa asetetaan tarkkoja budjettitavoitteita budjettisuunnitteluvaiheessa (ARTTO ym. 1988 b, KYLÄKOSKI 1990).

Budjettisuunnittelun tarkoituksena on laatia niin yksityiskohtaiset suunnitelmat, että niiden perusteella jokapäiväinen toiminta budjettiajanjaksona on mahdollista. Budjetti on itse asiassa taloudelliseen asuun puettu toimintasuunnitelma yleensä vuodelle tai tätä lyhyemmälle ajalle. Budjettisuunnittelussa asetetaan konkreettiset tavoitteet tuotoille, kustannuksille, rahavirroille ym. yrityksen toimintaa kuvaaville tekijöille. Budjetti on monelle yritykselle selvästi keskeisin koko toiminnan kattava suunnitelma, kun taas pitemmän aikavälin strategisen suunnittelun merkitys voi joskus olla vähäinen. Budjettisuunnittelun ensimmäisenä kohteena ovat yrityksen ja sen osien, tulosvastuualueiden budjettitavoitteiden määritykset. Budjettitavoitteita asetetaan myös tulosvastuualueiden eri toiminoille kuten markkinoinnille, valmistukselle ja rahoitukselle niin yksityiskohtaisesti, että niiden perusteella päästään kiinni yrityksen jokapäiväiseen toimintaan. Toiseksi budjettisuunnittelussa tehdään päätökset toimenpiteistä ja tehtävistä, joiden avulla budjettitavoitteet aiotaan saavuttaa. Tässä vaiheessa täsmennetään toimintasuunnitelmat ja budjettitavoitteet kokonaisiksi suunnitelmiksi, budjeteiksi. Eritellyn budjetin ansiosta yrityksen eri vastuualueilla tiedetään, mitä ylin johto niiltä odottaa yrityksen kokonaistavoitteiden saavuttamiseksi sekä myös, mikä on muiden vastuualueiden tavoitteeksi asetettu toiminta. Kokonaisbudjetin avulla eri toimintojen tai eri vastuualueiden osabudjetit sopeutetaan toisiinsa mahdollisimman saumattomaksi kokonaisuudeksi (ARTTO ym. 1988 b, KYLÄKOSKI 1990).

4.2. Sidosryhmien tiedontarpeet

Sidosryhmät ovat vuorovaikutussuhteessa yritykseen. Ne luovuttavat yrityksen toimintaan vaikuttavan panoksen ja saavat siitä vastikkeen. Sidosryhmiä ovat yrityksen johto, asiakkaat, julkinen valta, luotonantajat, omistajat, tavarantoimittajat, henkilökunta jne. (LEHTOVUORI 1972, KYLÄKOSKI 1990). Sidosryhmät ovat kiinnostuneita yrityksen taloudellisesta menestymisestä ja haluavat tarkempia tietoja yrityksen kannattavuudesta, maksuvalmiudesta ja vakavaraisuudesta. Yritys on erilaisten sidosryhmien tavoitteellisen toiminnan ja päätöksenteon yhteenliittymä (LEHTOVUORI ym. 1976).

Määrällisesti enin osa yrityksen laskentatoimen tuottamista tiedoista on tarkoitettu yrityksessä tehtävien päätösten perustaksi. Yritysjohdo toimittaa osin lakisääteisesti, osin vapaaehtoisesti tietoja muiden yrityksen toiminnasta kiinnostuneiden sidosryhmien käyttöön (RIISTAMA & JYRKKIÖ 1991). Yritysten toimintakertomukset on kirjoitettu lähinnä yrityksen omistajille. Ainoastaan osakeyhtiöiden on pakollista julkaista toimintakertomus, mutta tapa on yleinen myös muiden yritysten keskuudessa. Yrityksen edun mukaista on myös informoida omistajiaan yrityksen taloudellisesta tilanteesta. Laskentatoimen tiedoista omistajille tärkeimpiä ovatkin yrityksen toteutunutta kannattavuutta kuvaava tuloslaskelma, yrityksen tase ja rahoitusta koskevat selvitykset sekä erilaiset yrityksen tulevan menestymisen ennakkointiin soveltuvat tilastot mm. myynnin ja kustannusten kehityksestä. Omistajan kannalta vaihtoehtojen keskinäinen edullisuus riippuu yrityksen tulevasta kannattavuudesta (LEHTOVUORI ym. 1976, ARTTO ym. 1988 b). LEHTOMAAN (1995) tutkimuksen mukaan yrittäjien oman yrityksen tuntemuksella on positiivinen vaikutus näiden yritysten menestymiseen. Tutkimuksessa todettiin, että yrittäjillä, joilla on ollut ongelmia rahoittajan kanssa, on täsmällisemmät näkemykset yrityksensä taloudellisista toimintaedellytyksistä kuin yrittäjillä, joilla ei ole ollut ristiriitaitilanteita rahoittajien kanssa. Yrityksen henkilökunnan mielenkiinnon kohteena on erityisesti se, miten turvattu työsuhteen jatkuminen on. Yrityksen henkilökunnan osallistuminen päätöksentekoon yrityksessä osaltaan lisää henkilökunnalle toimitettavan laskentatoimen tiedon merkitystä (LEHTOVUORI ym. 1976).

Luotonantajat sidosryhmänä panostavat yritykseen pääomaa vieraan pääoman ehdoin ja heidän vaateenaan on sovitun koron ja lyhennyksen saaminen sekä pääoman takaisinmaksun varmistaminen. Lainanantajan mahdollisuudet saada haluamansa yrityksen tiedot, ovat maassamme hyvät. Tilinpäätösaineisto tarjoaa kaikille sidosryhmille perustan luottokelpoisuuden tutkimiseen. Maatilayrityksistä ei nykyisellään ole saatavissa tilinpäätöstietoja, vaan tämä koskee ainoastaan EVL:n alaisia yrityksiä. Tilinpäätöstietojen avulla voidaan analysoida menneen tilikauden vakavaraisuus ja tilinpäätöshetken velkaantuneisuus. Yrityksen tulevan kannattavuuden ennakoimiseksi tarvitaan tilinpäätöstietojen lisäksi yrityksen toimintasuunnitelmia, investointilaskelmia ja budjetteja. Suurten luottomäärien ollessa kyseessä on tavallista, että rahoittaja tekee perusteellisen selvityksen. Yritystutkimuksen osana

lasketaan myös menneiltä vuosilta kannattavuutta ja rahoitusta kuvaavia suhdelukuja kehityssuunnan selvittämiseksi (LEHTOVUORI ym. 1976, ARTTO ym. 1988 b). Tilinpäätösinformaatio on niin ostajan kuin myyjänkin saatavilla. Myyjä voi esim. hankkia alan palveluyrityksiltä ns. luottotiedot asiakkaan aiemmista mahdollisista maksuhäiriöistä. Myös kilpailevat yritykset haluavat tietoja yrityksen kannattavuudesta lähinnä vertaillakseen omaa toimintaa kilpailijan toimintaan (LEHTOVUORI ym. 1976).

Viranomaiset saavat suuren osan tarvitsemistaan tiedoista lainsäädännön perusteella. Julkinen valta kerää yrityksiltä tietoja myös yritystilastoja varten. Tilastot ovat kaikkien yritystoiminnasta kiinnostuneiden käytössä ja ne kuvaavat tietyllä toimialalla toimivien yritysten keskiarvoja. Tutkimusta tehdään myös yritysten näkökulmasta. Tavoitteena on tällöin näiden yksiköiden päätöksenteon avustaminen, jotta toiminta olisi entistä taloudellisempaa ja kannattavampaa (LEHTOVUORI ym. 1976, ARTTO ym. 1988 a).

4.3. Yritys- ja ympäristöanalyysi

Yritysanalyysi keskittyy yrityksen sisäisten resurssien analyysiin. Siinä selvitetään yrityksen taloudelliset, fyysiset, inhimilliset ja teknologiset resurssit. Yritysanalyysissä painotetaan reaali-prosessia, josta pyritään löytämään syyt yrityksen hyvälle tai huonolle menestymiselle. Reaali-prosessi sisältää tällöin yrityksen menestymisen syyt ja rahaproessi kuvaa vastaavasti seurauksia, jotka näkyvät tilinpäätöslaskelmissa. Tilinpäätös- ja tunnuslukuanalyysi ovat osa yritysanalyysia, jonka tavoitteena on antaa kokonaiskuva yrityksen menestymismahdollisuuksista. Yritystutkija painottaa yritystutkimuksessa tunnuslukujen lisäksi muita mitattavia tekijöitä kuten yrityksen ja johdon ominaisuuksia, yrityksen teknologiaa ja laskentajärjestelmien tasoa (LAITINEN 1986, LAHTI 1988). Yritysanalyysin kohde koko organisaation kannalta on resurssien kokonaistasapaino. Yritystutkimuksen suorittamisen lähtökohtana on tavallisesti taloudellisesti merkittävä investointihanke, jolle yritys hakee lainarahoitusta. Luotonantajat ovat tehneet yritystutkimuksia asiakasyrityksistään jo pitkään ja kehittäneet tätä tarkoitusta varten rahalaitosten omia yhteisesti hyväksytyjä menetelmiä ja mittaustapoja. Joskus myös nopeat muutokset yrityksen toimintaedellytyksissä antavat aiheen yritystutkimukseen (HOFER & SCHENDEL 1978, GRANT & KING 1982, AHO JA RANTANEN 1994).

Ympäristöanalyysin avulla selvitetään yrityksen strategista asemaa tietyssä hetkenä ja tunnistetaan ympäristön muutokset (mahdollisuudet ja uhkatekijät). Ympäristön muutos voi ilmentyä uutena strategisena ongelmana tai innovaationa, joka antaa yritykselle uusia toimintamahdollisuuksia. Ympäristöanalyysin avulla pyritään myös arvioimaan ympäristövaikutuksia ja arvioimaan ympäristön luonnetta, tunnistamaan merkittävät ympäristövoimat sekä tunnistamaan yrityksen kilpailuasema (JOHNSON & SCHOLTS 1988, KYLÄKOSKI 1990).

4.3.1. Taloudellinen analyysi

Yrityksen johto joutuu ottamaan huomioon sidosryhmien rahalliset ja ei-rahalliset odotukset. Rahalliset odotukset ovat kuitenkin ensisijaisia. Taloudelliset toimintaedellytykset voidaan täsmentää sitomalla tarkastelu yrityksen rahaprosessiin. Yrityksen taloudelliset toimintaedellytykset koostuvat (KYLÄKOSKI 1990, 1992) kannattavuudesta, rahoituksesta ja edellisiin liittyvästä toimintaan sidottujen resurssien käytön tehokkuudesta. Rahoitusasema pitää sisällään rahoituksen rakenteen ja riittävyyden. Yrityksen rahoitukseen ja kannattavuuteen vaikuttaa toimintaan sidottujen resurssien käytön tehokkuus. Yrityksen kannattavuuden on oltava pitkällä aikavälillä sellainen, että toiminnan ylläpitämisestä aiheutuneiden maksujen jälkeen jää rahaa niihin investointeihin, jotka ovat edellytyksenä toiminnan kehittämiseksi. Lyhyellä tähtäyksellä yrityksen johdolle riittää alhaisempi kannattavuus, jolloin maksetaan vain lyhytvaikutteisten tuotannon tekijöiden toimittajille korvaukset.

Rahoituksen riittävyyttä voidaan tarkastella lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä rahan on riitettävä vähintään juoksevan toiminnan aiheuttamiin maksuihin sekä vieraasta pääomasta aiheutuneisiin kuluihin. Yrityksen tulee selvittää näistä lyhyen tähtäyksen maksuvelvoitteista juoksevan toimintansa avulla saadulla tulorahoituksella. Pitkällä aikavälillä rahoituksen on riitettävä kattamaan sidosryhmien ja investointien vaatimukset. Rahoituksen riittävyyden lisäksi olennainen asia on rahoituksen rakenne eli vieraan ja oman pääoman suhde. Liiallinen vieraan pääoman määrä nostaa rahoituksen kustannuksia, koska rahoittajat vaativat lisääntyneestä riskistä johtuen suuremman korvauksen panoksestaan. Yrityksen toiminnan jatkuvuudesta huolehtiminen edellyttää yrityksen tuotantotoiminnan ja rahoituksen sopeutusta riittävien toimintaedellytysten tasolle. Tätä sopeutusprosessia voidaan auttaa toiminnan kokonaisvaltaisen suunnittelun avulla (KYLÄKOSKI 1992).

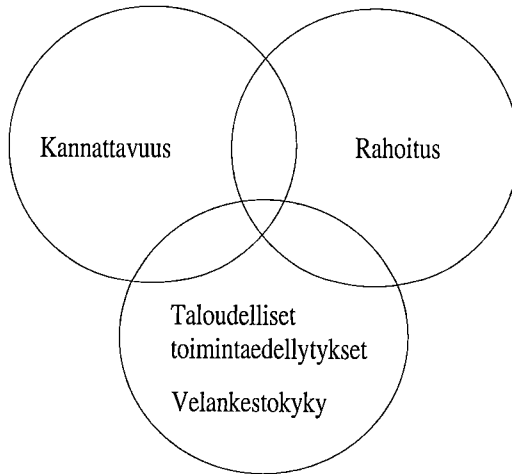
4.3.2. Tilinpäätösanalyysi

Yrityksen tilinpäätösanalyysillä tarkoitetaan tilinpäätösinformaation pohjalta suoritettavaa kannattavuuden, rahoituksen ja taloudellisten toimintaedellytysten mittaamista ja kriittistä arviointia käyttäen vertailuperusteena joko analyysin suorittajan tavoitteita ja/tai toisia saman alan yrityksiä (LAITINEN 1992). Tavoitteena on saada saman yrityksen eri tilikaudet sekä eri yritykset keskenään mahdollisimman vertailukelpoisiksi sekä kannattavuuden että rahoitusrakenteen osalta. Suomessa virallinen tilinpäätös koostuu tuloslaskelmasta ja taseesta liitetietoineen. Tilinpäätös on yrityksen ulkopuolisille henkilöille tärkein yrityksen taloutta kuvaava tietolähde. Tilinpäätösanalyysi on luotettavin silloin, kun analyysin laatijalla on käytettävissä ns. sisäistä tietoa tarkasteltavasta yrityksestä. Tilinpäätösanalyysin tavoitteena on tulosten mittaamisen ja esittämisen jälkeen arvostella tuloksen riittävyyttä (ARTTO ym. 1988 b, YLI-OLLI ja VIRTANEN 1989). Yrityksen tilinpäätösanalyysia kutsutaan myös taseanalyysiksi, jolloin taseinformaatio korostuu tietolähteenä. Tilinpäätös-

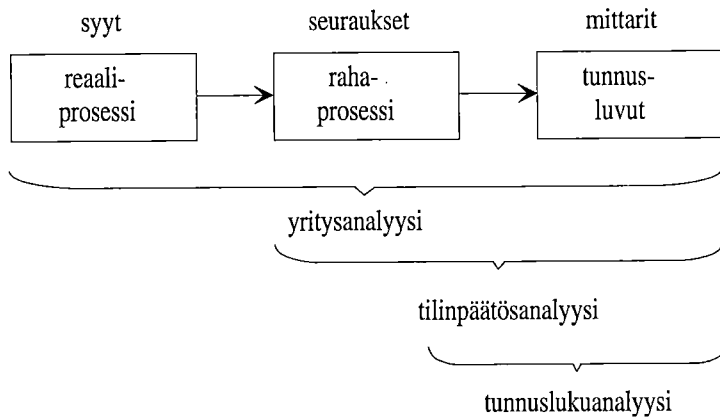
analyysi perustuu menneeseen kehitykseen, joten analyysia ei suoraan voida käyttää tulevan kehityksen ennakointiin. Sen sijaan tilinpäätösanalyysin pohjalta voidaan esim. monimuuttujamenetelmien avulla pyrkiä ennustamaan tulevaa kehitystä (AHO ja RANTANEN 1994). Kuviossa 1. on esitetty tilinpäätösanalyysin tutkimusalueet, jotka ovat kannattavuus, rahoitus ja taloudelliset toimintaedellytykset. Tutkimusalueet ovat varsin kiinteässä suhteessa toisiinsa.

4.3.3. Tunnuslukuanalyysi

Tunnuslukuanalyysi on se osa tilinpäätösanalyysia, jossa taloudellinen tilanne tiivistetään erilaisiksi absoluuttisiksi luvuiksi ja suhdeluvuiksi. Nämä luvut kuvaavat kiteytetysti yrityksen taloudellista tilannetta ja ne lasketaan oikaistujen tuloslaskelmien ja taseiden pohjalta. Tunnuslukuja voidaan laskea usealta vuodelta, mutta on myös mahdollista tehdä poikkileikkausanalyysi jostakin tietyn tyyppisestä yritysjoukosta, esim. toimialalta. Tällöin pyritään selvittämään tutkittavan yritysjoukon tiettyjä ominaisuuksia yhden tilinpäätöksen pohjalta (LAITINEN 1992, AHO JA RANTANEN 1994).

Kuvio 1. Tilinpäätösanalyysin tutkimusalueet (AHO ja RANTANEN 1994, s. 37)

Kuvio 2. Yrityksen raha- ja reaali-prosessin yhteys analyysimuotoihin (LAITINEN 1992, s. 15)

Kuviossa 2. on esitetty yrityksen raha- ja reaali-prosessin yhteys eri analyysimuotoihin. Eri analyysimuodot ovat osittain päällekkäisiä siten, että yritysanalyysi on laajin ja kattaa tilinpäätös- ja tunnuslukuanalyysin. Tunnuslukujen avulla voidaan verrata vain keskenään samanlaisia yrityksiä. LEVIN (1974) mukaan vertailukelpoisuuteen vaikuttavat: yritysten toimiala, yritysten koko, käytetyt laskentamenetelmät ja maantieteellinen sijainti. Käytännössä pyritään huolehtimaan siitä, että keskenään verrattavat yritykset ovat samalta toimialalta ja keskenään suurimpiirtein samankokoisia. Yrityksen rahoituksen tilaa kuvaavien tunnuslukujen kannalta keskeinen käsite yrityksen arvo voidaan määrittellä liiketaloustieteessä joko tuottoarvon tai substanssiarvon perusteella. Tuottoarvo perustuu ajatukseen, jonka mukaan yrityksen toiminta on jatkuvaa ja yrityksen arvo muodostuu toiminnan kautta saatavien tuottojen nykyarvona. Tuottoarvon voidaan olettaa sisältävän myös aineettomat tuotantotehtävät. Tuottoarvo riippuu etenkin pienyrityksissä paljon yrittäjistä. Eri yrittäjät voivat päästä samoilla tuotantopanoksilla hyvin erilaisiin tuloksiin.

Yrityksen substanssiarvo perustuu yrityksen arvoon, kun yritystoiminta loppuu. Substanssiarvoa laskettaessa yritykseen sitoutuneet varat arvostetaan päivänarvon mukaan. Käytännössä kirjanpitoarvot toimivat lähtökohtana, koska tarkempia tietoja omaisuuden realisointiarvoista ei useinkaan ole saatavana. Sekä tuottoarvon että substanssiarvon laskentatapa ei mahdollista arvojen määrittämistä suoraan kirjanpidon tai tilinpäätöksen pohjalta. Nämä ovat kuitenkin tärkeitä informaatiolähteitä arvolaskelmien laadintaan. Yrityksestä voidaan realisoida joko tuottoarvo tai substanssiarvo, molempia ei saada samanaikaisesti (LEPPINIEMI 1985, 1992).

Yrityksestä laskettavat tunnusluvut voidaan jaotella seuraavasti (LEV 1974):

- 1) Kannattavuutta kuvaavat tunnusluvut
- 2) Lyhyen tähtäyksen vakavaraisuutta (maksuvalmiutta) kuvaavat tunnusluvut
- 3) Pitkän tähtäyksen vakavaraisuutta kuvaavat tunnusluvut
- 4) Tehokkuutta kuvaavat tunnusluvut

Jaottelu perustuu käyttäjien tarpeisiin: sijoittajat ja yrittäjä itse ovat lähinnä kiinnostuneita kannattavuutta kuvaavista tunnusluvuista ja rahoittajat vakavaraisuutta kuvaavista luvuista. Kannattavuudella tarkoitetaan yrityksen pitkántähtäimen tulontuottamiskykyä, jossa huomioidaan menojen ja niiden synnyttämien tulojen välinen aikaviive (LAITINEN 1990). Mitä enemmän ja mitä nopeammin yritykseen käytetyt menot tuottavat tuloja, sitä paremmin yritys kannattaa. Lyhyellä tähtäimellä kannattavuuden minimi voidaan määritellä siten, että kassatulojen on riitettävä ainakin lyhytvaikutteisten tuotannontekijämaksujen ja voitonjakomaksujen hoitamiseen. Pitkällä aikavälillä kannattavuutta on perusteltua tarkastella yrityksen omistajalle kuuluvan tuloksen suhteena hänen pääomasijoitukseensa eli oman pääoman tuottosuhteena. Oman pääoman tuotto on yrityksen omistajalle maksettavissa oleva erä, joka on jäänyt jäljelle yrityksen tuloksesta muille sidosryhmille maksettujen erien jälkeen (KETTUNEN ym. 1980).

4.3.4. Tulosityksikkökohtainen laskenta

Tässä tutkimuksessa keskitytään monialaiseen yritystoimintaan, jolloin yrityksessä on useita tuotantoaloja, jotka toimivat kuten itsenäiset tulosityksiköt. Koko yrityksen tulos syntyy tällöin eri tulosityksiköiden summana. Kun yrityksen tulosityksiköt poikkeavat paljon toisistaan, on tarpeen saada tietoja eri yksiköiden kannattavuudesta, ja koko yrityksen tulokset menettävät tällöin merkitystään. Kun yrityksen eri osien kannattavuutta halutaan analysoida, joudutaan välttämättä ratkaisemaan koko toimintaan vaikuttavien tuottojen ja kustannusten kohdistamisongelma. Kustannusten ja tuottojen jakamisen ohjeena käytetään aiheuttamisperiaatetta. Aiheuttamisperiaatteen mukaan laskennan kohteelle kohdistetaan vain ne tuotot ja kustannukset, jotka kohde suoraan voi aiheuttaa. Niitä kustannuksia, joita ei voida osoittaa jonkin paikan erilliskustannuksiksi, kutsutaan yleiskustannuksiksi (KOSKELA ym. 1982). Monialaisten yritysten tulosityksikkökohtaisen laskennan suurin ongelma on yleiskustannusten jakaminen tulosityksiköille. Jakaminen on usein sattumanvaraista ja jakamisen vaikutukset ovat sitä suuremmat mitä tarkempia raportteja tulosityksiköittäin halutaan tehdä. Tämän takia on suositeltavaa tehdä kannattavuusanalyysi kunkin tulosityksikön myyntikatteen pohjalta mieluummin kuin nettotulojen pohjalta, mikä vaatii yleiskustannusten jakoa (LEV 1974). Mikäli yritys muodostaa konsernin, joudutaan suorittamaan konserniin kuuluvien eri yksiköiden keskinäisten liiketoimien eliminointi konsernin sisällä. Tämä ei aiheuta ongelmia pienyrityksissä, jos toiminnoilla ei ole keskinäisiä liiketapahtumia. Konsernien tuloslaskentaa ovat käsitelleet esim.

RIISTAMA ja PREPULA (1983). Yrityksissä käytetään yleisesti käyttökatetta kuvaamaan toiminnan kannattavuutta. Käyttökate on helposti laskettavissa ja sen käyttöön ei liity samanlaista epävarmuutta kuin esim. liikevoittoon, jonka käyttö edellyttää poistojen jakamista. Käyttökate kertoo tuloksen muuttuvien ja kiinteiden kulujen jälkeen ja se on useissa tapauksissa riittävä kannattavuuden mittari (LAITINEN 1992).

Tulosityksikön kannattavuusanalyysi alkaa erottamalla tulot, menot ja investoinnit halutulla tasolla. Toisessa vaiheessa erotetaan muuttuvat ja kiinteät kustannukset toisistaan, jotta myyntivolyymista riippuvat tuotot voidaan määrittää. Taulukossa 1. on esitetty kuviteltu esimerkkilaskelma, joka havainnollistaa tulosityksikkökohtaista laskentaa. Kuvioista ilmenee yksityiskohtaisempi kustannusten ryhmittely erilaisten tulosityksiköiden X, Y ja Z sisällä. X:ssä aikaansaatu myyntikate riittää juuri ja juuri kattamaan kiinteät erilliskustannukset, joten tässä tulosityksikössä on erittäin pieni varmuusmarginaali. Tulosityksiköt Y ja Z sen sijaan tuottavat lähes kokonaan erilliskatteen, joka tarvitaan 210 000 mk:n yhteiskustannusten kattamiseksi ja 160 000 mk:n voiton saamiseksi.

Taulukko 1. Yrityksen ja tulosityksiköiden kannattavuuslaskelma (1000 mk) (KOSKELA ym. 1982)

	KOKO	TULOSYKSIKÖT		
	YRITYS	X	Y	Z
Tulosityksikön myyntituotot	2100	400	900	800
- Muuttuvat kustannukset	1230	270	580	380
= Myyntikate	870	130	320	420
-Tulosityksikön kiinteät erilliskustannukset				
Markkinointi	135	50	55	30
Valmistus	157	32	82	43
Osto	62	10	23	29
Kehitystoiminta	57	20	25	12
Hallinto	89	13	30	46
= Erilliskate	370	5	105	260
- Kiinteät yhteiskustannukset				
Markkinointi	30			
Valmistus	5			
Osto	6			
Kehitystoiminta	10			
Hallinto	105			
Muut	54			
= Voitto	160			

Yrityksen kannattavuuden analysoiminen tuotto- ja kustannusrakenteen avulla jatkuu siten, että tulosityksiköiden suhteelliset osuudet myyntituotoista, myyntikatteista ja kiinteistä erilliskustannuksista erotetaan koko yrityksen luvuista. Tuottojen ja kustannusten vertailussa tulosityksiköiden erot tulevat selvästi esille taulukossa 2. Esimerkiksi tulosityksikkö X antaa kokonaiskatteesta 15 %, mutta vaatii kiinteistä erilliskustannuksista 25 %. Tilanne on päinvastainen tulosityksikkö Z:n suhteellisissa osuuksissa. Tulosityksikkö tuottaa kokonaiskatteesta 48 %, mutta vaatii erilliskustannuksia vain 32 %. Tulosityksikkö Y taas tuottaa suuren osan yrityksen myyntituloista, mutta sen tuottama osuus myyntikatteesta on suhteessa pienempi, koska tulosityksikkö vaatii suuren osan kiinteistä erilliskustannuksista.

Taulukko 2. Tulosityksiköiden tuottojen ja kustannusten vertailu (1000 mk) (KOSKELA ym. 1982).

TULOSYKSIKKÖ	OSUUS MYYN- TITUOTOISTA	OSUUS MYYN- TIKATTEESTA	OSUUS KIINTEIS- TÄ ERILLISKUS- TANNUKSISTA
	MK / %	MK/%	MK / %
X	400 / 19	130 / 15	125 / 25
Y	900 / 43	320 / 37	215 / 43
Z	800 / 38	420 / 48	160 / 32
KOKO YRITYS	2100 / 100	870 / 100	500 / 100

Yrityksen kannalta tulosityksiköt, jotka tuottavat paljon myyntikatetta ja vievät suhteessa pienen osan kiinteistä erilliskustannuksista ovat yritykselle kannattavia. Tällöin yrityksen käyttökate muodostuu mahdollisimman suureksi ja rahaa vieraan pääoman kuluihin ja verojen maksuun sekä tilikauden voiton muodostumiseen jää mahdollisimman paljon. Sen sijaan tulosityksiköt, jotka muodostavat pienen osan myyntikatteesta ja tuovat vähän myyntituloja, mutta samalla aiheuttavat paljon kiinteitä kustannuksia, eivät ole yritykselle kovin kannattavia. Esimerkissä tulosityksiköt Y ja Z ovat yritykselle kannattavampia kuin tulosityksikkö X kuten taulukosta 2 käy ilmi. Koska poistot, korot, varaukset ja verot käsitellään yleensä koko yrityksen osalta yhtenä summana, laaditaan tulosityksiköiden tuloslaskelmat vain käyttökatteeseen saakka. Jos poistot voidaan kohdistaa yksittäisille tulosityksiköille, voidaan tuloslaskelmat laatia aina liikevoittoon saakka. Tase laaditaan yleensä yhtenä kokonaisuutena koko yrityksestä.

Tällä laskentamenetelmällä voidaan tarkastella useita tulosityksiköitä rinnakkain sen mukaan, mikä kunkin yrityksen kohdalla on tarpeen. Laskelman avulla voidaan

myös ennakoida tulevaisuuden tuottoja. Tulevaisuuteen liittyvä riski voidaan ottaa huomioon aliarvioimalla tuotot. Mitä suurempi riski toimialan tulevaisuuteen liittyy, sitä enemmän tuottoja aliarvioidaan. Laskelmaa voidaan siis käyttää yrityksen suunnittelussa apuna esim. laadittaessa budjetteja tai maksuvalmiussuunnitelmia.

4.4. Tilijärjestelmän yleispiirteet

Tilijärjestelmän avulla järjestetään käytännössä yrityksen kirjanpito halutulla tarkkuudella. Tilejä koskevaa suunnitelmaa nimitetään tilijärjestelmäksi. Tilijärjestelmän perusteella voidaan vastata seuraaviin kysymyksiin: mitä, milloin, mistä, mihin ja miten kirjataan. Kirjanpitolain mukaan tilijärjestelmän on oltava selkeä ja riittävästi eritelty. Lisäksi liiketapahtumien merkitseminen kirjanpitoon on suoritettava siten, että kirjausten yhteys tuloslaskelmaan ja taseeseen voidaan todeta vaikeuksitta (LEPPINIEMI 1994). Tilijärjestelmän muodostavat tilipuitteet ja kirjaussuunnitelma.

Tilipuitteisiin kuuluvat:

- tililuettelo
- kirjausohjeet, jotka sisältävät säännöt siitä, mille tilille tietynlaiset tapahtumat kirjataan
- selostus päätilien ja alatilien välisistä yhteyksistä sekä tilien yhteyksistä tilinpäätöstileihin.

Kirjaussuunnitelma on kuvaus kirjanpidon teknisestä suorittamistavasta. Siihen sisältyy esimerkiksi koneellisen kirjanpidon menetelmäkuvaus ja selvitys tositteiden numeroinnista ja ryhmittelystä. Kirjanpitoasetuksen mukaan kirjanpitovelvollisella on oltava jokaiselta tilikaudelta käyttöaikaa koskevin merkinnöin varustettu tililuettelo. Tililuettelo laaditaan siten, että se vastaa kunkin yrityksen yksilöllisiä tarpeita, joten tililuettelon loogisuus ja laajennettavuus on tärkeää. Kaikenkattavia ohjeita tietyn toimialan yrityksen tililuettelon laatimiseen ei siis voida antaa. Tilien nimeämisessä käytetään yleensä numerointia. Tavallisesti tilit jaetaan enintään kymmeneen tililuokkaan (numerointi 0...9). Jokainen tililuokka käsittää enintään kymmenen tiliryhmää. Ne muodostetaan siten, että tililuokan numeron jälkeen lisätään ryhmännumero 0...9. Edelleen tiliryhmät voidaan jakaa kymmeneen tiliin, ja tilit vielä kymmeneen alatiliin. Noudatettaessa loogista tilien numerointia tilin numerotunnus ilmaisee tililuokan, tiliryhmän, tilin sekä alatilin (kts. esim. liite 6) (RIISTAMA ja JYRKKIÖ 1991, LEPPINIEMI 1994).

Tilin numerosta on pystyttävä vaikeuksitta toteamaan tilin käyttötarkoitus ja sijainti tililuettelossa ilman, että asia on aina tarkistettava kirjallisesta tililuettelosta. Tililuettelon laajuus on yrityskohtainen asia. Sen laatimiseen vaikuttavat olennaisesti yrityksen koko ja liiketapahtumien rekisteröintitarkkuus. Pienen yrityksen

tililuettelo voi olla suppea, vain muutamia kymmeniä tilejä sisältävä. Yleensä tilin nimestä käy ilmi, minkälaisia liiketapahtumia tilille kirjataan. Maatilayritysten kahdenkertainen kirjanpito on asiana niin uusi, että ilman yksiselitteisiä kirjausohjeita lienee vaikea saada aikaan vertailukelpoista kirjanpitoa ja tilinpäätöstä. Kirjanpidon tehtävä on liiketapahtumien rekisteröiminen ja siihen on syytä varoa sekoittamasta erilaisia tulkinnanvaraisia lähinnä kustannuslaskentaan kuuluvia eriä, kuten viljelijäperheen oman työn arvoa. Maatilayrityksissä yrityksen omistajan työstä ei yleensä makseta palkkaa eikä oman työn arvo siten ole liiketapahtuma, jolloin sitä ei tule rekisteröidä kirjanpidossa. Tilinpäätösanalyysissä omaa työtä voidaan toki arvottaa halutulla tavalla. Kirjausohjeissa on syytä selvittää myös tilien välisiä yhteyksiä. Mikäli yrityksen kirjanpidossa on alatilejä oikaisuerille, esim. myynneistä annetut alennukset, kirjausohjeissa on syytä olla ohjeet tällaisten alatilien käsittelystä tilinpäätöksessä (HEIKKONEN JA LEPPINIEMI 1989, RIISTAMA JA JYRKKIÖ 1991).

Monialaiselle maatilayritykselle laadittavassa tililuettelosuosituksessa (LIITE 6) on pyritty yhdenmukaisuuteen muiden yritysten tililuetteloiden kanssa, jotta tililuettelon käyttö olisi mahdollisimman helppoa. Tililuettelosuosituksen perusteella voidaan yrityksen kirjanpidosta selvittää oleelliset tiedot toimialan kannattavuuslaskelmaa sekä FADN -järjestelmää varten. Tililuettelo voidaan myös laajentaa yrittäjien kiinnostuksen ja tarpeiden mukaan. Maatilayritys on pienyritys, jossa on maatalouden lisäksi usein muitakin toimialoja. Eri toimialojen rahaprosessien eriyttäminen kirjanpidossa on tärkeää, mutta ei liene järkevää kovin pienissä monialayrityksissä rahatilien, esimerkiksi pankkitilin, osalta. Pienessä monialayrityksessä eri toimialojen rahatililit aiheuttavat usein myös monimutkaisia velka-saamissuhteita eri toimialojen välille, koska yrittäjä voi käyttää minkä tahansa toimialan pankkitiliä minkä tahansa toimialan menojen maksamiseen. Tärkeintä on erottaa yrittäjäperheen yksityistalous yrityksen taloudesta, mikä on helposti toteutettavissa yksityistilin avulla.

Kirjanpitolainsäädäntö ei koske maatilayrityksiä, mutta se on ainoa suomalainen ohjeisto, jota voidaan soveltaa. Esimerkiksi Hollannissa verokirjanpito ei ole pohjana maatilayritysten kahdenkertaiselle kirjanpidolle. Monissa Euroopan Unionin jäsenmaissa, esimerkiksi Ranskassa, maatilayritysten kirjanpitosäännöstyö on pyritty lähentämään muuta yritystoimintaa koskeviin sääntöihin. Suomessa maatilayritysten kahdenkertainen kirjanpito ja tilinpäätöksen laadinta kuin myös tilinpäätösanalyysi ovat vielä suunnitteluvaiheessa. Kirjanpito on yrityksen talousprosessin perusta, joten on syytä suhtautua kriittisesti lähtöaineiston eli kirjanpidon tasoon. Se määrää tilinpäätösten tason ja edelleen tilinpäätösanalyysien luotettavuuden. Maatilayrityksen taloudellisen tilanteen analysointi ei ole mahdollista, mikäli kirjanpitoa ei pystytä laatimaan siten, että kirjausten loogisuus ja perusteet pystytään selvittämään. Analyysi ilman luotettavia lähtötietoja on arvoton.

4.5. Monialaisen maatilayrityksen suunnitteluprosessin erityispiirteitä

Ari Enroth, Maaseutukeskusten Liitto

Maatilayrityksen suunnitteluprosessiin pätevät samat perusasiat kuin muidenkin yritysten suunnitteluun. Maatilayritysten toimintaan ja suunnitteluun ovat olennaisesti vaikuttaneet pitkät perinteet maataloustuotannon harjoittamisessa ja maataloustuotteiden markkinointijärjestelmät tuotantolupineen ja -kiintiöineen. Maatilayrityksille on tyypillistä myös monialaisuus ja tästä syystä eri toimintojen yhteensovittaminen ja oikea resurssien kohdistaminen ovat monialaisen maatilayrityksen suunnittelussa keskeisiä kysymyksiä. Maatilayritysten suunnitteluprosessissa tärkeimmässä asemassa on yrittäjäperhe ja yrittäjäperheen omat tavoitteet ja suunnitelmat. Tilanteen ja tarpeen mukaan suunnittelussa kannattaa käyttää hyväksi myös yrityksen ulkopuolisia asiantuntijoita. Maatalouden ja maaseutuelinkeinojen neuvontajärjestöillä on ollut varsin keskeinen rooli maatilayritysten suunnittelussa etenkin, kun on suunniteltu maatilayrityksen toiminnan kehittämistä.

Tilan resurssit kuten peltopinta-ala, metsäpinta-ala, tuotantorakennukset, koneet ja tuotantokiintiöt sekä yrittäjäperheen ammattitaito luovat pohjan suunnittelulle. Useimmissa tapauksissa maatilayritysten suunnittelun painopiste on ollut nykyisen toiminnan kehittämisessä, esimerkiksi tuotannon laajentamisessa tai työolosuhteiden parantamisessa sekä tuotantokustannusten alentamismahdollisuuksien tarkastelussa. Perinteisillä maataloustuotteilla on ollut markkinointikanavat valmiina, joten suunnittelussa ei ole tarvinnut kiinnittää huomiota tähän. Sen sijaan muilla tuotteilla ja palveluilla markkinoiden selvittäminen ja markkinoinnin suunnittelu ovat yhtä tärkeitä suunnittelun osa-alueita kuin muillakin yrityksillä. Jatkossa myös perinteisten maataloustuotteiden markkinoinnin suunnittelu tulee nykyistä tärkeämmäksi tilatasolla.

Maatilojen sukupolvenvaihdoksiin ja eräisiin muihin merkittävämpiin investointeihin on ollut mahdollista saada valtion lainaa tai valtion tukemaa korkotukilainaa. Näissä tapauksissa lainahakemuksen liitteeksi on vaadittu koko maatilayritystä koskevat maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmat. Näiden laskelmien laatijoina ovat yleensä olleet maaseutukeskusten talousneuvojat ja laskelmien pohjana ovat olleet yrittäjäperheen omat suunnitelmat. Mitä aktiivisemmin yrittäjäperhe on itse osallistunut laskelmien laadintaan, sitä paremmin nämä laskelmat ovat palvelleet yrittäjäperheen tarpeita. Vuoden 1994 loppuun saakka oli mahdollista saada investointi- ja aloittamisavustusta, kun maaseudulle luotiin uutta yritystoimintaa, joka ei ollut perinteistä maa- ja metsätaloutta. Tällaisen yritystoiminnan kehittämiseen oli mahdollista saada myös kehittämisavustusta. Tukihakemusten liitteeksi vaadittiin taloudelliset laskelmat (investointi-, rahoitus- ja tulossuunnitelmat). EU-jäsenyyden myötä nämä vanhat tukijärjestelmät korvautuvat pääosin EU:n investointitukijärjestelmällä, jossa tuen saamisen yhtenä ehtona on maatilayritykselle laadittu

kehittämissuunnitelma. Näiden maatilayrityksen kehittämisen tukijärjestelmien takia on maatilayrityksissä laadittu taloudellisia suunnitelmia yhdessä ulkopuolisen asiantuntijan kanssa. Sen sijaan muissa tilanteissa on suunnittelu useimmissa tapauksissa jäänyt yksin yrittäjän itsensä toteutettavaksi.

Maaseutukeskukset tarjoavat viljelijöille monipuolisia suunnittelupalveluita. Palvelut voidaan jakaa pitkän aikavälin taloussuunnittelupalveluihin ja vuosittaisen budjetointi- ja seurantapalveluihin. Pitkän aikavälin suunnittelupalveluita ovat katetuotto- ja maksuvalmiuslaskelmapohjaiset suunnitelmat. Katetuottopohjaista tarkastelua käytetään eri tuotantovaihtoehtojen kannattavuusvertailuun ja maksuvalmiuslaskelmapohjaisia suunnitelmia koko tilan maksuvalmiuden ja kannattavuuden selvittämiseen. Suunnittelun painopiste on ollut maksuvalmiuspohjaisissa laskelmissa, joiden kannattavuustarkastelua on tarvittaessa täydennetty katetuotto-laskelmilla.

Pitkän aikavälin taloussuunnitelmista tärkein on Maatilan taloussuunnitelma, joka sisältää koko maatilan ja viljelijäperheen talouden kattavat maksuvalmius- ja kannattavuuslaskelmat. Taloussuunnitelma laaditaan viisi- tai kymmenvuotiskaudelle. Maatilan taloussuunnitelma laaditaan yleensä suunniteltaessa merkittäviä investointeja (esimerkiksi sukupolvenvaihdos, tuotantorakennusten rakentaminen tai lisäämään hankinta). Samaa laskentaohjelmaa käytetään myös talousvaikeuksiin joutuneiden tilojen velkajärjestelyiden ja muiden talouden tervehdyttämistoimenpiteiden suunnittelussa. Maatilan taloussuunnitelman laadinnassa maatilayrityksen toiminta voidaan jakaa viiteen eri tulosityksikköön: perusmaatalous, muu maatalouden yhteydessä verotettava yritystoiminta, metsätalous, erillisenä verotettava yritystoiminta ja yksityistalous. Näistä tulosityksiköistä tulostetaan yleensä kannattavuustulosteet (tuloussuunnitelma ja tunnusluvut). Maksuvalmius-tarkastelu tehdään koko tilan tasolla. Maatilan taloussuunnitelman kannattavuustarkastelussa laskettavia tunnuslukuja ovat mm. käyttökate, rahoitus-tulos, velat/liikevaihto, omavaraisuaste, tuotto/sijoitettu pääoma, yrittäjäperheen tulo ennen veroja ja yrittäjäperheen tulo verojen jälkeen.

Maatilan vuosibudjetti on suunniteltu yksittäisen vuoden tulojen ja menojen ajoituksen tarkkaan suunnitteluun. Vuosibudjetti laaditaan joko kuukauden tai neljännesvuoden tarkkuudella. Tuotantosuuntaakohtaista vuosisuunnittelua ovat olleet muun muassa kasvinviljelyn viljelysuunnitelmat ja kotieläintalouden ruokintasuunnitelmat. Maatilojen koko toiminnan talouden seurantaan on kehitetty Maatilan tulosanalyysi -neuvontapalvelu, jonka päätavoitteena on selvittää asiakas-tilan maataloustuotannon kannattavuus. Lisäksi tulosanalyysimallista on kehitetty laskelmapohjat viljelijöiden koulutuksen yhteydessä tehtävää tulosanalyysia varten. Koulutuksessa laadittavan tulosanalyysin tavoitteena on opettaa tuloslaskelman ja taseen laadinta sekä tunnuslukujen laskenta ja tunnuslukujen analysointi.

5. CASE -YRITYSTEN TULOKSET

Tutkimuksessa kehitetään laskentamalli monialaiselle maatilalle ja tässä luvussa mallia sovelletaan kolmelle monialaiselle maatilalle. Tavoitteena on testata menetelmän toimivuutta monialaisen maatilalan kannattavuuden selvittämiseksi. Case -yritysten taloudellisen tilanteen analysointiin ei ole keskitytty, sillä tulokset kuvaavat yhden vuoden tilannetta. Tutkimuksessa kehitetty laskentamalli on toimiva ja sen soveltaminen monialaiselle maatilalle esitetään case -yritysten yhteydessä. Laskentamallin pohjalta voidaan laatia oikaistu tuloslaskelma ja tase, joiden perusteella lasketaan yrityksen taloutta kuvaavia tunnuslukuja sekä koko yrityksen tasolla että toimialoittain. Tässä tutkimuksessa lasketaan yrityksistä tunnuslukuja poikkileikkaustekniikalla, jolloin lukuja lasketaan erilaisilta monialaisilta maaseutu-yrityksiltä. Muille tutkimuksessa mukana oleville maaseudun pienyrityksille on laskettu samat tunnusluvut.

5.1. Tutkimusmenetelmät

Tässä tutkimuksessa sovelletaan liiketaloudellisia laskentamenetelmiä maaseudun monialaisiin pienyrityksiin. Laskentamenetelmien tarkastelemiseksi on valittu case-tutkimus eli tapaustutkimus. Yleensä case-tutkimuksessa pyritään kvalitatiivisesti analysoimaan tutkimuskohteet mahdollisimman tarkasti ja syvällisesti. Case-tutkimukseen liitetään yleensä seuraavat piirteet (VANHALA 1985):

- mukana yksi tai muutama yritys, muu organisaatio tai yksilö mahdollisimman luontevassa tilassa
- useiden aineistonkeruumenetelmien käyttö mahdollista
 - perusmetodina usein osallistuva havainnointi
 - eri tyyppiset haastattelut
 - survey
 - dokumenttiaineisto

Monialaisista maatilayrityksistä ja maaseudun pienyrityksistä valittiin tutkimuksessa näyte. Näiltä yrityksiltä kerättiin tietoja kyselyn ja haastattelun avulla. Tutkimuksessa sovellettua kyselyn ja haastattelun yhdistämistä toisiinsa kutsutaan informoiduksi kyselyksi. Tutkimusmenetelmänä informoitu kysely on varsin käytökelpoinen pienellä alueella suoritettavissa tutkimuksissa, jolloin se on myös nopea ja edullinen suorittaa. Vastaaja voi myös tarvittaessa esittää kysymyksiä haastattelijoille ja selventää kysymyksiä, mikä parantaa tulosten luotettavuutta. Yrityksistä saadaan myös valmista dokumenttietoa tuloslaskelman ja taseen muodossa. Yhdistämällä useampia tiedonhankkimiskeinoja saadaan mahdollisimman tarkka ja monipuolinen kuva kunkin yrityksen talousseurannasta (LOTTI 1982, VANHALA 1985).

5.2. Tutkimusaineisto ja tutkimuksen toteutus

Tutkimuksen ensisijaisena tarkastelukohteena ovat monialaiset maatilat. Maaseutukeskuksista saatiin tiedot perusjoukon tiloista, joille lähetettiin taustatietolomakkeet. Mukaan valittiin myös kannattavuuskirjanpidossa mukana olevia maatiloja, joilla sivuansiotoiminnan osuus tulonmuodostuksesta on ollut merkittävää (yli 30 000 mk/v). Vertailuryhmänä olevia muita pieniä maaseutuyrityksiä hankittiin kunta-kohtaisten yritysrekisterien avulla. Tutkimuksen kohdealueeksi rajattiin Etelä-Suomi.

Tutkimuksen pääaineiston muodostavat monialaiset maatilayritykset, joissa maatalouden lisäksi harjoitetaan mm. metsätaloutta, maatilamatkailua ja maataloustuotteiden jatkojalostusta. Vertailuaineistona ovat maaseudulla toimivat muut pienyritykset, joissa maatalouden osuus on hyvin pieni tai sitä ei ole lainkaan. Tutkimuksessa on mukana yhteensä 16 yritystä, joista 12 on monialaisia maatiloja ja neljä maaseudulla toimivia muita pienyrityksiä. Monialaisista maatiloista viisi on kannattavuuskirjanpitoiloja.

Ensimmäisessä vaiheessa yrityksiin lähetettiin motivointikirje ja taustatietolomake. Yrityksille kerrottiin meneillään olevasta tutkimusprojektista ja tutkimuksesta kiinnostuneita pyydettiin palauttamaan taustatietolomake täytettynä MTTL:een. Tästä taustatiedot lähettäneiden yritysten joukosta valittiin varsinaiset tutkimukseen osallistuvat yritykset harkinnanvaraisesti siten, että mukana on mahdollisimman erilaisia yrityksiä. Tutkimuksen toisessa vaiheessa yrityksistä saatavia tietoja täydennettiin kyselylomakkeen ja kolmanneksi haastattelun avulla. Kyselylomakkeissa tiedusteltiin yrittäjien mielipiteitä ja näkemyksiä yrityksen nykytilasta ja tulevaisuudesta. Kyselylomakkeet lähetettiin postitse yrityksiin, jonka jälkeen yrittäjät tutustuivat kysymyksiin ja palauttivat vastauksensa MTTL:een. Samalla yrittäjiä pyydettiin lähettämään kopiot maatalouden verolomakkeista ja/tai tuloslaskelmasta ja taseesta. Tämän jälkeen tutkijat tarkastivat saamansa tiedot ja tarvittaessa täsmensivät ja tarkistivat verolomakkeen ja/tai tuloslaskelman ja taseen tiedot yhdessä yrittäjän kanssa. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota tarvittavien tietojen saatavuuteen yrityksistä. Maatiloilta tietojen keruupohjana oli FADN -järjestelmän vaatimat tiedot. Lisäksi selvitettiin tietojen lähde eli perustuvatko tiedot kirjanpitoon tai arvioihin. Tämän tutkimuksen kannalta oli tärkeää selvittää myös niitä ongelma-alueita, joista yrityksissä ei ole saatavissa tietoa tai tieto on vaikeasti arvioitavissa.

Tutkimuksen maatilayrittäjät ovat iältään 27-56 -vuotiaita. Kaikki yrittäjät ovat maatilatalouden harjoittajia ja kahdella yrittäjällä on toiminimi muuta yritystoimintaansa varten. Tilojen kokonaisliikevaihdot vaihtelevat 176 000 - 1 000 000 mk:n välillä ja tilat työllistävät kahdesta seitsemään henkilöä joko täyspäiväisesti tai osa-aikaisesti. Tutkimuksessa mukana olleiden tilojen päätuotantosuunnat olivat seuraavat: sikatiloja 3 kpl, viljatilaja 3 kpl, muita kasvinviljelytiloja 3 kpl, nautakarjatiloja 2 kpl ja lypsykarjatiloja 1 kpl. Tilojen peltoala vaihteli 10-100

ha:iin. Tutkimuksessa on mukana sekä uusia että vanhoja maatiloja, joista vanhimmat on perustettu 1959 ja uusimmat 1991.

Tutkimuksen maatilayritysten toimialayhdistelmät ovat seuraavat:

- 1) porsastuotanto, metsätalous, metsäurakointi
- 2) viljan viljely, mansikan viljely, mehujen ja hillojen valmistus
- 3) viljanviljely, metsätalous, marjanviljely
- 4) erikoiskasvienviljely, metsätalous, marjanviljely, maatilamatkailu, lampaat
- 5) kasvinviljely (vilja, kuiva heinä), metsätalous, lampaat, traktoriurakointi)
- 6) kasvinviljely, metsätalous, golfkenttäpalvelut
- 7) porsastuotanto, metsätalous, metsätalouskoneiden maahantuonti ja markkinointi
- 8) lihasiantuotanto, kasvinviljely, metsätalous, kotileivonnaisten valmistus, koneurakointi
- 9) naudanlihatuotanto, lammastuotanto, kananmunatuotanto, metsätalous, maatilamatkailu
- 10) nautakarjantuotanto, metsätalous, kotileivonnaisten valmistus
- 11) maidontuotanto, metsätalous, maatilamatkailu
- 12) viljanviljely, metsätalous, maatilamatkailu

Seitsemässä yrityksessä on maatilatalouden verokirjanpito ja viidellä tilalla on maatilatalouden kannattavuuskirjanpito. Kahdella tilalla on muusta yritystoiminnasta kahdenkertainen kirjanpito. Tiloilta on saatavana seuraavat tilinpäätöstiedot: tililuettelo kolmelta, tase kolmelta, tuloslaskelma kuudelta tilalta ja kuudessa tapauksessa ei ollut mitään näistä saatavana. Yrittäjistä 12 hoitaa itse verokirjanpidon, yhdessä tilitoimisto ja kahdessa yrityksessä kirjanpidon hoitaa joku yrittäjäperheen jäsenistä. Yhden maatilan maatalouskirjanpidon hoitaa yrittäjä, mutta muun yritystoiminnan kirjanpito on tilitoimistossa. Verokirjanpidon lisäksi neljällä maatilalla on työkirjanpito ja kahdella varastokirjanpito.

5.3. Case -analyysit

5.3.1. Monialaisten maatilayritysten toimialalaskelmat

Seuraavassa tarkastellaan kolmea tutkimustilaa yksityiskohtaisemmin. Tarkasteltavat tilat ovat case -tilojen joukosta valittuja esimerkkituloja, joilta tietojen saatavuus oli keskimääräistä parempi ja joilta voitiin helposti laskea toimialaista kannattavuutta kuvaavia laskelmia sekä tuloslaskelmaan ja taseeseen perustuvia talouden tunnuslukuja. Laskelmien muodostamisessa olennaista on kustannusten jakaminen toimialoittain. Näillä case -tiloilla kustannusten jakaminen perustuu kirjanpitoon.

Kahdella tilalla kustannusten jako on saatu kannattavuuskirjanpidosta ja yhdellä tilalla toimialan kahdenkertaisesta kirjanpidosta sekä erillisen kyselyn avulla. Yksityistalouden menot saatiin case -tiloilta erotettua yritystoiminnan menoista osin kannattavuuskirjanpidon ja osin erillisen kyselyn perusteella. Yksityisten kulutusmenojen määränä käytettiin yrittäjän itse arvioimaa määrää, jota verrattiin myös Tilastokeskuksen keskimääräiseen kulutusmenojen määrään (ANON. 1995 b). Kannattavuuskirjanpidosta saatiin yksityiset rahamenot suoraan. Muilta toimialoilta yksityistalouteen siirretyistä ja käytetyistä tuotteista ns. välituotekäytöstä voitiin ottaa huomioon tuotteet, joille oli määritettävissä markkinahinta. Muut tuotteet jätettiin ottamatta huomioon. Yksityisten kulutusmenojen lisäksi yksityistalouteen kohdistettiin sille arvioidut osuudet esim. puhelin- ja sähkökuluista, autokuluista ja vakuutus- yms. kuluista. Tämä jako perustui yrittäjän itse tekemään jakoon. Kahdelta case -tilalta on myös laskettu tuloslaskelmaan ja taseeseen perustuvia tunnuslukuja, jotka kuvaavat kannattavuus-, maksuvalmius- ja vakavaraisuustilannetta.

Tarkastelussa on mukana viljanviljelytila, jolla on myös maatilamatkailua; nautakarjatila, jossa valmistetaan kotileivonnaisia sekä sikatila, jossa harjoitetaan metsätaloukskoneiden maahantuontia ja markkinointia. Kaikilla tiloilla myös metsätalous on merkittävä tulonlähde. Tiedot tiloilta on hankittu vain vuodelta 1993. Yhden vuoden tietoihin perustuvista tunnusluvuista ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, etenkin kun kyseessä on taloudelliseen lamakauteen osuva tilivuosi. Seuraavassa tarkastellaan myös kultakin tilalta saatavien tietojen riittävyttä FADN -järjestelmää varten.

Monialaisten maatilojen eri toimialojen kannattavuutta voidaan tarkastella tulosityksikkökohtaisen laskelman perusteella, joka on esitetty kappaleessa 4.3.4. Tätä laskelmaa soveltamalla voidaan laskea monialaisen maatilan toimialojen kannattavuus suhteessa koko yrityksen tulokseen. Tulosityksikkökohtaista laskelmaa ei ole syytä suoraan soveltaa maatilalle, sillä maataloudella tuotantona on omat erityispiirteet, jotka tulee ottaa huomioon laskelmia tehtäessä. Ennen muuttuvia kustannuksia otetaan huomioon tuote- ja ostovarastojen sekä eläinomaisuuden muutokset toimialan myyntikatetta laskettaessa. Koska muuttuvissa kuluissa on esitetty kaikki kustannukset, esitetään liikevaihdon jälkeen eläinomaisuuden ja tuotevarastojen lisäykset tai vähennykset. Tuote- ja ostovarastoista saatiin tiloilta kirjanpitoon perustuvat tiedot. Eläinomaisuuden määrät vuoden alussa ja lopussa saatiin erillisen kyselyn ja kirjanpidon perusteella. Toimialalaskelma ei sisällä viljelijäperheen tekemän työpanoksen arvoa, vaan työpanos on otettu huomioon tunnuslukujen laskentavaiheessa.

Välituotekäyttö on otettu huomioon siten, että esim. maidontuotanto kuuluu maatalouden toimialaan ja on siten maatalouden myyntituloihin kuuluva erä. Maidolla on markkinahinta, joka siitä myytäessä saataisiin ja täten on mahdollista laskea myyntitulot, jotka siitä olisi saatavissa. Jos maito käytetään esim. maatilamatkailun tarpeisiin se on tällöin maatilamatkailun kustannuserä. Ongelmia

aiheuttavat tuotteet, joilla ei ole markkinoita, eikä täten markkinahintaakaan. FADN jättää arvostamatta erät, joilla ei ole markkinahintaa, tällöin ei synny virheitä väärin arvioitujen hintojen perusteella. Toisaalta tuotteilla on kuitenkin viljelijälle arvoa tuotannossa ts. niillä on tuotantoarvoa, mutta sen määrittäminen on vaikeaa. Tässä tutkimuksessa markkinattomat tuotteet on jätetty arvostamatta FADN:n tapaan. Tiloilta saadaan yleensä arvionvaraiset tiedot esim. viljan, maidon, siementen tai rehujen määristä, jotka tuotetaan ja käytetään tilalla. Osalle välituotteista esim. maito ja viljatuotteet, on myös vaikeaa kohdistaa niiden käyttöä toimialoittain.

Monialaisella maatilalla ei yleensä ole suoritettu toimialakohtaista laskentaa, vaan tilojen kirjanpitoa ohjaa paljolti maatalouden verotuksen vaatimukset. Toimialakohtaisen kannattavuuden selvittämiseksi olennaisin ongelma on kustannusten jakaminen eri toimialoille. Näillä case -tiloilla jakaminen sujui vaivatta. Jos yrityksen poistot voidaan jakaa toimialoittain, tulokset voidaan laskea liikevoittoon saakka. Muussa tapauksessa laskelma päättyy käyttökatteeseen. Tutkimustiloilla poistot jaettiin toimialoittain siten, että koneiden ja kaluston sekä rakennusten käyttö eri toimialoille selvitettiin %-osuuksina. Kun omaisuus oli jaettu toimialakohtaisesti laskettiin poistot näiden summien perusteella. Poistot laskettiin MVL:n sallimien enimmäispoistojen mukaan, jolloin rakennuksille käytettiin poistoprosenttina 10:tä ja koneille ja kalustolle 25:ttä. Verojen kohdentaminen mahdollistaa toimialoittaisen kannattavuuden selvittämisen tilikauden voittoon/-tappioon saakka.

Verot laskettiin suoriteperusteisesti ensin koko yritykselle, jonka jälkeen verot jaettiin toimialoille siinä suhteessa kuin verotettavaa tuloa kustakin yritystoiminnasta syntyi. Yksityistalouden tuloja ei tässä laskelmassa otettu huomioon. Verotettavan tulon määrään on mahdollista vaikuttaa investointien kautta, jolloin poistojen määrä kasvaa ja verotettava tulo pienenee. Monialaiselta maatilalta, jolta voidaan laskea toimialoittaisia laskelmia, voidaan melko helposti tuottaa ulkoisen laskennan tarvitsemat tiedot kuten oikaistu tuloslaskelma ja tase, joiden laadintaperusteet on esitetty liitteissä 3 ja 4. Toisin sanoen, sisäinen ja ulkoinen laskenta ovat keskenään yhteensopivia järjestelmiä. Mitä monialaisempi tutkittava yritys on, sitä vaikeampaa toimialakohtaisen kannattavuuden selvittäminen on. Tässä esitetyillä case -tiloilla erotettiin kolme eri toimialaa, joiden osuus yrityksen tulonmuodostuksessa on merkittävä. Näille kolmelle toimialalle voitiin kustannukset jakaa suhteellisen helposti ja toimialojen kannattavuutta voidaan verrata toisiinsa.

Case -tila 1

Tilan päätuotantosuunta on viljanviljely ja sen ohella maatilamatkailu ja metsätalous ovat keskeisiä tulonlähteitä tilalle. Tila työllistää yrittäjäparin lisäksi 5 henkilöä osa-aikaisesti. Yrittäjäpari on ostanut tilan vuonna 1986. Ostamisen jälkeen tilalla investoitiin voimakkaasti uusiin koneisiin ja rakennuksiin ja samalla päätettiin kehittää tilalle viljanviljelyn lisäksi muuta toimintaa, jotta myös emäntä tulee

työllistettyä ympärivuotisesti tilalla. Investointien tuloksena tilan rakennukset ovat nyt hyväkuntoisia. Tilan sijainti on hyvä, järven rannalla ja kuitenkin lähellä kaupunkeja. Tilan sijainti vaikutti osaltaan siihen, että tilalla alettiin harjoittaa maatilamatkailua. Tilalla on maatilatalouden kannattavuuskirjanpito. Kannattavuuskirjanpito pitää sisällään työtuntikirjanpidon ja varastokirjanpidon. Tilalle on myös laadittu metsätaloussuunnitelma vuonna 1987.

Rahankäyttöä tilalla suunnitellaan vuositasolla suurpiirteisen suunnitelman avulla. Yrittäjän mielestä tarkemmille suunnittelumenetelmille olisi käyttöä. Erityisesti mainittiin budjetointi ja tuotannonhaaroittaiset kannattavuuslaskelmat. Yrittäjä haluaa tietää, mihin tuotannonhaaraan oma työpanos on järkevää käyttää. Tilan investointihankkeista on laskettu kannattavuuslaskelmia jo suunnitteluvaiheessa. Investointeja on toteutettu sekä oman että vieraan pääoman avulla. Suhtautuminen velanottamiseen on yleisesti varovaista ja kielteistä, mutta suurempien hankkeiden kohdalla lainanottaminen on yrittäjän mielestä ainoa vaihtoehto. Yrittäjä arvioi nykyisen lainanhoitokykynsä riittäväksi. Tilalla on jatkossa tarkoitus laajentaa majoitustiloja sekä monipuolistaa majoitustoimintaa esim. aamiaismajoitukseen. Jatkossa harkitaan, mikä suhde viljanviljelyn ja maatilamatkailun osalta on järkevää, mutta toimialayhdistelmä on tarkoitus säilyttää ennallaan.

Tilan kannattavuuskirjanpidosta saadaan maatalouden ja metsätalouden kustannukset eriteltyinä muuttuviin ja kiinteisiin kustannuksiin. Myös korko- ja rahoituskulut saadaan eriteltyinä. Maatilamatkailun kokonaiskustannukset saadaan suoraan kannattavuuskirjanpidosta. Kiinteät kustannukset maatilamatkailun osalta saatiin erillisen kyselyn avulla ja viljanviljelyn ja metsätalouden osuudet on selvitetty kannattavuuskirjanpidosta. Myös yksityistalouden menot saadaan suoraan kirjanpidosta. Tilalla pystyttiin osin kirjanpidon ja osin arvion perusteella jakamaan yrityksen korko- ja rahoituskulut sekä -tuotot ja poistot eri toimialoille.

Omaisuserien käyvät arvot on esitetty kannattavuuskirjanpidosta suoraan vuoden alussa sekä vuoden lopussa. Tilan maatalousmaan arvo seuraa kyseisen alueen maatalousmaan hintaa ja tilalle ostetun pellon arvona käytetään hankintahintaa. Myös tuote- ja ostotarvikevarastojen arvot vuoden alussa ja lopussa saadaan kannattavuuskirjanpidosta suoraan. Kirjanpidossa eritellään yrityksen muun toiminnan omaisuus ja yksityisomaisuus erikseen. Veloista ei tähän asti ole kannattavuuskirjanpidossa tehty erittelyjä, joten yrittäjää pyydettiin erillisellä kyselyllä jakamaan yrityksen velat lyhyt- ja pitkäaikaisiin velkoihin (takaisinmaksuaika < 1 vuosi tai > 1 vuosi) toimialoittain. Velkojen erittely osoittautui helpoksi. Tilan veloista suurin osa kohdistuu maatalouteen, mutta osa myös metsätalouteen ja yksityistalouteen.

Tilan kasvinviljelytuotannosta saadaan kirjanpidon perusteella tuotetut määrät ja tuotannon markkamäärät. Tilalta saadaan myös tilalla tuotettujen tuotteiden käyttömäärät yksityistalouteen tai tilan muuhun yritystoimintaan. Kirjanpidon perusteella saadaan myös metsätalouden ja maatilamatkailun tulot sekä yksityistulot eriteltyinä. Maatilamatkailun osalta voidaan erottaa saadut avustukset ja tuet

erilleen, mutta muiden toimialojen osalta kyseiset erät ovat tuottojen yhteydessä. Erillisellä kyselyllä selvitettiin tärkeimpien tuotantorakennusten kokoa ja kuntoa niiden jälleenhankinta-arvon määrittämiseksi, koska FADN-järjestelmän mukaiset poistot lasketaan rakennusten, koneiden ja laitteiden jälleenhankintahinnasta. Taulukossa 3 esitetään case -tila 1:n toimialalaskelma ja taulukossa 4 verrataan yrityksen tuottoja ja kustannuksia toisiinsa.

Taulukko 3. Case -tila 1:n eri toimialojen kannattavuuslaskelma.

	KOKO YRITYS	viljanviljely	TOIMIALAT metsätalous	maatila- matkailu
Liikevaihto	841 067	687 345	21 785	131 937
tuotevaraston lis.+/väh.- eläinomaisuuden lis.+/väh.- puutavaravaraston lis.+/väh.-	-11 235	-11 235		
- Muuttuvat kustannukset				
aineet, tarvikkeet, tavarat	68 846			68 846
ostot tilikaudella	216 349	203 097		13 252
ostovarastojen lis.-/väh.+ ulkopuoliset palvelut	-32 560	-32 560		
henkilöstökulut	5 008			5 008
kotieläin- ja kasvinviljelykulut metsänhoitokulut				
kalustokulut (korjaus ja huolto)	106 593	54 124	4 190	48 279
muut muuttuvat kustannukset (yleiskustannukset)	25 655	15 675		9 980
= Myyntikate	374 821	370 654	17 595	-13 428
- Toimialan kiinteät kustannukset				
henkilöstökulut				
vuokrat	10 840	4 940		5 900
vakuutukset	28 044	26 866	1 178	
muut kiinteät kulut	63 502	60 898	2 604	
= Käyttökate	272 435	277 950	13 813	-19 328
- Poistot käyttöomaisuudesta ja muista pitkävaikutteisista menoista	118 636	116 675	1 961	
= Liikevoitto (-tappio)	153 799	161 275	11 852	-19 328
+ Korko- ja muut rahoitustuotot	22 692	14 976	90	6 808
- Korko- ja muut rahoituskulut	83 933	83 498	435	
- Satunnaiset tuotot + ja kulut - Välittömät verot	25 783	22 354	3 429	
= Tilikauden voitto (tappio)	66 775	70 399	8 896	-12 520

Toimialojen myyntikatteista ilmenee, ettei maatilamatkailu ole case -tilalla jättänyt lainkaan katetta kiinteille kustannuksille, vaan maatilamatkailun kiinteät kustannukset ja osa muuttuvista kustannuksista on katettu maatalouden ja metsäta-

louden tuotoilla. Vuosi 1993 oli taloudellista lamakautta ja tilan maatilamatkailusta saadut tulot jäivät hieman aiempia vuosia alhaisemmiksi. Tilan voitto muodostuu yksinomaan maatalouden ja metsätalouden toimialoilta.

Taulukko 4. Case -tila 1:n toimialojen tuottojen ja kustannusten vertailu.

toimiala	osuus liike- vaihdosta mk / %	osuus myynti- katteesta mk / %	osuus käyttö- katteesta mk / %	osuus kokonais- kustannuksista mk / %
viljanviljely	687 345 /82	370 654 /99	277 950 /102	409 395 /72
metsätalous	21 785 /2	17 595 /4	13 813 /5	7 972 /1
maatilamatkailu	131 937 /16	-13 428 /-3	-19 328 /-7	151 265 /27
koko yritys	841 067 /100	374 821 /100	272 435 /100	568 632 /100

Tilan toimialojen tuottoja ja kustannuksia vertaamalla ilmenee, että maatalouden osuus kokonaiskustannuksista on 72 % ja se tuottaa 102 % käyttökatteesta, joten maatalous toimialana on kannattava. Sen sijaan maatilamatkailun osuus kokonaiskustannuksista on 27 %, mutta toimialan käyttökate on negatiivinen, joten muiden toimialojen tuotot kattavat osan maatilamatkailun kustannuksista. Metsätalouden osuus käyttökatteesta on jonkin verran suurempi kuin sen osuus kokonaiskustannuksista. Metsätalouden kannattavuutta on tosin vaikea arvioida ainoastaan yhden vuoden perusteella, sillä metsästä ei hankita myyntituloja joka vuosi. Metsätalouden osalta voidaan laskea toimialan kannattavuus useamman vuoden keskiarvona, sillä kustannuksia metsätaloudesta aiheutuu myös sellaisina vuosina, jolloin ei synny myyntituloja (HYTTINEN (toim.) 1995). Muiden toimialojen tuotot sen sijaan ovat vuodesta toiseen jokseenkin tasaisia. Kyseisestä laskelmasta ei voida tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä, vaan se kuvaa vuoden 1993 tilannetta. Jotta saataisiin luotettavampi kuva tilan toimialojen keskinäisestä kannattavuudesta pitkällä tähtäimellä, se edellyttää pidempää seuranta-aikaa.

Case -tila 2

Tilan päätuotantosuunta on naudanlihantuotanto ja sen ohella metsätalous ja kotileivonnaisten valmistus ovat tärkeitä tulonlähteitä tilalle. Kotileivonnaisten valmistus on alkanut tilaustoimintana ja kesäisin on leivottu torille myyntiin. Vuosien mittaan toiminta on vakiintunut ja on muodostunut vakioasiakspiiri. Kotileivonnin osalta tuotevalikoiman laajentamista erikoisruokavaliota noudattaville asiakkaille harkitaan. Tilalla on maatilatalouden kannattavuuskirjanpito. Maatalouden osalta rahankäyttöä suunnitellaan vuositasolla. Velanottamiseen suhtaudutaan myös tällä tilalla varovaisesti. Yrittäjän mielestä kannattavaan tuotanto-toimintaa velan ottaminen on järkevää, mutta yksityistaloudessa pyritään välttää-

mään velanottamista. Tilan veloista puolet kohdistuu maatalouteen ja loput metsätalouteen ja yksityistalouteen. Yrittäjä arvioi nykyisen lainanhoitokykynsä riittäväksi.

Taulukko 5. Case -tila 2:n eri toimialojen kannattavuuslaskelma.

	KOKO	TOIMIALAT		
	YRITYS	naudanlihan- tuotanto	metsätalous	kotileivonnaisen valmistus
Liikevaihto	426 124	227 125	113 706	85 293
tuotevaraston lis.+/väh.-	+6 207	+6 207		
eläinomaisuuden lis.+/väh.-	-28 300	-28 300		
puutavaravaraston lis.+/väh.-	-554		-554	
- Muuttuvat kustannukset				
aineet, tarvikkeet, tavarat	15 133			15 133
ostot tilikaudella	45 769	45 769		
ostovarastojen lis.-/väh.+	-1 514	-1 514		
ulkopuoliset palvelut				
henkilöstökulut	31 273		23 230	8 043
kotieläin- ja kasvinviljelykulut	35 366	35 366		
metsänhoitokulut				
kalustokulut (korjaus ja huolto)	14 700	14 700		
muut muuttuvat kustannukset (yleiskustannukset)	10 994	6 637	4 357	
= Myyntikate	248 728	101 046	85 565	62 117
- Toimialan kiinteät kustannukset				
henkilöstökulut				
vuokrat				
vakuutukset	13 980	13 462	518	
muut kiinteät kulut	11 422	10 999	423	
= Käyttökate	223 326	76 585	84 624	62 117
- Poistot käyttöomaisuudesta ja muista pitkävaikutteisista menoista	14 198	12 898	1 300	
= Liikevoitto (-tappio)	209 128	63 687	83 324	62 117
+ Korko- ja muut rahoitustuotot	20 178	13 317	3 632	3 229
- Korko- ja muut rahoituskulut	6 811	6 811		
- Satunnaiset tuotot + ja kulut -				
- Välittömät verot	29 826	9 097	11 781	8 948
= Tilikauden voitto (tappio)	192 669	61 096	75 175	56 398

Tilalla ei viime vuosina ole voimakkaasti investoitu. Tilan tuotantorakennukset ovat tyydyttävässä kunnossa. Kannattavuuskirjanpidosta saadaan kotieläintilojen eläimistä arvot vuoden alussa ja lopussa ikäryhmittäin jaettuna. Teuraseläinten arvoina käytetään teurasarvoja ja tuotantoeläinten arvona kohtuullisia käypiä arvoja, jotka yleensä ovat teurasarvoja korkeampia. Myyntieläimet on arvostettu markkina-arvoon tai iän mukaiseen osaan siitä. Tilalle ostettujen eläinten arvona käytetään hankintahintaa. Tilalla kotileivonnan kustannusten erittely kiinteisiin ja muuttuviin tehtiin erillisen kyselyn avulla ja maatalouden ja metsätalouden osuudet on selvitetty kannattavuuskirjanpidosta. Tilalla pystyttiin osin kirjanpidon ja osin arvion perusteella jakamaan yrityksen korko- ja rahoituskulut sekä -tuotot, poistot ja verot eri toimialoille.

Tilan kaikki toimialat ovat jättäneet katetta kiinteille kustannuksille (taulukko 5). Suurin markkamääräinen käyttökate kiinteille kustannuksille on muodostunut vuonna 1993 metsätaloudesta.

Taulukko 6. Case -tila 2:n toimialojen tuottojen ja kustannusten vertailu.

toimiala	osuus liike- vaihdosta mk / %	osuus myynti- katteesta mk / %	osuus käyttö- katteesta mk / %	osuus kokonais- kustannuksita mk / %
naudanlihan- tuotanto	227 125 / 53	101 046 / 41	76 585 / 34	150 540 / 74
metsätalous	113 706 / 27	85 565 / 34	84 624 / 38	29 082 / 14
kotileivonnaisten valmistus	85 293 / 20	62 117 / 25	62 117 / 28	23 176 / 12
koko yritys	426 124 / 100	248 728 / 100	223 326 / 100	202 798 / 100

Vuoden 1993 tilanteen mukaan case-tilalla 2 maatalouden osuus kokonaiskustannuksista on suuri 74 % ja osuus myynti- ja käyttökatteesta suhteessa pienempi (taulukko 6). Sen sijaan metsätalous ja kotileivonta tuottavat käyttökatesta enemmän kuin aiheuttavat kustannuksia. Tämän laskelman perusteella vuonna 1993 case-tilalla 2 ovat kaikki toimialat tuottaneet myyntikatetta, mutta suhteessa kokonaiskustannuksiin parhaiten myynti- ja käyttökatesta on tuottanut metsätalous.

EU-tilastointia ajatellen tarkastelluilta tiloilta, kuten yleensäkin kannattavuuskirjanpito-tiloilta ei saada riittäviä tietoja välituotekäytöstä tilalla. Tiloilla ei pidetä kirjanpitoa tuotettujen siementen tai rehujen käytöstä tilalla. Saaduista avustuksista ja tuista ei ollut eriteltyjä tietoja, vaan summat sisältyvät kyseisiin tuottolukuihin. Vuodesta 1995 alkaen kannattavuuskirjanpidossa avustukset ja tuet eritellään

erikseen myyntituloista. Lisäkyselyn avulla näitä asioita kuitenkin pystyttiin selvittämään tiloilta. Kyselyn avulla tiloilta selvitettiin tuotantorakennusten kuntoa ja kokoa, jotta jälleenhankinta-arvo voitaisiin määrittää. Tiloilta saadaan myös riittävät tiedot oikaistun tuloslaskelman ja taseen laatimiseksi.

Case -tila 3

Tilan päätuotantosuunta on porsastuotanto. Lisäksi tilalla harjoitetaan toiminimen alla metsätaloukskoneiden maahantuontia ja markkinointia. Myös metsätalous on tärkeä tulonlähde. Yrittäjä on saanut maatilalan haltuunsa vuonna 1988 ja metsätaloukskoneiden maahantuonti ja markkinointi on aloitettu 1993. Tilan tuotantorakennuksia on 1980 -luvulla korjattu ja rakennukset ovat suhteellisen hyvässä kunnossa. Tilalla on maatalouden verokirjanpito ja muusta yritystoiminnasta on kahdenkertainen kirjanpito. Myös tuloslaskelma ja tase on muusta yritystoiminnasta saatavissa.

Tilalla ei pidetä työtuntikirjanpitoa, joten yrittäjien työtuntimääristä on yrittäjien oma arvio. Tila kuuluu sikatarkkailun piiriin ja sieltä saatiin tiedot eläinten määristä vuoden alussa ja lopussa. Yrityksen kustannukset ovat eriteltävissä maatalouden ja muun yritystoiminnan kesken, sillä metsätaloukskoneiden maahantuonnista ja markkinoinnista on olemassa kahdenkertainen kirjanpito. Yksityismenoista sen sijaan ei pidetä kirjaa, joten kulutusmenojen määrä on arvioitu. Maatalouden ostotarvikevarastoista löytyvät arvot sekä vuoden alussa että vuoden lopussa. Tilan lainat ovat pitkäaikaisia ja suurin osa kohdistuu maatalouteen, pieni osa yksityistalouteen. Porsaiden tuotantomäärät ja myyntitulot saadaan sikatarkkailutiedoista. Myös viljan myyntitulot löytyvät kirjanpidosta. Tuotteiden käytöstä yksityistalouteen tietoja ei ole saatavissa. Välituotekäyttöä tilalla ei ole lainkaan. Tulot voidaan jaotella maatalouden, metsätalouden ja muun yritystoiminnan tuloihin. Tilan saamista avustuksista ja tuista saatiin myös tiedot.

Työtuntimäärät perustuvat yrittäjän omaan arvioon, joten tarkempien tietojen saamista varten tilalla tulisi pitää työtuntikirjanpitoa. Lukuunottamatta itse tuotettujen tuotteiden käyttömääriä yksityistaloudessa, tilalta saatiin FADN-järjestelmän vaatimat tiedot. Tilan metsätaloukskoneiden maahantuonnista ja markkinoinnista saadaan suoraan tuloslaskelma ja tase. Jälleenhankinta-arvojen määrittämiseksi tiloilta saatiin riittävät tiedot tärkeimmistä tuotantorakennuksista. Maatalousmaan, puuston ja metsämaan arvo on selvitettävissä verotuksen perusteella, mutta taseen laatiminen pelkästään verotuksesta löytyvin omaisuusarvoin ei anna oikeaa kuvaa yrityksen maa- ja metsäomaisuudesta. Tuloslaskelma koko yrityksestä sen sijaan voidaan laatia.

Taulukko 7. Case -tila 3:n eri toimialojen kannattavuuslaskelma.

	KOKO	porsastuo- tanta	TOIMIALAT	
	YRITYS		metsätalous	metsätal. ko- neiden maa- hantuonti ja markk.
Liikevaihto	381 093	333 523	19 590	27 980
tuotevaraston lis.+/väh.- eläinomaisuuden lis.+/väh.- puutavaravaraston lis.+/väh.-	-22 004	-22 004		
- Muuttuvat kustannukset aineet, tarvikkeet, tavarat ostot tilikaudella	14 287	14 287		
ostovarastojen lis.-/väh.+ ulkopuoliset palvelut henkilöstökulut	+6 250	+6 250		
kotieläin- ja kasvinviljelykulut	197 292	197 292		
metsänhoitokulut				
kalustokulut (korjaus ja huolto)	9 685	9 685		
muut muuttuvat kustannukset (yleiskustannukset)	28 832	1 035		27 797
= Myyntikate	115 243	95 470	19 590	183
- Toimialan kiinteät kustannukset henkilöstökulut vuokrat				
vakuutukset	11 409	5 397		6 012
muut kiinteät kulut	2 708	2 312	396	
= Käyttökate	101 126	87 761	19 194	-5 829
- Poistot käyttöomaisuudesta ja muista pitkävaikutteisista menoista	16 345	16 345		
= Liikevoitto (-tappio)	84 781	71 416	19 194	-5 829
+ Korko- ja muut rahoitustuotot	47			47
- Korko- ja muut rahoituskulut	36 009	36 009		
- Satunnaiset tuotot + ja kulut - Välittömät verot	6 700	5 025	1 675	
= Tilikauden voitto (tappio)	42 119	30 382	17 519	-5 782

Toimialojen myyntikatteista taulukosta 7 ilmenee, ettei metsätalouskoneiden maahantuonti ja markkinointi -toimialan tuotot ole riittäneet kattamaan kaikkia toiminnasta aiheutuvia muuttuvia ja kiinteitä kuluja. Tämä yritystoiminta on aloitettu samana vuonna, joten yritystoiminta on vasta vakiintumassa. Myyntitulot ovat vielä melko pienet ja kuluja on ollut suhteessa enemmän kuin tuloja. Yrityksen voitto muodostuu täten pelkästään maatalouden ja metsätalouden toimialoilta vuonna 1993. Taulukossa 8 on tuottojen ja kustannusten vertailu tilalta.

Taulukko 8. Case -tila 3:n toimialojen tuottojen ja kustannusten vertailu.

toimiala	osuus liike- vaihdosta	osuus myynti- katteesta	osuus käyttö- katteesta	osuus koko- naiskustan- nuksista
	mk / %	mk / %	mk / %	mk / %
porsastuotanto	333 523 /88	95 470 /83	87 761 /87	245 762 /88
metsätalous	19 590 /5	19 590 /17	19 194 /19	396 /0
metsätal.koneiden maahantuonti ja				
markkinointi	27 980 /7	183 /0	-5 829 /-6	33 809 /12
koko yritys	381 093 /100	115 243 /100	101 126 /100	279 967 /100

Metsätalouden osuus käyttökatteesta on huomattavasti suurempi kuin sen osuus kokonaiskustannuksista ja tämä toimiala tuottaa yrityksen suurimman voiton. Sen sijaan metsätalouskoneiden maahantuonti ja markkinointi aiheuttaa 12 % kokonaiskustannuksista ja sen osuus käyttökatteesta jää kyseisenä vuonna negatiiviseksi. Porsastuotannon osuus kokonaiskustannuksista vastaa sen osuutta käyttökatteesta.

5.3.2. Monialaisten maatilayritysten tunnusluvut

Kannattavuuslaskelman pohjalta on case -tiloille 1 ja 2 muodostettu oikaistu tuloslaskelma ja tase, joiden perusteella on laskettu tunnuslukuja kuvaamaan yrityksen kannattavuutta, maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta. Oikaistun tuloslaskelman ja taseen laadinnassa sekä tunnuslukujen laskennassa on käytetty samoja perusteita kuin VIHTOSEN (1994) tutkimuksessa "Maatilayrityksen tuloslaskenta ja tilinpäätösanalyysi liiketaloustieteen menetelmin" (LIITE 3 ja 4). Oikaistua tuloslaskelmaa muodostettaessa laskelma muodostetaan kuten toimialalaskelma käyttökatteeseen saakka. Tämän jälkeen esitetään korko- ja muut vieraan pääoman kulut sekä korkotuotot ja verot. Näin saadaan rahoitustulos, josta vähennetään MVL:n mukaiset maksimipoistot ja päästään nettotulokseen. Viimeisenä otetaan huomioon satunnaiset tuotot ja kulut, jonka jälkeen muodostuu kokonaistulos. Poistojen osalta näissä laskelmissa on käytetty maatilatalouden tuloverolain sallimia enimmäispoistoja, jolloin rakennuksista on tehty 10 %:n ja koneista ja kalustosta 25 %:n poistot. Tunnuslukuja tulisi verrata ainoastaan saman toimialan yritysten kesken tai verrata saman yrityksen eri vuosia keskenään, jotta vertailupohja on mahdollisimman luotettava. Eri toimialoja on vaikea verrata keskenään, sillä esim. liikevaihdot ja yritykseen sitoutuneen pääoman määrä vaihtelevat paljon eri toimialoilla.

Tasetta muodostettaessa tilan metsäomaisuus, metsä ja puusto on case -tilalla 2 kokonaisuutena merkitty käyttöomaisuuteen, sillä tilan puusto-omaisuuden rakennetta ei tässä saatu tarkemmin selvitettyä. Sen sijaan case -tilalla 1 oli käytettävissä metsätaloussuunnitelma, jonka perusteella metsäomaisuus voitiin jakaa käyttö- ja vaihto-omaisuuteen. Tässä tutkimuksessa puutarhakasvillisuus on kokonaisuutena merkitty käyttöomaisuuteen, sillä tuotanto tutkimustiloilla oli vähäistä. Myös kotieläinomaisuuden osalta on tehty kahtiajako tuotantoeläimiin ja myyntieläimiin. Lyhytaikainen kotieläinomaisuus eli myytävät eläimet on esitetty vaihto-omaisuudessa ja pitkäaikainen kotieläinomaisuus eli tuotantoeläimet käyttöomaisuudessa. Myytäväksi tarkoitetuille eläimille käytettiin teurasarvoja ja tuotantoeläimille teurasarvoja korkeampia arvoja. Kotieläintarkkailun piiriin kuuluvilta tutkimustiloilta eläinten arvot saatiin helposti. Mikäli eläinten käyttötarkoitus ei vielä ollut selvillä, näiden eläinten arvo on esitetty vaihto-omaisuudessa. Laskettaessa tunnuslukuja yrittäjän näkökulmasta, on käytetty kahta eri lähestymistapaa. Toisaalta on laskettu luvut kirjanpidon perusteella, jolloin yrittäjän työpanosta ei ole otettu huomioon. Toinen lähestymistapa perustuu olettamukseen, jonka mukaan yrittäjän työpanokselle on laskettu vaihtoehtoisarvo.

Taulukossa 9 lasketut luvut perustuvat kirjanpidon tilanteeseen, jolloin yrittäjän työpanoksen arvoa ei ole laskelmassa otettu huomioon. Laskelmissa kuvataan yrittäjän näkökulmasta yrityksen ja sen eri toimialojen kannattavuutta seuraavilla tunnusluvuilla: käyttökateprosentti, nettotulosprosentti, oman pääoman tuotto-prosentti ja sijoitetun pääoman tuotto-prosentti. Tässä esitettyjen tunnuslukujen laskentakaavat on esitetty liitteessä 5. Tunnuslukujen laskentakaavat esitetään tarkemmin mm. AHON ja RANTASEN (1994) teoksessa "Yrityksen tilinpäätösanalyysi". Pääoman tuottoa kuvaavia tunnuslukuja laskettaessa jouduttiin oman pääoman kohdentamisessa toimialoille tekemään yleistyksiä. Tutkimustiloilta saatiin eriteltyinä vieras pääoma toimialoille, mutta oman pääoman jakamisessa on apuna käytetty jakoa, joka perustuu omaisuusosien arvoon suhteessa koko maatilayrityksen omaisuuteen. YLÄTALON ja PYYKKÖSEN (1991) mukaan voidaan todeta, että useimmissa tapauksissa maatalouden osuus koko maatilatalouden pääomakannasta (pellot, rakennukset, koneet, metsä, asuinrakennukset) on noin puolet. Tämän perusteella tutkimustilojen oma pääoma jaettiin toimialoittain tunnuslukujen laskemista varten, muutoin tiloilta laskettiin tase koko yrityksen tasolla.

Taulukko 9. Case -tilojen 1 ja 2 eri toimialojen ja koko yrityksen kannattavuutta kuvaavia tunnuslukuja, joissa ei ole otettu huomioon yrittäjän työpäivän arvoa.

case 1.				
	koko yritys	viljanviljely	metsätalous	maatilamatkailu
käyttökate - %	32,4	40,4	63,4	-14,6
nettotulos - %	8,0	10,2	40,8	-9,5
oman pääoman tuotto - %	3,9	8,2	1,2	-10,9
sijoitetun pääoman tuotto - %	5,8	9,6	1,2	-5,8

case 2.				
	koko yritys	naudanlihan- tuotanto	metsätalous	kotileivon- naisten valmistus
käyttökate - %	52,4	33,7	74,4	72,8
nettotulos - %	52,2	30,9	76,5	76,6
oman pääoman tuotto - %	30,2	22,6	2 1,1	466,8
sijoitetun pääoman tuotto - %	28,3	21,9	19,8	335,1

Kannattavuudella tarkoitetaan yrityksen pitkän tähtäyksen tulontuottamiskykyä, jossa otetaan huomioon menojen ja niiden synnyttämien tulojen välinen aikaviive. Mitä enemmän ja mitä nopeammin yritykseen uhratut menot tuottavat tuloja, sitä paremmin yritys kannattaa. Lyhyellä tähtäyksellä kannattavuuden minimi voidaan määrittellä siten, että kassatulojen on riitettävä ainakin lyhytvaikutteisten tuotannon tekijä- ja voitonjakomaksujen hoitamiseen. Käyttökate ilmaisee tulo-rahoituksen riittävyyttä. *Käyttökate* -% ilmoittaa sen osuuden, mikä liikevaihdosta on jäänyt pitkävaikutteisille tuotannon tekijöille ja rahoittajien voitonjakoon ts. käyttökate -% mittaa sitä tuottoa, joka yritykselle jää liikevaihdosta, kun muuttuvat ja kiinteät kulut on vähennetty (LATTINEN 1990).

Käyttökate -% ja nettotulos -% ovat positiivisia kaikilla muilla toimialoilla paitsi maatilamatkailussa case -tila 1:ssä. Maatilamatkailussa tulo-rahoitus ei ole riittänyt kattamaan toimialan muuttuvia ja kiinteitä kustannuksia. Tämä käy ilmi myös toimialalaskelmasta (vrt. taulukko 3). Case -tila 2:lla nettotulos -% on suhteessa käyttökate -%:iin suuri, koska tilalla on paljon korkotuloja. *Nettotulos* -% ilmoittaa, millaisella tulosmarginaalilla yritys toimii ja se on yrityksen johdolle yksi kannattavuuden tarkkailun tärkeimpiä tunnuslukuja. Nettotulosprosentit vaihtelevat suuresti erityisesti pääomavaltaisilla aloilla. Nettotulokseen vaikuttaa myös se, onko tulos laskettu suunnitelmapoistoilla vai MVL:n tai EVL:n maksimipoistoilla. Nettotulos -% huomioi poistot ja tämä näkyy tilojen tunnusluvuissa siten, että tilalla 1, jossa poistot ovat suuremmat, nettotulos -% saa pienempiä arvoja kuin tilalla 2, jossa

poistojen määrä on suhteellisen pieni. Poistojen suuruus taas määräytyy viime vuosina toteutettujen investointien suhteessa, jotka case -tilalla 1 ovat 1980- luvun lopussa olleet suuremmat kuin case -tilalla 2.

Pääoman tuottoa kuvaavissa tunnusluvuissa otetaan huomioon yritykseen sijoitetun pääoman määrät ja siten ne tuovat esille pääomavaltaiset yritykset. Sijoitetun pääoman tuotto -%:n minimiarvona voidaan pitää yrityksen keskimäärin vieraasta pääomasta maksamaa korkoprosenttia (nimellinen korko). Jotta velan ottamista voidaan pitää kannattavana, yrityksen on saatava aikaan vähintään velasta maksetun koron suuruinen tuotto. *Oman pääoman tuotto -%* ilmaisee tuloksen suhteessa omaan pääomaan. Tunnusluku kuvaa yrittäjän omalle pääomasijoitukselle tulevaa tuottoa. Oman pääoman tuotto -%:n voidaan edellyttää olevan vähintään sijoitetun pääoman tuotto -%:n tasoa. Pääoman tuottoa kuvaavat tunnusluvut saavat case -tila 2:n kaikilla toimialoilla parempia arvoja kuin case -tila 1:n toimialoilla. Case -tila 2:lla kotileivonnaisten osalta tuottoprosentit saavat todella suuria arvoja. Tämä johtuu siitä, että toimialalle kohdistuu omasta pääomasta melko pieni osa ja nettotulos taas oli suhteellisen suuri, koska toimialalle ei kohdistunut lainkaan poistoja. Kaiken kaikkiaan poistojen määrä case -tilalla on huomattavasti suurempi kuin tilalla 2.

Samat tunnusluvut saavat erilaisia arvoja, kun yrittäjän työpanos hinnoitellaan ja otetaan henkilöstökulujen tapaan huomioon. Tässä on esitetty kaksi työpanoksen hinnoitteluvaihtoehtoa. Ensimmäinen A) vaihtoehto perustuu työkirjanpitoon ja tuntipalkkaan, joka maksetaan tehtyjen työtuntien perusteella. Työpanoksen hintana on tässä käytetty kirjanpitoiltoille sovellettua maataloustyöntekijän keskituntiansiota, mikä vuonna 1993 oli 39 mk/h. Tutkimustiloilta saatiin maatalouteen käytettyjen työtuntien määrä ja sillä perusteella seuraavassa esitetään maatalouden toimialan kannattavuutta mittaavat tunnusluvut, joissa on mukana yrittäjän työpanoksen arvo. Toinen vaihtoehto B) perustuu yritystutkimusneuvottelukunnan mukaiseen kiinteään yrittäjän työn hinnoitteluun (ANON. 1994 e). Sen mukaan yrittäjä saisi kiinteää kuukausipalkkaa 6 000 mk/kk.

Taulukko 10. Case -yritysten 1 ja 2 maatalouden kannattavuuden tunnusluvut sisältäen yrittäjän työpanoksen arvon.

	maatalous			
	case 1. viljanviljely		case 2. naudanlihantuotanto	
	A	B	A	B
käyttökate - %	24,7	30,0	-19,5	2,0
nettotulos - %	-5,5	0,0	-22,4	-0,8
oman pääoman tuotto - %	-4,4	-0,2	-16,3	-0,6
sijoitetun pääoman tuotto - %	2,9	5,0	-12,5	1,4

Näin lasketut tunnusluvut ovat huomattavasti heikommat kuin ilman yrittäjän työpanoksen arvoa lasketut luvut. Yrittäjän työpanoksen huomioon ottaminen vaihtoehdon A) mukaan muuttaa tunnuslukuja case -tilalla 2 suhteessa kirjanpidon tilanteeseen enemmän kuin tilalla 1, sillä nautakarjatilalla työtunteja on käytetty huomattavasti enemmän kuin viljatilalla. Tämä ilmenee lasketuissa tunnusluvuissa ja viljatilalla tunnusluvut saavat siten parempia arvoja kuin nautakarjatilalla lasketut luvut. Sekä käyttökate -% että nettotulos -% case 2:ssa saavat negatiivisia arvoja vaihtoehdon A) mukaan laskettuna, joten maatalouden tulos ei kestä case -tila 2:lla yrittäjän työpanoksen vaihtoehtokustannuksen arvoa kiinteissä kuluissa. Vaihtoehdon B) mukaan käyttökate -% on jo positiivinen, sen sijaan nettotulos -% jää negatiiviseksi. Sijoitetulle pääomalle ei myöskään jää tuottoa, mikäli yrittäjän työn vaihtoehtoisarvo on sisällytetty yrityksen kiinteisiin kuluihin. Case-tilojen keskinäiset tulokset tasoittuvat, kun työpanos on otettu huomioon kiinteänä kuukausipalkkana, johon käytetyt työtunnit eivät vaikuta.

Myös muut sidosryhmät ovat kiinnostuneita maatilayrityksistä ja niiden taloudellisesta menestymisestä. Erityisesti rahoittajan kannalta on tärkeää tietää yrityksen maksuvalmius- ja vakavaraisuustilanteesta. Yrittäjän käyttämä työ määrä ei ole rahoittajan kannalta kovin keskeinen tekijä. Sen sijaan yrittäjän yksityisiin tarkoituksiin yrityksestä siirretyillä rahamäärillä on merkitystä tarkasteltaessa yrittäjän mahdollisuutta hoitaa velkansa. Yrittäjäperheen kulutus- ja rahankäyttötottumukset vaikuttavat lopulliseen velanhoito kykyyn. Seuraavassa lasketut tunnusluvut perustuvat yrityksen toteutuneeseen rahaliikkeeseen (VIHTONEN 1994). Tunnusluvut ovat lähinnä rahoittajan kannalta laskettuja ja maatilaa pyritään tarkastelemaan rahoituskohteena. Luvut on laskettu koko yritykselle kokonaisuutena. Maatalousyrittäjä vastaa koko omaisuudellaan lainojen korkokuluista ja lyhennyksistä riippumatta siitä, mille toimialalle velat kohdistuvat. Rahoittajan näkökulmasta on laskettu seuraavat tunnusluvut: käyttökate -%, nettotulos -%, oman pääoman tuotto -%, sijoitetun pääoman tuotto -%, rahoitustulos -%, lainojen hoitokate, omavaraisuusaste -%, pääoman kiertonopeus, vieraan pääoman kiertonopeus, suhteellinen velkaantuneisuus, current ratio ja quick ratio.

Taulukko 11. Yrittäjän näkökulmasta laskettuja kannattavuuden tunnuslukuja case -yrityksille 1 ja 2, kun yrityksestä yksityiskäyttöön otetut rahamäärät on otettu huomioon.

	case 1.	koko yritys	case 2.
käyttökate - %	24,7		25,5
nettotulos - %	0,2		25,3
oman pääoman tuotto - %	0,1		14,6
sijoitetun pääoman tuotto - %	3,3		14,1

Kun yksityiset kulutusmenot otetaan huomioon yrittäjäperheen palkkavaati-
muksena, tunnusluvut saavat kautta linjan huonompia arvoja kuin puhtaasta
kirjanpidon tilanteesta lasketut luvut (vrt. taulukko 7 ja 11), mutta tulorahoituksella
on tässä kyetty kattamaan muuttuvat ja kiinteät kulut. Pääomalle on case -tilalla 2
saatu varsin hyvä tuotto-%. Case -tila 1:llä yrityksestä yksityiskäyttöön otettu
rahamäärä on suurempi kuin tilalla 2 ja se vaikuttaa tunnuslukujen arvoihin.

Seuraavassa esitetään yrityksen maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta kuvaavia
tunnuslukuja (vrt. liite 5). *Maksuvalmius* tarkoittaa yrityksen kykyä selviytyä
lyhytaikaisen vieraan pääoman maksuvelvoitteista. Yritys on vakavarainen silloin,
kun pääomarahoitusrakenne on sellainen, että vieraan ja oman pääoman suhde ja
tästä aiheutuvat kassamenot suhteutettuna myyntitulojen todennäköiseen vaihte-
luun pysyvät yrityksen maksuvalmiuden kannalta hyväksyttävänä. *Vakavaraisuus*
on yrityksen rahoitusrakenteen terveyttä kuvaava käsite siten, ettei vieraan pääoman
osuus muodostu liian hallitsevaksi. Vakavaraisuuden arvioinnissa on otettava huo-
mioon, että heikko tai voimakkaasti vaihteleva kannattavuus edellyttää korkeampaa
vakavaraisuutta kuin hyvä tai tasainen kannattavuus, joten yleisten tavoitearvojen
antaminen vakavaraisuusmittareille on vaikeaa (LAITINEN 1990).

*Taulukko 12. Case -yritysten 1 ja 2 maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta kuvaavia
lukuja.*

	case 1.	koko yritys case 2.
<u>maksuvalmius</u>		
rahoitustulos - %	22,0	51,7
current ratio	-	4,2
quick ratio	-	0,0
<u>vakavaraisuus</u>		
lainojen hoitokate	3,2	31,4
suhteellinen velkaantuneisuus	103,0	17,1
omavaraisuusaste - %	66,4	91,0
pääoman kierto nopeus	0,3	0,5
vieraan pääoman kierto nopeus	1,0	5,8

Rahoitustulos antaa kuvan siitä, miten yritys pystyy suoriutumaan varsinaisen
toiminnan tuloksella lainojen takaisinmaksusta sekä investointien ja käyttöpääoman
omarahoituksesta eli *rahoitustulos* -% osoittaa, kuinka paljon liikevaihdosta jää
lyhytvaikutteisten kulujen ja voitonjakoerien (verot ja korot) jälkeen. Taseesta
laskettujen tunnuslukujen current ja quick ration avulla mitataan yrityksen staattista
maksuvalmiutta. *Current ratio* ilmoittaa nopeakiertoisen omaisuuden ja nopeakiertois-
ten velkojen suhteen. *Quick ratio* kuvaa lyhyen tähtäimen maksuvalmiutta. Tun-

nusluvun yleisenä alarajana toimialasta riippumatta pidetään arvoa yksi. Jos tunnusluvun arvo on pienempi kuin yksi, käyttöomaisuutta on rahoitettu lyhytaikaisin luotoin. Tunnusluvun arvon ollessa yli kaksi, voidaan lyhytaikaisen vieraan pääoman sijoittajien panosta yrityksessä pitää turvattuna. Case -tilalla 1 ei ole lainkaan lyhytaikaisia velkoja, joten tunnuslukuja current ja quick ratio ei tilalta ole laskettu. Case -tilalla 2 current ratio saa hyvän arvon, koska yrityksen vaihto-omaisuuden arvo on suuri, mutta quick ratio saa heikon arvon, koska rahoitus-omaisuuden arvo on pieni. Maatilayrityksen vaihto-omaisuuden muodostavat ostotarvike- ja tuotevarastot sekä myytäviksi tarkoitettujen kotieläinten arvo.

Lainojen hoitokate -tunnusluku kuvaa vieraan pääoman palautuskykyä. Mikäli tulorahoitus ei ole riittänyt lainojen hoitomenoihin, tunnusluku saa alle yhden olevia arvoja. Yleensä vasta tunnusluvun ylittäessä arvon kaksi voidaan lainojen hoitokatetta pitää hyvänä. Tunnusluvun alittaessa arvon 1,5 lainojen hoitokykyä on yleensä yritystutkimuksessa pidetty huonona. Case -tiloilla lainojen hoitokate vaikuttaa hyvältä. Toisaalta case -tilalla 1 yrittäjä on tietoisesti lyhennysten siirtämisellä pyrkinyt järjestämään rahoitusta muita investointeja varten. Lainojen hoito ei ole sujunut täysin suunnitelmien mukaan, sillä yrittäjä on aika-ajoin tehnyt suurempia lyhennyksiä kuin suunnitelmiin on merkitty.

Suhteellinen velkaantuneisuus kuvaa velkojen suhdetta liikevaihtoon. Tunnusluvun arvot riippuvat voimakkaasti toimialasta, sillä liikevaihtojen suuruus on hyvin vaihtelevaa. Maataloudessa, jossa pääoman kiertonopeus on yleensä muuta yritystoimintaa hitaampi, voidaan joutua vaikeuksiin tunnusluvun arvon ollessa 100 % (velat = liikevaihto). Mitä nopeammin pääoma kiertää, sitä suuremman velkamäärän yritys kestää toiminnan jatkuvuuden oleellisesti vaarantumatta. Case -tilalla 1 yrityksen velat ovat hieman suuremmat kuin liikevaihto, joten tilanne ei vaikuta kovin hyvältä. Case -tilalla 1 on 1980 -luvun puolivälissä investoitu voimakkaasti maatilamatkailuun ja yrityksen velkamäärä on kasvanut, uusia investointeja on tämän jälkeen toteutettu ja maksujärjestelyjen avulla lyhennyksiä siirtämällä on rahoitettu uusia investointeja. Tilanne on huolestuttava, koska vuonna 1993 tilan maatilamatkailun tulorahoitus ei riittänyt edes toimialan muuttuvien ja kiinteiden kulujen peittämiseen, eikä siten myöskään lainojen lyhennyksiin tai korkokuluihin. Muut toimialat ovat tasoittaneet maatilamatkailun tulosta, sillä koko yrityksen tulos on kuitenkin positiivinen. Tilalla 2 sen sijaan on hyvin pieni velkaantuneisuus suhteessa liikevaihtoon. *Omavaraisuusaste* kuvaa oman pääoman suhdetta yrityksen koko pääomaan. Suomessa riittävänä tasona pidetään noin 30 %:n omavaraisuusastetta. Näiden case -tilojen omavaraisuusaste on tasoltaan hyvä.

Yrityksen yleinen pääomien palautuskyky on sitä parempi, mitä nopeammin yritykseen sidottu pääoma liikevaihdolla mitattuna kiertää. Erikseen voidaan esittää koko pääoman kiertonopeus ja vieraan pääoman kiertonopeus. Yleensä Suomessa arvon yksi ylittävää pääoman kiertoa voidaan pitää nopeana. Vieraan pääoman palautuskyky on sitä parempi, mitä suurempi on vieraan pääoman kiertonopeus. Maatilayrityksissä pääoman kiertonopeus on yleisesti hitaampaa kuin muissa

y yrityksissä. Tuotantoprosessi liittyy elollisen luonnon kasvurytmiin, jota ihminen ei voi merkittävästi muuttaa. Case -tiloilla pääoman kierto on hidasta kuten tyypillisellä maatilalla yleensäkin. Vieraan pääoman kiertonopeus on case -tilalla 2 parempi kuin tilalla 1. Maatilan pääoman kiertonopeuksia ei voida verrata muihin toimialoihin ja luotettavamman vertailupohjan muodostaakin maatalosta koostuva vertailuaineisto, josta on laskettu vastaavat keskiarvo- ja kvartiililuvut. Tosin maatilojenkin kesken on suuria vaihteluja pääoman kiertonopeudessa tuotantosuunnasta riippuen.

Yrityksen taloudellista tilannetta kuvataan usein näillä esitetyillä talouden tunnusluvuilla. Tilanteesta riippuu, mitä lukuja ja kuinka monta lukua on perusteltua käyttää. Taloudelliset luvut eivät yksin kuvaa koko yrityksen tilaa, vaan yritysanalyysia tehtäessä käytetään hyödyksi kaikkia tietoja, mitä yrityksestä on mahdollista saada. Tutkimuksessa mukana olleilta kaikilta 12 monialaisen maatilan yrittäjältä selvitettiin kyselyn avulla myös muita yrityksen talousseurantaan ja taloudellisen menestymisen edellytyksiin liittyviä seikkoja. Yrittäjät arvioivat myös oman yrityksensä heikkouksia ja vahvuuksia sekä ympäristön uhkatekijöitä ja mahdollisuuksia. Tekijöitä ei ole esitetty tärkeysjärjestyksessä (kuvio 3).

Yrityksen vahvuustekijänä tuli ilmi yrityksen monipuolisuus. Maatalousyrittäjät katsovat, että laajalla tuote- ja palveluvalikoimalla voidaan taloudellista riskiä hajauttaa ja näin päätyä tasaisempaan tulokseen. Yrityksen pieni velkamäärä ja tätä kautta parempi vakavaraisuus vähentää myös riskiä. Toisaalta yrittäjän omat ominaisuudet kuten hyvä ammattitaito, toimitusten joustavuus ja yksilöllinen asiakaspalvelu korostuvat näissä yrittäjien omissa arvioissa. Ympäristössä nähtävät mahdollisuudet taas keskittyvät lähinnä yrityksen sijaintiin, mutta myös yrittäjien välinen yhteistyö nousee esiin.

YRITYKSEN VAHVUUDET	YRITYKSEN HEIKKOUEDET
<ul style="list-style-type: none"> - Monipuolisuus (useita tuotteita/palveluita) - Ei kilpailua - Ei velkaa - Hajautettu riskinotto - Vahva ammattitaito - Riittävä tilakoko - Tuotteiden korkea laatu - Pieni henkilökuntamäärä - Hyvä imago - Hyvä kalusto - Vakavarainen yritys - Hyvä motivaatio - Toimitusten joustavuus ja nopeus - Yksilöllinen ja asiakaslähtöinen palvelu 	<ul style="list-style-type: none"> - Pieni yksikkökoko - Suuri vieraan pääoman määrä - Työvoimapula sesonkiaikana - Pellot hajallaan - Vanhat koneet - Huono kielitaito - Yrittäjien näkökantaerot - Tiedonpuute - Ei riittävää yrittäjäkokemusta - Tilalla ei jatkajaa - Yrittäjän korkea ikä - Markkinoinnin puutteellisuus - Töiden sesonkiluonteisuus - Liian suuri työmäärä - Toiminta pitkälti vain yrittäjän harteilla
YMPÄRISTÖN MAHDOLLISUUDET	YMPÄRISTÖN UHKATEKIJÄT
<ul style="list-style-type: none"> - Koneiden yhteiskäyttö - Tuotteiden ja palveluiden kasvava kysyntä - Luonnon hyödyntäminen - Puhdas ja kaunis luonto - Ei kilpailijoita lähellä - Ajan henki: takaisin maalle - Sijainti hyvän tieverkoston varrella - Hyvä sijainti (kaupungit, pääkaupunki) - Rauhallisuus - Paljon ranta-alueita - Asiakkaat melko lähellä 	<ul style="list-style-type: none"> - Saastuminen - Maatalouden kannattamattomuus - Epäterve kilpailu - Euroopan Unionin vaikutukset (tuonti) - Liikennejärjestelyt - Verotus - Säännökset ja lait - Sijainti kaukana pääkaupunkiseudusta ja kaupungeista - Tilukset hajallaan - Sijainti kahden talousalueen välissä - Pieni paikkakunta

Kuvio 3. Tutkimuksessa mukana olleiden maatalousyrittäjien arviot yrityksensä vahvuuksista ja heikkouksista sekä ympäristön asettamista mahdollisuuksista ja uhkatekijöistä.

5.3.3. Maaseudun muiden pienyritysten tunnusluvut

Tutkimuksessa on mukana sovellus muiden maatilatalouden ulkopuolella toimivien pienyritysten tulosten laskennasta. Vertailuaineiston avulla voidaan löytää yhtäläisyyksiä maatilayritysten ja muiden pienten yritysten toiminnassa ja hyödyntää tietoja luotaessa tilijärjestelmää monialaiseen maatilayritykseen. Yrittäjän työpanoksen vaihtoehtoisarvon määrittäminen on samanlainen ongelma sekä maataloil- la että maaseudun muissa pienyrityksissä. Yrittäjä ei yleensä maksa itselleen palkkaa, vaan palkkavaatimuksen huomioon ottaminen on tehtävä laskennallisesti.

Tietojen saatavuus maaseudun pienyrityksistä on hyvä verrattuna maataloihin, sillä kirjanpitolaki velvoittaa yrittäjät pitämään kahdenkertaista kirjanpitoa toiminnastaan. Tällöin yrityksistä saadaan myös tuloslaskelma ja tase. Oikaistun tuloslaskelman ja taseen perusteella on mahdollista laskea yrityksen taloutta kuvaavia tunnuslukuja. Kaikista tutkimuksen pienyrityksistä saatiin valmiit tuloslaskelmat ja yhtä lukuunottamatta taseet. Tilinpäätöksen oikaisemisessa pyrittiin keskittymään niihin tekijöihin, jotka ovat olennaisia lopputuloksen kannalta. Oikaiseminen tapahtui yritystutkimusneuvottelukunnan (ANON. 1994 e) esittämien ohjeiden mukaan. Oikaistua tuloslaskelmaa varten poistot muutettiin EVL:n maksimipoistoiksi, jolloin poistoprosentteina käytettiin 9% rakennuksille ja rakennelmille ja 30% koneille ja kalustolle.

Tutkimusyryyksissä on mukana kaksi toiminimeä, yksi osuuskunta ja yksi ammatinharjoittaja. Yrittäjät ovat iältään 24-57 -vuotiaita. Yritysten liikevaihdot vaihtelevat 77 000 - 953 000 mk välillä ja työllistävät yhdestä neljään henkilöön osattai kokopäiväisesti. Tutkimusyryytysten joukossa on uusia ja vanhoja yrityksiä, uusin on perustettu 1993 ja vanhin 1919. Haastattelujen avulla yrittäjiltä selvitettiin mm. työtunti- ja varastokirjanpitoa sekä yrittäjien vaihtoehtoispalkkojen suuruutta, sillä nämä tiedot eivät käy ilmi tilinpäätöstiedoista.

Oikaistuiista tilinpäätöstiedoista laskettiin yritysten taloutta kuvaavia tunnuslukuja. Tutkimuksen pienyrityksistä laskettiin samat tunnusluvut kuin maatilayrityksistä. Tunnuslukuja laskettiin kolmella eri tavalla perustuen erilaisiin yrittäjän työpanoksen arvoihin. Pienyrityksissä kuten myös maataloilla yrittäjä ei yleensä maksa itselleen palkkaa, vaan yrityksestä siirtyy rahaa yrittäjän käyttöön tarpeen mukaan yksityisottoina. Ensimmäisessä vaihtoehdossa A) on esitetty kirjanpidon tilanne, jolloin yrittäjän työn vaihtoehtoiskestannusta ei ole otettu huomioon. Vaihtoehdossa B) rasiitettiin yrityksen kiinteitä kustannuksia yrittäjän arvioidun vaihtoehtoispalkan arvolla. Kolmas vaihtoehto C) perustuu yrityksestä yksityiskäyttöön otettuun rahamäärään, jolloin yrityksen kiinteitä kustannuksia rasiitettiin vastaavalla rahamäärällä.

Case -yritys 1

Yritys on puutavaran sahaukseen ja sahatavaran valmistukseen erikoistunut toimini. Tilitoimisto huolehtii yrityksen kirjanpidon ja välitilinpäätös laaditaan kerran vuodessa. Yritys ei työllistä yrittäjää tasaisesti ympäri vuoden, vaan toiminta on sesonkiluonteista. Yrityksessä ei pidetty työtuntikirjanpitoa, joten vuotuisesta työmäärästä saatiin yrittäjän oma arvio. Yrittäjä ei ole maksanut itselleen palkkaa yrityksestä, vaan hän arvioi itselleen vaihtoehtoispalkan, jota hän omaan koulutukseen ja paikkakunnan työllisyystilanteeseen verrattuna voisi saada. Tällöin vaihtoehtoispalkaksi muodostui 35 mk/h. Yrityksen varastoista löytyvät tiedot hyvin, sillä yrityksessä pidetään varastokirjanpitoa. Investoinnit on kolmen viime vuoden aikana toteutettu sekä oman että vieraan pääoman avulla. Investointi-

Taulukko 13. Case -yrityksestä 1 lasketut talouden tunnusluvut

	A	B	C
<u>kannattavuus</u>			
käyttökate %	37,4	-4,6	32,4
nettotulos %	15,7	-26,3	10,7
oman pääoman tuotto %	28,2	-47,3	19,3
sijoitetun pääoman tuotto %	19,4	-14,6	15,4
<u>maksuvalmius</u>			
rahoitustulos %	26,6		
current ratio	1,0		
quick ratio	0,7		
<u>vakavaraisuus</u>			
lainojen hoitokate	0,9		
suhteellinen velkaantuneisuus	55,1		
omavaraisuusaste %	44,9		
pääoman kiertonopeus	0,8		
vieraan pääoman kiertonopeus	1,5		

hankkeita suunniteltaessa ei ole tehty kannattavuuslaskelmia. Yritys on selvinnyt kolmen viime vuoden aikana lainanlyhennyksistään suunnitelmien mukaan.

Yrityksen tulos ei kestä yrittäjän työn vaihtoehtoarvoa kiinteissä kuluissa, sillä tunnusluvut saavat negatiivisia arvoja. Vaihtoehtoissa A ja C kannattavuutta kuvaavat tunnusluvut saavat melko hyviä arvoja. Pääoman määrä yrityksessä ei ole kovin suuri, joten pääoman tuottoa kuvaavat tunnusluvut saavat varsin hyviä arvoja vaihtoehtojen A ja C perusteella. Yrityksestä yksityiskäyttöön otettu summa on melko pieni ja vaihtoehdon C tunnusluvut ovat tyydyttäviä. Poistot ovat kohtuulliset ja nettotulos muodostuu yrityksessä suhteellisen hyväksi. Case -yrityksestä vaihtoehdon B mukaan lasketut luvut saavat negatiivisia arvoja. Alalta laskettujen tunnuslukujen mediaaniarvot vaihtelevat case -yrityksen vaihtoehtojen B ja C välissä.

Lainojen hoitokate vaikuttaa heikolta, mutta yritys on silti selvinnyt lainojen lyhennyksistä suunnitelmien mukaan. Suhteellinen velkaantuneisuus saa pienen arvon, joten yrityksen velat suhteessa liikevaihtoon eivät ole liian suuret. Maksuvalmiutta kuvaavat tunnusluvut current ratio ja quick ratio saavat heikohkot arvot, mutta ne ovat samaa tasoa kuin pienten sahayritysten mediaaniarvot ko. vuonna. Yrityksen pitkäaikaisten lainojen lyhennykset on sisällytetty yrityksen lyhytaikaiseen vieraaseen pääomaan ja koska summa yrityksessä on suhteellisen suuri, vaikuttaa tämä yrityksen lainojen hoitokatteeseen sekä current ja quick ratioon.

Yrityksen omavaraisuusaste on riittävä. Omavaraisuusaste case -yrityksessä on parempi kuin alalla keskimäärin vuonna 1993. Omavaraisuusasteen mediaaniarvo oli tuolloin 11,0 %. Samoin alan suhteellinen velkaantuminen oli suurempaa 89% kuin case -yrityksessä, jossa se oli 55,1%. Pääoman ja vieraan pääoman kiertonopeudet vaikuttavat melko hitailta.

Case -yritys 2

Yrityksessä korjataan ja huolletaan maatalouskoneita. Yrittäjä toimii itsenäisenä ammatinharjoittajana ja yritys työllistää ainoastaan yrittäjän itsensä. Tilitoimisto hoitaa kirjanpidon ja tilinpäätöksen tekemisen. Koska tasetta ei saatu, kaikkia tunnuslukuja ei voitu laskea. Yrityksen taloutta ei seurata välitilinpäätösten avulla, vaan tilinpäätös laaditaan kerran vuodessa. Yrityksessä suhtaudutaan velanottamiseen kielteisesti, eikä yrityksellä ole tällä hetkellä lainkaan velkoja. Yrittäjän yksityiskäytöstä ei ollut tietoja, joten tunnusluvuissa on laskettu vain kaksi vaihtoehtoa työn arvon perusteella, toinen ilman yrittäjän palkkarasitusta ja toinen arvioimalla yrittäjän työn vaihtoehtoisarvo, jolla rasiettiin yrityksen kiinteitä kuluja. Yrittäjän työn vaihtoehtoisarvona käytettiin 35 mk/h. Yrityksessä ei pidetä työtuntikirjanpitoa, joten työtuntimäärät perustuvat yrittäjän omaan arvioon.

Taulukko 14. Case -yrityksestä 2 lasketut talouden tunnusluvut

	A	B
<u>kannattavuus</u>		
käyttökate %	20,9	3,3
nettotulos %	1,9	-15,7
<u>maksuvalmius</u>		
rahoitustulos %	6,2	

Yrityksen tulos ei kestä yrittäjän työn vaihtoehtoisarvoa kiinteissä kuluissa, sillä yrityksen nettotulos -% on vaihtoehdossa B negatiivinen. Vaihtoehdon A perusteella lasketut kannattavuuden tunnusluvut saavat positiiviset arvot.

Case -yritys 3

Yritys on muodoltaan osuuskunta, jossa on viisi osakasta. Osuuskunta harjoittaa öljynpuristusta sekä pellavarouheen ja -puristeen valmistusta. Tilitoimisto hoitaa osuuskunnan kirjanpidon ja tilinpäätöksen. Kahdenkertaisen kirjanpidon lisäksi

yrityksessä pidetään työkirjanpitoa. Välitilinpäätös laaditaan yrityksessä kahdesti vuodessa, mutta toistaiseksi rahankäyttöä ei ole tarkemmin suunniteltu. Suunnitelmien tarpeellisuus on tiedostettu ja suunnitteilla on budjettien laadinta jo kuluvan vuoden aikana. Yrityksen investointien suunnittelussa on käytetty apuna kannattavuuslaskelmia. Investoinnit on pääasiassa toteutettu omaa pääomaa käyttäen. Osuuskunnasta on maksettu palkkaa osakkaille ja tarkastelussa B on laskettu siihen liittyvät tunnusluvut. Tarkastelu A perustuu kirjanpitoon ilman työn vaihtoehtoiskustannusta. Yritys on vasta toimintansa aloittanut yritys. Yrityksessä on tarkoitus lisätä tuotevalikoimaa ja kehittää tuoteperhe, koska tuotanto on alkuvaiheessa ollut pientä ja kapasiteettia on jäänyt käyttämättä. Kysyntää löytyy myös muille öljytuotteille.

Ensimmäiseltä vuodelta lasketut tunnusluvut eivät ole yleensäkään luotettavia, sillä toiminta on vasta hakemassa muotojaan ja investoinnit suhteessa myyntituotoihin ovat toiminnan alussa suuret. Tämä selittää osaltaan yrityksestä laskettujen tunnuslukujen heikkoutta ja lukujen negatiivisia arvoja. Yrityksessä ei ole lainkaan pitkäaikaista velkaa ja vieraan pääoman osuus on muutenkin pieni, joten omavaraisuus on hyvä. Pääoma kiertää yrityksessä melko hitaasti. Yrityksen lyhyen tähtäimen maksuvalmiutta kuvaava luku current ratio on heikohko, mutta quick ratio vaikuttaa tyydyttävältä.

Taulukko 15. Case -yrityksestä 3 lasketut talouden tunnusluvut

	A	B
<u>kannattavuus</u>		
käyttökate %	4,6	-97,0
nettotulos %	-5,5	-107,1
oman pääoman tuotto %	-10,4	-202,3
sijoitetun pääoman tuotto %	-5,6	-108,4
<u>maksuvalmius</u>		
rahoitustulos %	4,6	
current ratio	1,2	
quick ratio	1,2	
<u>vakavaraisuus</u>		
Suhteellinen velkaantuneisuus	45,8	
omavaraisuusaste %	53,6	
pääoman kiertonopeus	1,0	
vieraan pääoman kiertonopeus	2,2	

Case -yritys 4

Case-yritys on elintarvikeliike ja yritysmuodoltaan toiminimi. Yrityksessä laaditaan välitilinpäätös kerran vuodessa. Yrityksen rahankäyttöä ei suunnitella budjettien yms. rahankäyttösuunnitelmien avulla, eikä yrittäjä näe talouden suunnittelu-menetelmiä jatkossakaan tarpeellisina. Yrityksessä ei juuri kolmen viime vuoden aikana ole investoitu, mutta normaalisti investoinnit toteutetaan pääasiassa omalla pääomalla. Yrittäjä ei maksa itselleen palkkaa, vaan yrityksestä otetaan rahaa omaan käyttöön yksityisottoina. Yrittäjä ei pidä työtuntikirjanpitoa, vaan hän arvioi vuotuisen työtuntimääränsä. Yrittäjä arvioi myös itselleen kohtuullisen palkkasumman 30 mk/h, jota hän voisi saada yrityksen ulkopuolella tehdystä työstä. Yrittäjä hoitaa itse kirjanpidon, mutta tilinpäätös laaditaan tilitoimistossa. Kahdenkertaisen kirjanpidon lisäksi yrityksessä on varastokirjanpito. Yrittäjä arvioi kilpailun alallaan kiristyvän uusien yrittäjien myötä, jolloin myös hinnalla tullaan jatkossa kilpailemaan.

Tämänkään pienyrityksen tulos ei kestä yrittäjän työn vaihtoehtoisarvon sisällyttämistä kiinteisiin kuluihin, koska vaihtoehdon B mukaan lasketut tunnusluvut saavat negatiivisia arvoja. Sen sijaan vaihtoehdot A ja C ovat tuottaneet varsin hyviä tuloksia. Useimmat pääoman tuottoa kuvaavat tunnusluvut saavat hyviä arvoja vaihtoehdossa A ja tyydyttäviä vaihtoehdossa C. Yritykseen sitoutunut pääoma on lähinnä omaa pääomaa, eikä yrityksellä ole lainkaan pitkäaikaisia lainoja. Vuonna

Taulukko 16. Case -yrityksestä 4 lasketut talouden tunnusluvut

	A	B	C
<u>kannattavuus</u>			
käyttökate %	6,4	-7,4	4,4
nettotulos %	4,3	-9,6	2,2
oman pääoman tuotto %	27,3	-60,8	14,2
sijoitetun pääoman tuotto %	20,5	-45,7	10,6
<u>maksuvalmius</u>			
rahoitustulos %	5,4		
current ratio	2,6		
quick ratio	1,0		
<u>vakavaraisuus</u>			
Suhteellinen velkaantuneisuus	5,2		
omavaraisuusaste %	75,2		
pääoman kiertonopeus	4,8		
vieraan pääoman kiertonopeus	19,2		

1993 vähittäiskaupoista laskettujen kannattavuuden tunnuslukujen mediaaniarvot sijoittuvat tähän caseen nähden vaihtoehtojen B ja C väliin.

Maksuvalmiutta kuvaavat current ratio ja quick ratio saavat tyydyttäviä arvoja, jotka vastaavat alan keskimääräisiä lukuja. Yrityksen omavaraisuusaste on korkea ja yrityksen suhteellinen velkaantuneisuus hyvin vähäistä. Päivittäistavaraliikkeen suhteellisen velkaantuneisuuden mediaaniarvo oli 32,5 vuonna 1993. Alan omavaraisuusasteen mediaaniarvo oli vuonna 1993 ainoastaan 5,7%. Pääoma kiertää yrityksessä nopeasti.

Edellä tarkasteltujen yritysten tunnusluvut eivät yleisesti ole kovin hyviä. Tähän voi vaikuttaa se, että tiedot on kerätty vain yhdeltä vuodelta 1993, joka ei ollut tavanomainen vuosi, vaan taloudellisen laman vaikutukset heijastuivat myös yritysten toimintaan. Kuitenkaan kenelläkään näistä EVL:n alaisista yrittäjistä ei ole viimeisen kolmen vuoden aikana ollut tarvetta lyhennysten siirtämiseen. Yrittäjistä kaksi arvioi yrityksensä nykyisen lainanhoitokyvyn riittäväksi, mutta kaksi arvioi sen riittämättömäksi. Velanottamiseen yrityksissä suhtaudutaan varovaisesti ja kielteisesti, mutta useimmille se oli lähes välttämätöntä. Silti tutkimuksessa oli mukana myös yrittäjä, jolla ei ole lainkaan vierasta pääomaa. Yrittäjiä pyydettiin myös arvioimaan yrityksensä vahvuuksia ja heikkouksia sekä ympäristön suomia mahdollisuuksia ja sen asettamia uhkatekijöitä. Tutkimusyritysten vastaukset käyvät ilmi kuvioista 4.

<p>YRITYKSEN VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hyvä tuote - Oikea-aikainen markkinoille tulo - Nopeat toimitukset - Laadukas ja yksilöllinen tulos - Joustavuus - Ei vierasta pääomaa 	<p>YRITYKSEN HEIKKOUEDET</p> <ul style="list-style-type: none"> - Osakkaiden työkiireet maataloilla - Pääoman puute - Hidas rahan kierto - Rahoitus - Pieni yrityskoko
<p>YMPÄRISTÖN MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none"> - Raaka-ainetta hyvin tarjolla - Voimakas talousalue - Asiakkaat lähellä (kaupungit, pääkaupunki) - Sijainti hyvän tieverkoston varrella 	<p>YMPÄRISTÖN UHKATEKIJÄT</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tuonti - Naapurit eli toimiluvan saanti - Pieni paikkakunta

Kuvio 4. EVL:n alaisten tutkimusyrittäjien arviot yrityksensä vahvuuksista ja heikkouksista sekä ympäristön asettamista mahdollisuuksista ja uhkatekijöistä

Vahvuuksina näissä yrityksissä nähtiin lähinnä hyvä, laadukas ja yksilöllinen tuote, jolle löytyy markkinoita. Pienyrityksen vahvuutena nähtiin myös nopeus ja joustavuus toiminnassa. Velattomuus on tärkeä tekijä pienyrityksen menestymiselle näissä yrityksissä. Yrittäjät korostivat myös sijainnin merkitystä toiminnassaan aivan kuten maatilayrittäjätkin. Yritysten heikkoudet liittyvät lähinnä talousasioihin. Ongelmakohtina esille nousivat rahoituksen järjestäminen ja pääoman hidaskierto.

5.4. Tietojen saatavuus tutkimusyrityksistä

5.4.1. Tutkimusyrityksistä saatavat tiedot

Tietojen saatavuutta testattiin kyselylomakkeen avulla tutkimustiloilta toisaalta FADN-järjestelmää varten ja toisaalta toimialoitaisen kannattavuuden selvittämiseksi. Samalla saatiin myös tietoja ongelma-alueista, joista tiloilta on vaikeaa tai mahdotonta saada tietoja. Tutkimuksessa saatiin kaikilta 12 tutkimustilalta vastaukset seuraaviin asioihin:

- tiedot kotieläinten määristä vuoden alussa ja lopussa ikäluokittain
- muuttuvien ja kiinteiden kustannusten yhteissummat
- tuotantorakennusten kunto, koko ja ikä
- tulot toimialoitain
- saadut avustukset ja tuet toimialoitain
- tuotantomäärät, myyntimäärät

Kotieläintiloilta saatiin tiedot eläinten määristä jaettuna eri ikäluokkiin vuoden alussa ja lopussa. Tarkimmat tiedot saatiin tilojen tarkkailutiedoista. Tutkimusyrityksistä saatiin eroteltua koko yrityksen muuttuvat ja kiinteät kustannukset erilleen. Tärkeimmistä tuotantorakennuksista selvitettiin myös niiden ikää, kokoa/kapasiteettia ja kuntoa. Kaikilta tutkimustiloilta saatiin nämä tiedot. Poistojen laskeminen FADN-järjestelmässä perustuu jälleenhankinta-arvoihin. Suomalaiselta tilalta voidaan selvittää tuotantorakennusten jälleenhankinta-arvo ja sitä kautta laskea poistot. Tilan tulotietoja selvitettiin erikseen maatalous-, metsätalous-, yritystoiminta- ja yksityistulojen osalta. Kaikilta tiloilta saatiin eritellyt markkamäärät metsätalouden ja muun yritystoiminnan tuloista sekä yksityistuloista. Kaikki tutkimustilat myös erittelivät saamansa avustukset ja tuet maataloudelle, metsätaloudelle ja muulle yritystoiminnalle. Tässä erittelyssä ei ilmennyt ongelmia. Maataloustuotteista selvitettiin tuotantomäärät, myyntimäärät, myyntitulot sekä kasvi- tuotteiden osalta myös viljelypinta-alat.

5.4.2. Ongelmat tietojen saatavuudessa tutkimusyryksistä

Toimialalaskelman, tuloslaskelman, taseen tai FADN -järjestelmän edellyttämien tietojen saatavuudessa ilmeni vaikeuksia seuraavien asioiden selvittämisessä.

- työtuntimäärät
- kustannusten jako toimialoittain
- yksityistalouden menot
- välituotekäyttö eli tilalla itse tuotettujen tuotteiden käyttö tilalla
- verojen kohdentaminen eri toimialoille
- poistojen kohdentaminen eri toimialoille
- velkojen erittely toimialoittain lyhyt- ja pitkäaikaisiin takaisinmaksuajan perusteella
- osto- ja tuotevarastojen arvot sekä arvojen muutokset tilikauden aikana
- omaisuusosien käyvät arvot (maatalousmaa, metsämaa puustoineen)
- välittömästi hakattavan puuston arvo

Tutkimustiloilla ei pidetä säännöllistä kirjanpitoa työtunneista. Kirjanpito oli kahdella tilalla, joilla on palkattua vierasta työvoimaa ja lisäksi yhdellä tilalla oli yrittäjäparin työtunneista kirjanpito. Muiden yrittäjien työtuntimäärät perustuvat yrittäjien omaan arviointiin. Kannattavuuskirjanpito edellyttää myös työtuntikirjanpitoa. Kustannusten osalta suurin ongelma on kustannusten jakaminen eri toimialoille. Yleensä tiloilla oli tiedossa kustannusten kokonaissumma. Yleisin tapa kustannusten jakamiseen oli yrittäjän arvio muun yritystoiminnan osuudesta kaikista kustannuksista prosentteina. Tätä arviota ei kuitenkaan kaikilta tutkimustiloilta saatu. Arvioidun kustannusten jaon perusteella tehdyissä kannattavuuslaskelmissa esiintyy tällöin epätarkkuutta. Kahdella tilalla muusta yritystoiminnasta on kahdenkertainen kirjanpito, jolloin kustannusten erottelu on helppoa. Maatalouden osuus kustannuksista saadaan maatalouden verotustiedoista, mutta loput kustannukset ovat verotuksessa erittelemättöminä, joten tähän erään jäävät sekä tilan muun yritystoiminnan että yksityistalouden kustannukset.

Yksityistalouden menojen erittely on myös vaikeaa, sillä tilat eivät yleensä pidä kirjanpitoa yksityistalouden menoistaan. Tutkimusyryksistä yhdellä tilalla oli yksityistalouden menot kirjattu muistiin. Kaikki muut yrittäjät arvioivat yksityistalouden kustannukset, mutta arviointi todettiin vaikeaksi. Apuna voidaan myös käyttää Tilastokeskuksen keräämiä keskiarvolukuja kotitalouksien kulutusmenoista, mutta todellisten menojen suuruus vaihtelee suuresti, sillä perheiden koko ja kulutustottumukset vaihtelevat (ANON. 1995 b).

Tuotantotiedoista saatiin hyvät tiedot muilta osin paitsi välituotekäytöstä eli itse tuotetuista ja tilalla käytetyistä tuotteista. Siemenistä ja rehuista yrittäjät arvioivat sekä käyttömäärät että markkamäärät. Tutkimuksen kolmesta kotieläintilasta yhdeltä saatiin vastaus tilalla käytetyistä kotieläintalouden tuotteiden määristä. Täsmällisimmät tiedot tilalla käytetyistä määristä löytyivät perunasta ja viljasta. Sen sijaan esim. säilörehulla ei oikeastaan ole markkinoita ja tällöin hinnan määrittäminen tällaisille tuotteille on vaikeaa. Kannattavuuskirjanpidossa ei nykyi-

sellään arvosteta välituotteita lainkaan. FADN -järjestelmässä välituotekäyttö käsitellään siten, että tuotteiden arvona käytetään niiden markkinahintoja. FADN:ssa ei arvosteta tuotteita esim. olkia, jollei niillä ole markkinoita kyseisellä alueella. Välituotteiden hinnoittelu, joilla ei ole markkinoita, voi aiheuttaa laskelmissa virheitä, mikä puoltaa tuotteiden arvostamista jättämistä. Toisaalta tuotteilla on kuitenkin viljelijälle avoa tuotannossa ts. niillä on tuotantoarvoa, mutta sen määrittäminen voi osoittautua vaikeaksi.

Verojen osalta tiloilta saatiin useimmiten ainoastaan verojen yhteissumma. Verojen kohdentaminen on edellytys sille, että toimialoittainen kannattavuus voidaan selvittää aina tilikauden voittoon/tappioon saakka. Tiloilla suoritettiin verojen jakaminen eri toimialoille niiden verotettavan ansiotulo-osuuden perusteella. Useimmat yrittäjät pystyivät jakamaan korko- ja rahoituskulut erikseen maatalouteen, metsätalouteen, muuhun yritystoimintaan ja yksityistalouteen kohdistuviin kuluihin. Korkokulut saatiin eriteltyinä yhtä tilaa lukuunottamatta, jolta saatiin ainoastaan yhteissumma ja maatalouden osuus erotettuna kokonaiskorkokuluista. Velkojen erittelystä saatiin tiedot yhtä tilaa lukuunottamatta. Velkojen määrä selvitettiin vuoden alussa ja lopussa jaoteltuna lyhyt- ja pitkäaikaisiin velkoihin. Lisäksi selvitettiin velkojen kohdistuminen eri toimialoille.

Vaikeuksia aiheuttivat myös tuote- ja ostotarvikevarastojen arvot. Näitä maatalouden vaihto-omaisuuteen kuuluvia eriä ei saatu kaikilta tiloilta. Omaisuustiedoista tiloilta saatiin verotustietoihin perustuvat arvot maatalousmaan, rakennusten, koneiden, metsämaan ja puuston arvoista. Yksityisomaisuuden arvot voitiin selvittää tutkimustiloilta. Hakattavissa olevan puuston arvoa ei saatu kaikilta tiloilta. Omaisuusarvojen määrittäminen oli kaiken kaikkiaan vaikein tehtävä tutkimustiloilla. Omaisuusarvoilla on suuri merkitys taseeseen ja tätä kautta tunnuslukuihin. EVL:n alaisista maaseudun pienyrityksistä on saatavissa keskenään hyvin samankaltaiset tiedot, sillä kirjanpitolaki edellyttää niiltä kahdenkertaista kirjanpitoa. Näistä yritysistä voidaan siten laskea tuloslaskelma ja tase. Oikaistun tuloslaskelman ja taseen pohjalta voidaan laskea talouden tunnuslukuja.

5.5. Omaisuusosien arvostaminen

5.5.1. Omaisuusosien arvojen ja poistojen määrittäminen tiloilla

Kirjanpidon jatkuvuusperiaatteen mukaan käyttöomaisuus tulisi arvostaa hankintahinnan mukaan ja toisaalta sen mukaan, mikä arvo näillä omaisuusosilla on jatkuvan tuotantotoiminnan välineenä. Tutkimustiloilta ilmeni vaikeuksia taseen laatimisessa, sillä omaisuusosien käypien arvojen määrittäminen koettiin vaikeana. Verotuksessa käytettävät arvot eivät ole riittävä peruste taseen laatimiseksi. Kirjanpitolain perusteella omaisuusosien arvojen määrittämisessä tulee noudattaa varovaisuutta, ettei synny yliarvostuksia.

Maatalousmaa on tärkeä maatilán omaisuuden osa. YLÄTALON ja PYYKKÖSEN (1991) mukaan voidaan todeta, että koko maatalouden pääomakannasta pellon osuus on hiukan yli 40 %, rakennusten noin 25 %, koneiden ja kaluston noin 20 %, kotieläinten 10 % ja tuote- ja tarvikevarastojen vain noin 5%. Tässä tutkimuksessa maatalousmaan arvostamisessa käytettiin apuna kannattavuuskirjanpitoiltoilta saatuja pellon arvoja. Tällöin alueen maatalousmaan hinta pyrkii seuraamaan kyseisellä alueella maatalousmaan hintatasossa tapahtuneita muutoksia. Tässä ostetun pellon arvona käytetään hankintahintaa. Tämän mukaan vuonna 1993 keskimääräinen pellon arvo koko maassa oli 14 700 mk/ha, vaihteluväli oli 7 900 - 18 200 mk/ha alueesta riippuen. Maa on hyvin vaikeasti arvioitava omaisuusosa, koska maan ala on rajoitettu eikä sitä voida rajoittamattomasti lisätä, siirtää tai hävittää. Tämän vuoksi maan kysynnän kasvu ei välttämättä lisää tarjontaa, vaikka maan arvo nouseekin. Maatalousmaan tuottoarvon määrittäminen voi olla vaikeaa, sillä esim. vuotuiset tuottovaihtelut vaikeuttavat arviointia. Lisäpellon hintakehitystä sen sijaan voidaan seurata tilastojen avulla ja tätä kautta arvioida koko pelto-omaisuuden arvon kehittymistä. Vaikeutena on oikean keskimääräisen hintatason löytäminen. Lisäpellosta maksettua hintaa ei voida käyttää keskimääräisenä arvona, koska se on yleensä olennaisesti korkeampi kuin keskimääräinen pellon arvo.

Myös sukupolvenvaihdostilanteessa maksetuista pellon hinnoista löytyy tilastoja, mutta näissä tapauksissa pellostä maksettu hinta on jäänyt alhaiseksi, sillä usein kysymyksessä on sukulaiskauppa ja pelto on osana koko tilakauppaa (WIIALA 1976, YLÄTALO JA PYYKKÖNEN 1991, YLÄTALO 1992). Kannattavuuskirjanpitoiltoilla pellon arvo perustuu paikallisiin arviointeihin. Toisaalta omaisuuden tasearvoja määritettäessä on noudatettava varovaisuusperiaatetta, jolloin tuloja ja varoja ei saa yliarvostaa.

Tasetta muodostettaessa *puustosta* tulisi erottaa välittömästi hakattavissa olevan puuston arvo vaihto-omaisuuteen ja loppuosa, taimikot ja kasvatusmetsiköt käyttöomaisuuteen. Mikäli koko puusto merkitään vaihto-omaisuuteen, sisältyy siihen myös hyvin nuorta puustoa, jolla ei vielä vuosikymmeniin ole myyntiarvoa. Tosin suuri osa puuston arvosta lienee hakkuukypsässä puustossa. Nuori puusto voidaan katsoa kuuluvaksi tuotantovälineisiin ja täten se osa merkitään käyttöomaisuuteen. Suomessa on metsätaloussuunnitelmaa apuna käyttäen mahdollista erottaa puuston arvo erikseen vaihto- ja käyttöomaisuuteen (IHAMUOTILA 1970). Metsälön arvo koostuu ennen kaikkea puustosta ja sen arvo on alueellisesti hyvin vaihtelevaa (WIIALA 1976). Metsän käyvän arvon määrittämiseen liittyy samanlaisia ongelmia kuin maatalousmaan arvon määrittämiseen. Eräs tapa määritellä metsälöiden arvoja, on käyttää summa-arvomenetelmää, jolloin metsälön arvo muodostuu metsiköiden omaisuusosien arvojen summana. Tällöin metsikön eri omaisuusarvoja ovat paljas maa, taimikot ja markkinakelpoinen puusto. Näistä omaisuusosista kertynyttä summaa on suositeltu alennettavaksi noin 40-45 %, jotta päädytään likimain käypään arvoon. Metsän arvon tai käyvän hinnan määrittämiseksi ei kuitenkaan ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa menetelmää (HANNELIUS 1989).

Summa-arvomenetelmän lisäksi käytetään tuotto- ja kauppaa-arvomenetelmiä. Metsän arvo tulisikin määrittää vähintään kahdella arvonnäytteenmenetelmällä. Summa-arvomenetelmän käyttöä on selostettu lähemmin "Metsän arvonnäytteenmenetelmällä" -julkaisussa (OKSANEN-PELTOLA 1994). Metsän arvolla on usein suuri merkitys maatalon tasetta laadittaessa. Arvioiminen tulisikin jättää ammattilaisten tehtäväksi ja siinä tulisi noudattaa suurta varovaisuutta, koska metsä yhdessä asuinrakennuksen arvon kanssa muodostaa noin puolet maatalayrityksen omaisuuden arvosta (YLÄTALO JA PYYKKÖNEN 1991). Metsän myyntihintojen osalta vallitsee sama tilanne kuin pellonkin osalta eli sukupolvenvaihdostilanteissa metsästä maksetaan suhteellisen alhainen hinta, kun taas ostettaessa lisämetsää voi palstan arvo nousta suhteellisen korkeaksi. Toteutuneiden metsäkauppojen perusteella on siten vaikea löytää käypää hintaa, jonka perusteella metsän arvo voitaisiin määrittää.

Myös *puutarhakasvillisuuden* osalta on syytä ottaa huomioon, että osa kasvillisuudesta kuten yksivuotiset juurekset, vihannekset yms. edustaa selvästi vaihtoomaisuutta, kun taas esimerkiksi hedelmäpuut ja monivuotiset marjapensaat ovat käyttöomaisuuteen kuuluvia. Eri tilanteissa puutarhakasvillisuus on voitu sijoittaa kokonaan joko käyttö- tai vaihto-omaisuuteen riippuen siitä, kumpaa on painotettu (IHAMUOTILA, 1970). Toisaalta taseessa oleva lyhytaikainen kasvillisuus ei välttämättä ole heti realisoitavissa, jos kasvuprosessi on vielä kesken, mutta kasvillisuudella on kuitenkin tuotannollista arvoa yrityksen kannalta. Useimmille maataloille näillä erillä ei kuitenkaan ole merkittävää arvoa tasetta muodostettaessa, joten tässä tutkimuksessa koko puutarhakasvillisuus on esitetty käyttöomaisuudessa.

Kotieläinomaisuuden osalta on myös syytä suorittaa kahtiajako tuotantoeläimiin ja myyntieläimiin. Myytäväksi tarkoitetut eläimet tulee esittää vaihtoomaisuudessa ja tuotantoeläimet käyttöomaisuudessa. Mikäli vaihtoomaisuuteen sisällytetään tuotantoeläimet, saadaan yrityksen maksuvalmius näyttämään hyvältä. Jos tuotantoeläimet pidetään vaihtoomaisuudessa, ne voidaan kyllä realisoida, mutta tuotannon jatkaminen ilman tuotantoeläimiä on mahdotonta. Täten on perusteltua merkitä tuotantoeläimet käyttöomaisuuteen. Yksittäisen eläimen tuottoarvon määrittäminen on vaikeaa, sillä sen arvo muodostuu siitä tulevaisuudessa saatujen tuottojen ja tuotantoon käytettyjen kustannusten erotuksena. Teurasarvo ei myöskään vastaa täysin eläimen arvoa tuotannossa, vaan tuotantoeläinten arvoina tulisi käyttää kohtuullisia käyviä arvoja, jotka yleensä ovat teurasarvoa korkeampia (IHAMUOTILA 1983).

Maataloilla varastoidaan huomattavia määriä maataloustuotteita ja tuotantotarvikkeita. Varsinkin markkinattomien tuotteiden osalta *varastojen* arviointi voi olla vaikeaa. Tuotevarastojen arvo vaihtelee satovaihtelun mukaan. Myös tarvikevarastojen arvot perustuvat pitkälti arvioon, mutta näille tuotteille on määritettävissä hinta, jonka pohjalta arvo voidaan laskea. Varastointiajan määrittäminen sen sijaan voi olla vaikeaa esim. lannoitteiden kausihinnoittelun vuoksi. Satovaihtelu ei näy tarvikevarastoissa samalla tavalla kuin tuotevarastoissa. Tässä tutkimuksessa

kannattavuuskirjanpitotiloilta oli käytettävissä varastokirjanpidot, mutta muilla tiloilla varastotietoja ei ollut, vaan tiedot perustuvat arvioon.

Kotieläintuotannossa tarvitaan *tuotantorakennuksia* ja maamme pohjoisen sijainnin vuoksi tuotantorakennuksilla on suuri merkitys maatilayrityksen tasetta muodostettaessa. Tiloilta on saatavissa maatilatalouden verotuksen arvot, mutta verotuksessa pääoma-arvoja ei koroteta yleistä hintakehitystä vastaavasti, jolloin rakennusten verotusarvoissa esiintyy jälkeenjääneisyyttä. Maatalousverotuksen mukaisen poistojärjestelmän vaikutuksia tuotantorakennusten pääoma-arvoihin ja poistoihin on selvitetty mm. ALA-MANTILAN (1987) tutkimuksessa "Talusrakennusten pääoma-arvoista ja poistoista kirjanpitotiloilla". Pääoma-arvojen jälkeenjääneisyyttä kuvaa se, että tutkimuksessa korjausmenetelmällä laskettu tuotantorakennusten reaalin pääoma-arvo oli tutkimustiloilla vuonna 1983 keskimäärin 4,5 -kertainen verrattuna verotuksessa käytettyyn arvoon.

Myös LATUKKA (1989) on tutkimuksessaan "Poistonalaisten omaisuusosien arvostaminen ja sen vaikutus maatalouden liiketuloksiin vuosina 1968-1986" kehittänyt pääoma-arvojen ja poistojen korjausmenetelmää, jota käyttäen voidaan vähentää inflaation alentava vaikutus pääoma-arvojen ja poistojen reaaliarvoon. Poistonalaisia omaisuusarvoja korjattiin tutkimuksessa esitetyllä menetelmällä, jolloin korjattu rakennusomaisuus oli 2,19-kertainen verotuksenmukaiseen poistamattomaan menojäännökseen verrattuna vuonna 1986. LATUKAN (1989) tutkimuksen perusteella korjatun *kone- ja kalusto-omaisuuden* arvo oli 1,95 -kertainen verotuksenmukaiseen poistamattomaan menojäännökseen verrattuna. Koneiden ja kaluston osalta tosin käypien arvojen määrittäminen on yksiselitteisempää kuin esim. maatalousmaan osalta, sillä koneilla käydään yleisesti kauppaa, jolloin toteutuneista myyntihinnoista saadaan tietoja. Omaisuusosien arvostamisesta voidaan todeta, että jokaisella tilalla on erilainen tilanne, johon keskiarvoluvut eivät suoraan sovellu. Mahdollisimman tarkan tuloksen saamiseksi omaisuuden arviointi tulisi suorittaa erikseen kullakin tilalla. Tähän ei kuitenkaan usein ole mahdollisuutta ja siksi joudutaan käyttämään yleisiä laskentamenetelmiä ja keskiarvoihin perustuvia arvoja.

Maatilatalouden verotus on paljolti ohjannut poistojen laskentatapaa, jossa tuotantorakennusten arvostus perustuu historiallisten hankintahintojen pohjalta johdettuihin menojäännöksiin. Inflaation johdosta hankintamenojäännösten ja näistä laskettavien poistojen reaaliarvo alenee ajan myötä. Tällöin pääomahyödykkeen historiallisesta hankintahinnasta lasketut poistot aliarvioivat inflaatiokausina kulumisesta aiheutuvan pääomakustannuksen. Verotuksen perusteella lasketut poistot poikkeavat tällöin reaalisista poistoista, kuten useat tutkimukset osoittavat (HAGGRÉN ym. 1990). ALA-MANTILAN (1987) tutkimuksessa selvitettiin verotuksen ja reaalipoistojen suuruutta. Tutkimustiloilla, jotka ovat investoineet vähän, ovat rakennusten reaaliset poistot vuonna 1983 olleet 3,5 -kertaiset vastaaviin verotuksen poistoihin verrattuna. Tutkimuksen mukaan verotuksen poistot ovat jääneet eniten

jälkeen pienillä tiloilla, joilla myös investoinnit tuotantorakennuksiin ovat olleet alhaiset. LATUKAN (1989) tutkimuksen mukaan rakennusten korjatut poistot olivat vuonna 1986 1,71 -kertaiset verotuksen poistoihin verrattuna. Koneiden ja kaluston korjatut poistot olivat 1,19 -kertaiset verotuksen poistoihin verrattuna.

Kone- ja kalusto-omaisuuden poistot muodostavat vuonna 1986 75 % kokonaispoistoista. Koneiden ja kaluston poistomenettelyllä ja poistoprosentilla on suurin vaikutus tilan poistojen kokonaisuuteen. Verotuksen ja reaalisten poistojen välisestä eroista voidaan todeta, että useimmilla tutkimustiloista maatalouden verolain mukaiset poistot eivät ole vastanneet niitä kustannuksia, joita talousrakennusten iästä, käytöstä ja kulumisesta todellisuudessa on aiheutunut. Poistot kuuluisi tehdä perustuen käyttöomaisuuden todelliseen käyttöikänsä, mikä taas on vaikea määrittää etukäteen. Toisaalta esim. koneiden taloudellinen vanheneminen voi olla nopeampaa kuin niiden tekninen käyttöikä edellyttäisi. Yritystutkimusneuvottelukunta käyttää tilinpäätösanalyysia tehdessään laskennallisia tai suunnitelman mukaisia poistoja tai EVL:n (elinkeinoverolain) mukaisia maksimipoistoja. Tässä tutkimuksessa rakennuksista, koneista ja kalustosta määritettiin jälleenhankintahinnat, jotta FADN-järjestelmän poistot voitaisiin laskea. Toisaalta tuloslaskelmaa muodostettaessa käytettiin maatilatalouden tuloverolain mukaisia maksimipoistoja. Tämä menettely on melko kaavamainen ja voi aiheuttaa vääristymistä poistoihin. Poistojen vaikutus tuloslaskelmaan kasvaa, kun kyseessä on tila, joka on viime vuosina investoinut paljon koneisiin, kalustoon tai rakennuksiin. Verotuksen perusteella laskettujen maksimipoistojen käyttäminen johtaa siihen, että omaisuuden verotusarvot alenevat nopeammin kuin todellisuudessa tapahtuu. Tällöin käyviä arvoja määritettäessä myös poistot olisi syytä oikaista. ALA-MANTILAN ja LATUKAN tutkimuksien perusteella koneiden ja kaluston korjatut poistot eivät eroa verotuksen maksimipoistoista niin paljon kuin rakennusten poistot.

5.5.2. Omaisuuden arvostuksen vaikutus talouden tunnuslukuihin

Ari Enroth, Maaseutukeskusten Liitto

Maaseutukeskusten Liitossa toteutettiin yhteistyössä Etelä-Pohjanmaan maaseutokeskuksen kanssa case -tutkimus, jonka yhtenä osana tarkasteltiin omaisuuden arvostuksen vaikutusta tilalta laskettuihin tunnuslukuihin. Maatilojen kokonaistalouden seurantaan on kehitetty maatalan tulosanalyysi -neuvontapalvelu, jonka tavoitteena on selvittää asiakastilan maataloustuotannon kannattavuus. Maatalan tulosanalyysissä laaditaan oikaistu tuloslaskelma ja tase sekä lasketaan erilaisia tunnuslukuja kuten käyttökate, nettotulos, sijoitetun ja oman pääoman tuotto, omavaraisuusaste ja maataloustulo. Neuvontapalvelussa käytettävän laskentamallin kehittämiseksi seitsemälle tutkimustilalle laadittiin maataloustulolaskelma, tuloslaskelma ja tase, joiden perusteella laskettiin tunnusluvut vuodelta 1993. Tase ja siihen perustuvat tunnusluvut laskettiin kolmella eri tavalla: pelkillä verotusar-

voilla, korotetulla pellon arvolla (arvioitu käypä arvo) ja arvioiduilla käyvillä arvoilla. Käyttämällä eri arvostusperusteita haluttiin tarkastella omaisuuden arvostuksen vaikutusta saataviin tunnuslukuihin ja selvittää sitä, onko maatalan tulosanalyyseissä tarvetta tehdä laskelmia sekä verotus- että käyvillä arvoilla. Myös poistot laskettiin sekä verotusarvoilla että käypien arvojen muutoksen perusteella lasketuilla poistoilla. Tällöin käypien arvojen laskennassa käytetyt poistot olivat keskimäärin 19 000 mk/tila verotuspoistoja suuremmat.

Taseen laadinnan suurimpia ongelmia ovat käypien arvojen määrittäminen sekä puutteet varastotiedoissa. Erilaisella omaisuuden arvostamisella on suuri vaikutus taseeseen, sillä pellon verotusarvo on vain noin 10-30 % käyvästä arvosta. Rakennusten ja koneiden verotusarvojen ja käypien arvojen välinen suhde riippuu investointien toteuttamisajankohdasta, purettujen investointi- ja tasausvarausten määrästä sekä tehdyistä poistoista. Rakennusten verotusarvot olivat noin 30% ja koneiden verotusarvot noin 40% niiden arvioiduista käyvistä arvoista. Rakennusten käypien arvojen arvioinnin perustana oli jälleenhankinta-arvo, jonka lisäksi laskennassa otettiin huomioon rakennusten ikä, kunto ja tekninen soveltuvuus. Lisäksi käypien arvojen määrittämisen periaatteena oli se, ettei tilan eri osien käypien arvojen summa saanut ylittää summaa, joka tilasta saataisiin, jos koko tila myytäisiin. Vaihto-omaisuuden arvioinnissa käytettiin niitä arvoja, jotka vaihto-omaisuudesta olisi saatu, jos se olisi myyty vuodenvaihteessa. Maatalouden ja yksityistalouden yhteisillä tileillä olevat talletukset ja niistä saatavat korkotulot jätettiin tämän tarkastelun ulkopuolelle. Omaisuuden arvostus vaikuttaa suuresti omaan pääomaan, sillä käytettäessä verotusarvoja omaisuuden arvoina, oma pääoma meni kahdella tilalla negatiiviseksi. Laskettaessa tase käyvillä arvoilla oma pääoma vaihteli 360 000 - 2 800 000 mk:n välillä. Tilojen velkamäärä vaihteli 10 000 - 1 400 000 mk:n välillä. Tutkimustiloilla arvonkorotukset käypä arvoa vastaaviksi olivat keskimäärin 1,15 milj. mk/tila, josta pellon ja salaajitusten osuus oli 543 000 mk, rakennusten osuus 374 000 mk ja koneiden osuus 235 000 mk. Taseen laatimista käyvillä arvoilla vaikeuttaa se, että erityisesti kiinteistöjen käypien arvojen määrittäminen on vaikeaa, koska maatilakauppoja tehdään varsin vähän vapailla markkinoilla. Maatalouden verotus tapahtuu maksuperusteisesti eikä varastokirjanpitoa tarvitse pitää, joten varastojen määristä ja muutoksista ei yleensä ole tarkkoja tietoja käytettävissä.

Taulukossa 17. on esitetty tunnuslukujen keskiarvot laskettuna kolmella erilaisella omaisuuden arvostamisperusteella. Luvut ovat seitsemän case-tilan keskiarvoja. Nettotulosta laskettaessa yrittäjäperheen oman työn palkkavaatimuksena vähennettiin 20 mk/h. Verot vähennettiin sen mukaan kuin tuloslaskelman mukaisia tuloja verotettaisiin, jos yrittäjäperheellä ei olisi maatalouden ulkopuolisia tuloja ja vähennyksiä. Erilaisten omaisuuden arvojen käyttö ilmenee selvästi sijoitetun pääoman tuotossa, oman pääoman tuotossa ja omavaraisuusasteessa. Pääoman tuottoa kuvaavat tunnusluvut saavat parhaita arvoja laskettaessa pelkillä verotusarvoilla, koska verotusarvoilla lasketun pääoman määrä oli pieni, lisäksi eroa kasvattivat käypien arvojen tuloslaskelmassa käytetyt suuremmat poistot,

jolloin nettotulos oli runsaat 10 000 mk pienempi. Tämä tutkimus osoitti selvästi sen, että laskettaessa maataloudesta oman ja sijoitetun pääoman tuottoa, täytyy laskelman yhteydessä ilmoittaa, millä omaisuuden arvoilla laskelmat on tehty. Velkaisilla tiloilla oman pääoman määrä pelkillä verotusarvoilla laskettaessa jää joko hyvin pieneksi tai on negatiivinen. Koska maatiloja ei ole yleensä ostettavissa pelkkää verotusarvoa vastaavaan hintaan, joudutaan omaisuusarvoja korottamaan verotusarvoista, jotta saatavat tulokset kuvaisivat maatilojen taloutta oikealla tavalla.

Taulukko 17. Tutkimustiloilta laskettujen tunnuslukujen keskiarvot erilaisilla omaisuuden arvoilla laskettuna.

	verotus- arvot ka.	korotettu pellon arvo ka.	käyvät arvot ka.
nettotulos, mk	34 233	34 233	23 948
oma pääoma, mk	245 340	784 883	1 390 000
sijoitettu pääoma, mk	820 593	1 360 000	1 960 000
velat	575 693	575 693	575 693
Sijoitetun pääoman tuotto -%	11,1	6,7	4,1
Oman pääoman tuotto -%	14,0	4,4	1,7
Lainojen hoitokate	3,9	3,9	4,2
Omavaraisuusaste -%	31,6	59,8	72,4
Velat/liikevaihto	0,7	0,7	0,7
Velat/kokonaistuotto	0,7	0,7	0,7

5.6. Rahoittajan näkemykset maatioilta tarvittavista kannattavuus- ja rahoitustiedoista

Tutkimuksessa haastateltiin kolmea rahoittajan edustajaa, sidosryhmien tiedontarpeiden kartoittamiseksi. Lainapäätösten tekemistä varten rahoittaja tarvitsee tilalta eritellyt tulo- ja menotiedot sekä omaisuustiedot. Kokonaistulojen osalta on tärkeää selvittää niiden koostumus eli yrityksen myyntitulot, yksityistalouden tulot esim. puolison palkkatulot eriteltyinä. Saatujen tukien ja avustusten osuus tulee selvittää, sillä jatkossa tämän merkitys todennäköisesti edelleen lisääntyy EU:n tukien takia. Verotuksesta ei saada selville yksityiskäyttöön otettuja rahamääriä, joten ne täytyy selvittää erikseen, jolloin apuna käytetään kannattavuuskirjanpito-tiloilta saatavia tuloksia sekä tilastokeskuksen keskiarvolukuja. Nykyisellään rahoittaja saa tarvitsemansa tiedot lähinnä maatalouden verotustiedoista, joita täydennetään metsätaloussuunnitelman ja tilalta erikseen kyseltävillä tiedoilla.

Omaisuu den arvostamisessa on noudatettava erityistä varovaisuutta niin varastojen arvojen kuin peltojen ja metsien osalta, ettei synny yliarvostusta. Verotustietojen suurin puute ovat omaisuusarvot, jotka eivät vastaa käypiä arvoja, vaan omaisuuden arvo joudutaan erikseen arvioimaan. Pankinjohtajat ja muut luottopäätösten tekijät tuntevat ehkä paremmin yleisen liiketaloustieteen mukaiset käsitteet. Jos maataloudessakin voitaisiin käyttää samoja käsitteitä kuin muissa yrityksissä, luottopäätösten tekemisessä olisi käytettävissä samat välineet riippumatta siitä, onko kyseessä maatilayritys vai muu yritys. Mikäli maatilalta halutaan laatia yritysanalyysi samaan tapaan kuin muista yrityksistä, se vaatii kahdenkertaista ja suoriteperusteista kirjanpitoa.

Rahoittajan kannalta ei ole tarpeellista laskea kovin monta yrityksen taloutta kuvaavaa tunnuslukua. Yrityksen kannattavuudesta pyritään saamaan tietoja lähinnä liikevaihdon, rahoitustuloksen, nettotuloksen ja sijoitetun pääoman tuottoaste-%:n perusteella. Maatilojen ollessa kyseessä on oleellista, että tulokset ovat positiivisia. Maksuvalmiustilannetta kuvataan lähinnä budjettien avulla. Maksuvalmiuden tunnuslukujen käyttöä vaikeuttaa se, ettei maataloudesta lasketuille luvuille ole juuri vertailupohjaa. Maksuvalmiutta kuvataan myös lainojen hoitokatteen sekä kassavirtalaskelman perusteella lasketun tulorahoitus-%:n avulla. Vakavaraisuus on rahoittajan kannalta tärkeä tekijä, kun kyseessä on rahoituspäätöksen tekeminen. Vakavaraisuutta kuvataan suhteellisen velkaantumisen ja omavaraisuusasteen avulla. Käytetyt tunnusluvut ovat jokseenkin yksiselitteisiä. Myös absoluuttinen velkojen kokonaismäärä kiinnostaa rahoittajaa. Maatilayritys on hyvin pääomavaltainen ja pääoma kiertää hitaasti, joten esim. vieraan pääoman kiertonopeus on vaikea tunnusluku käyttää. Toimialakohtaiset vaihtelut ovat suuret ja maataloudelle määritettyjä keskimääräisiä raja-arvoja ei ole olemassa.

Maatilojen taloudellisen tilanteen seuranta varten rahoittajalle riittää, mikäli tilalta saadaan tuloslaskelman ja taseen tiedot, mutta jos yrityksessä suunnitellaan investointeja, tarvitaan myös maksuvalmiuslaskelmia. Rahoittajan kannalta tulee maatilayritystä arvioidessa selvittää yrityksen kannattavuus ja arvio siitä tulevaisuudessa sekä mahdollisen rahoituksen vastineeksi tarvittavien vakuuksien riittävyys. Lainoituspäätöksiä tehtäessä selvitetään maatilayrityksen rahoitusennuste eli miten investoinnit toteutetaan ja toisaalta se, miten velkojen määrä jatkossa kehittyy. Tällöin selvitetään yrittäjän säästöosuus, yrityksestä saatavan tulorahoituksen osuus ja tarvittavan velan määrä sekä omaisuuden määrä suhteessa lainan kokonaismäärään.

Vakuuksien merkitys on lainapäätöksiä tehtäessä tärkeä, mutta suurimpien investointien kohdalla se ei yksinomaan riitä. Koko yrityksestä pyritään tekemään yritysanalyysi, jossa taloudellinen analyysi tunnuslukujen avulla on osa kokonaisuutta. Tämän lisäksi pyritään arvioimaan yrittäjän omia edellytyksiä eli ns. inhimillisiä tekijöitä. Rahoittajan kannalta on tärkeää saada ajoissa tietoja piilevistä riskeistä, jotka muutaman vuoden kuluttua voivat olla ongelmia. Tämä edellyttää

systemaattista seuranta ja analysointia tuloslaskelman ja taseen avulla, jolloin voidaan ehkäistä riskien syntymistä.

Maatalouden tulosten vertailukelpoisuutta muihin toimialoihin verrattuna voidaan parantaa laskentamenetelmien ja käytettyjen käsitteiden yhtenäistämällä. Tämä edellyttää sitä, että käytetyt kirjanpito menetelmät ovat samat. Maatalous poikkeaa muista toimialoista mm. pääomavaltaisuuden ja pääoman hitaan kiertonopeuden johdosta, jolloin muiden toimialojen tunnuslukujen raja-arvoja ei voida suoraan käyttää maatalolle. Maatalouden osalta tulisi muodostaa vertailuaineistoa, jonka perusteella tunnuslukujen arvoista voitaisiin tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä. Muista toimialoista laaditaan vuosittaisia toimialatilastoja, tällaiset tilastot auttaisivat myös maatalouden vertailua. Tällöin kukin yrittäjä voi verrata omia vuotuisia tuloksiaan oman toimialansa muiden yritysten tuloksiin. Vertailuaineiston tiedot tulisi kerätä samojen periaatteiden mukaan kuin muistakin yrityksistä ja vertailuaineisto tulisi olla käytettävissä usealta eri vuodelta peräkkäin.

6. TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa esitetään perusteet maatilayrittäjän tililuettelon laatimiseksi ja tililuetteloehdotus liitteessä 6. Tililuetteloon perustuvan kirjanpidon perusteella yrityksistä on mahdollista laskea toimialakohtaisia kannattavuuslaskelmia. Tutkimuksessa hahmotettavan tilijärjestelmän avulla monialaisten maatilayritysten kirjanpito saadaan sellaiselle tasolle, että se täyttää sisäisen laskennan vaatimukset, Euroopan Unionin FADN -järjestelmän vaatimukset ja tiedot ovat myös mahdollisimman vertailukelpoisia muihin yrityksiin verrattuna. Sisäisellä laskennalla tarkoitetaan tässä lähinnä eri toimialojen kannattavuutta mittaavien laskelmien tekemistä. Tällöin yrittäjä saa tietoja eri toimintojen kannattavuudesta ja voi tältä pohjalta ohjata toimintaansa kannattavaan suuntaan. Tilijärjestelmä on laadittu samoin perustein kuin muissakin yrityksissä ja tämän perusteella monialaisen maatilayrityksen tulokset ovat verrattavissa muiden yritysten tuloksiin.

6.1. Monialaisen maatilayrityksen tililuettelo

Maatilojen kuten muidenkin toimialojen tililuettelon laadinnassa on olennaista haluttujen tietojen määrä ja tarkkuus. Mitä tarkempia tietoja halutaan, sitä laajempi ja yksityiskohtaisempi tililuettelo tarvitaan. Tililuettelon tulee olla looginen ja helposti laajennettavissa tarpeen mukaan. Tämä määrää osaltaan sen, kuinka tarkka luokittelu on järkevää yrityksen kannalta. Pienyrityksessä tilejä voi olla vain muutamia kymmeniä. Liitteessä 6 esitetty tililuettelo on laadittu ns. yleistilijärjestelmän pohjalta, jolloin tililuokat ja tilinumerointi ovat samat kuin yleensä muissa yrityksissä. Tämän tililuettelon avulla pyritään myös lisäämään maatilojen vertailukelpoisuutta muihin yrityksiin ja sen vuoksi tililuettelon rakenne on laadittu samalta pohjalta kuin muissa yrityksissä. Toisaalta on pyritty mahdollisimman yksinkertaiseen ja jaotukseltaan karkeaan tililuetteloon, jotta sen käyttö olisi mahdollisimman helppoa ja sitä voitaisiin soveltaa useille eri toimialoille.

Tililuettelon laadinta perustuu siihen, että toimialakohtaiset laskelmat voidaan laatia samalla tarkkuudella kuin luvussa 6.3. esitettävä toimialakohtainen laskelma edellyttää, ja että FADN:n vaatimukset tulevat täytetyiksi. Kirjausohjeiden perusteella voidaan kirjaukset eri toimialojen osalta suorittaa yhdenmukaisesti. Tililuettelossa on tärkeää erottaa yrittäjäperheen yksityistalous yrityksen taloudesta, sen sijaan eri toimialojen rahatilien esim. pankkitilien erottaminen ei ole tarpeen pienyrityksessä. Yrittäjän oman työn arvo otetaan huomioon, kun lasketaan talouden tunnuslukuja. Yrittäjän työn arvon selvittämiseksi tarvitaan erillinen työkirjanpito. Kustannusten jako muuttuviin ja kiinteisiin tulee ilmetä tililuettelosta. Samoin vieraan pääoman jakautuminen lyhyt- ja pitkäaikaiseen omaisuuteen.

Tuote- ja ostotarvikevarastojen sekä kotieläinomaisuuden muutokset tilikauden aikana kuin myös korkokulut, poistot ja verot tulee eritellä. Taseen kannalta suurin ongelma on käyttö- ja vaihto-omaisuuden arvostaminen sekä oman pääoman määrittäminen. Omaisuuden arvostamisessa tulee pyrkiä varovaisten käypien arvojen käyttämiseen.

6.2. Tietojen saatavuus suomalaisilta tiloilta FADN -järjestelmää varten

Euroopan Unionin FADN -kirjanpitoilajärjestelmä edellyttää eräitä tietoja, joita nykyisellään ei suomalaiselta maatilalta ole yleisesti saatavissa. Koska useimmilla tiloilla on ainoastaan verokirjanpito, FADN -järjestelmää varten niiltä tarvitaan lisäksi mm. seuraavat tiedot:

- 1) Velkojen erittely
- 2) Tilan tuotteiden välituotekäyttö
- 3) Omaisuusosien jälleenhankinta-arvot poistojen laskentaa varten
- 4) Vuotuiset työtuntimäärät

Verotustietojen perusteella ei nykyisellään järjestelmällisesti saada tietoja yrityksen velkojen jakautumisesta pitkä- ja lyhytaikaisiin velkoihin. Lähes kaikilta tutkimustiloilta saatiin erillisellä kyselyllä toimialoittainen (maatalous, metsätalous, muu yritystoiminta, yksityistalous) velkojen erittely pitkä- ja lyhytaikaisiin. Jotta nämä tiedot saataisiin kaikilta tiloilta, ne tulisi kirjata tiloilla muistiin. Nykyisen maatilatalouden veromuistiinpanojen perusteella näitä tietoja ei saada. Tilalla tuotetuista ja käytetyistä siemenistä tai rehuista ei yleensä saatu tietoja. Osa yrittäjistä pystyi arvioimaan välituotekäytön määrät, mutta tarkkaa kirjanpitoa tästä ei ole. Tuotemäärien lisäksi ongelmia aiheuttaa tuotteiden hinnoittelu, sillä osa tilalla tuotetuista tuotteista on lähes markkinattomia tuotteita kuten säilörehu. Kannattavuuskirjanpidossa ei oteta huomioon välituotekäyttöä tiloilla. Tutkimustiloilta selvitettiin saatujen avustusten ja tukien määrät lisäkyselyn avulla. Kannattavuuskirjanpidossa eritellään vuodesta 1995 alkaen saadut avustukset ja tuet myyntituloista.

Maatilojen omaisuusarvoista saadaan verotusarvot suoraan veroilmoituksista. Kuitenkin FADN -järjestelmässä arvostetaan omaisuusosat niiden jälleenhankinta-arvojen perusteella. Tätä taustaa vasten case-yrityksistä selvitettiin tärkeimpien tuotantorakennusten valmistumisvuosi, koko/kapasiteetti ja kunto. Näiden tietojen perusteella on mahdollista määrittää omaisuusosille jälleenhankinta-arvot. Tutkimustiloilta saatavissa olevat käyttöomaisuuden poistot ovat verotuspoistoja. Verotuksessa koneiden ja kaluston poistot lasketaan menojäännöksestä ja rakennus-

ten ja rakennelmien poistot poistamattomasta hankintamenosta. FADN -järjestelmässä poistot tehdään yleensä jälleenhankintahinnasta, joten suomalaisen maatalousverotuksen poistot eivät sovellu sellaisenaan FADN -järjestelmään. Myös kannattavuuskirjanpidossa käytetään verotuspoistoja. Lisäkyselyn perusteella myös tutkimustilojen jälleenhankintahintojen laskeminen oli mahdollista ja tätä kautta voidaan laskea FADN:n vaatimat poistot.

Monialaisilta maatioilta, joilla kirjanpito perustuu maatalouden verokirjanpitoon, ei yleensä ole saatavissa työkirjanpitoon perustuvia työtuntimääriä. FADN -järjestelmään tarvitaan vuosityöpanoksen määrä (Annual Work Unit). Työtuntimäärien selvittäminen ilman kirjanpitoa on vaikeaa. Tutkimusyryksistä saatiin vuotuisista työtunneista yrittäjän esittämä oma arvio. Ainoastaan yhdellä tutkimuksessa mukana olleella ei-kannattavuuskirjanpitoilalla oli muistiinpanot tehdyistä työtunneista. Kannattavuuskirjanpitoilajen työkirjanpito täyttää FADN -järjestelmän vaatimukset.

6.3. Monialaisen maatilayrityksen toimialalaskelma

Monialaisen maatilayrityksen eri toimialojen keskinäistä kannattavuutta voidaan selvittää oheisen (taulukko 18) laskelmamallin avulla. Oleellisimpia tekijöitä laskelman käytössä ovat kustannusten jakaminen toimialoittain muuttuviin ja kiinteisiin kuluihin. Erityisesti kiinteiden kustannusten kohdistamisella on suuri merkitys toimialakohtaiseen kannattavuuteen. Muuttuvat kustannukset on helpompi jakaa toimialoittain, mutta kiinteiden kustannusten jakamisessa on ongelmia, koska kulut eivät aina suoranaisesti kohdistu yhdelle toimialalle. Kohdistaminen joudutaan tällöin tekemään käytön suhteessa esim. määritettäessä puhelinlukuja. Kirjanpidon perusteella saadaan tarkat tiedot muuttuvista ja kiinteistä kuluista, kun kirjausohjeet laaditaan riittävän tarkasti. Kustannusten laskennassa on otettava huomioon, että yksityistalouden kulut pidetään erillään yrityksen kuluista. Maatilalla muuttuviin kuluihin kirjataan kaikki muuttuvat kulut, myös varastoon valmistettujen tuotteiden kulut, joten ostotarvike-, tuote- ja puutavaravarastojen arvoissa tapahtuvat muutokset otetaan laskelmassa huomioon liikevaihdon jälkeen. Maatilan tulojen selvittämisessä on syytä erottaa myyntitulot saaduista avustuksista ja tuista.

Yleensä suomalaisella monialaisella maatilalla ei ole suoritettu toimialakohtaista laskentaa, vaan tilojen kirjanpitoa ohjaa paljolti maatalouden verotus. Kirjanpidon ja verotuksen tiivis yhteys vaikeuttaa erityisesti taseen muodostamista, kun tiloilta ei vaadita muuta kuin maatilatalouden verokirjanpito. Monialaisella tilalla tarvitaan verokirjanpitoa oleellisesti tarkempaa kirjanpitoa, jotta tilalta voidaan laskea eri toimialojen kannattavuutta kuvaavia tunnuslukuja. Jos tilalta halutaan laskea sijoitetun pääoman tuottoa kuvaavia tunnuslukuja toimialoittain, on myös oma ja vieras pääoma voitava jakaa toimialoittain.

Toimialoittaiset tulokset voidaan laskea liikevoittoon saakka, jos yrityksen poistot ja verot voidaan kohdentaa toimialoittain. Välituotekäytön huomioon ottaminen tässä laskelmassa tapahtuu siten, että esim. maidontuotanto kuuluu maatalouden toimialaan ja on siten maatalouden myyntituloihin kuuluva erä. Maidolla on markkinahinta, ja täten on mahdollista laskea siitä saatavat myyntitulot. Jos maito käytetään esim. maatilamatkailun tarpeisiin, se on tällöin maatilamatkailun kustannuserä. FADN:ssa jätetään arvostamatta ne erät, joilla ei ole lainkaan markkinahintaa, jolloin mahdollisesti väärin arvioitujen hintojen perusteella ei synny virheitä laskelmiin. Tässä tutkimuksessa noudatetaan FADN -järjestelmän mukaista välituotteiden hinnoittelua. Tiloilta saadaan yleensä vain arvionvaraiset tiedot välituotteina käytettävistä viljan, maidon, siementen tai rehujen määristä. Osalla välituotteista esim. maito ja viljatuotteet on myös vaikeaa kohdistaa niiden käyttöä toimialoittain.

Toimialakohtaisen laskelman laatiminen käyttökatteseen asti voidaan yleensä tehdä, mutta voitto/tappio -käsitteiden selvittäminen on ongelmallisempaa. Poistojen määrittäminen toimialoittain edellyttää tietoja käyttöomaisuuden jakautumisesta toimialoittain. Koneet ja kalusto voidaan suhteellisen helposti jakaa toimialoittain, mutta vaikeutena ovat tuotantorakennukset, joita käytetään usean eri toimialan tarkoituksiin. Tällöin joudutaan arvioimaan esim. kaavamaisesti %-osuuksina rakennuksen käyttötarkoitus ja tältä pohjalta jakamaan rakennuksen arvo eri toimialoille, jotta toimialoittaiset poistot voidaan määrittää. Jos yrityksen velat voidaan kohdistaa eri toimialoille, myös korko- ja muut rahoituskulut voidaan jakaa toimialoille. Rahoitustuotot on selvitettävä toimialoittain. Välittömien verojen jakaminen toimialoittain on ongelmallista varsinkin, jos tilan muuta yritystoimintaa verotetaan maatalouden yhteydessä. Jos yrityksen muu toiminta on EVL:n alaista, myös verojen kohdentaminen on helppoa. Tutkimustilojen verotuksessa muu yritystoiminta verotettiin yleensä maatalouden yhteydessä. Tällöin verot jaettiin toimialoittain toimialan verotettavan tulo-osuuden mukaisessa suhteessa.

Taulukko 18. Monialaisen maatilayrityksen toimialalaskelmasuositus

	KOKO YRITYS	maatalous	TOIMIALAT metsätalous	muu yritys- toiminta
--	----------------	-----------	--------------------------	-------------------------

Myyntitulot
+Saadut avustukset ja tuet

= Liikevaihto
tuotevaraston lis.+/väh.-
eläinomaisuuden lis.+/väh.-
puutavaravaraston lis.+/väh.-
- Muuttuvat kustannukset
ostovarastojen lis./väh.+
aineet, tarvikkeet, tavarat
ostot tilikaudella
ulkopuoliset palvelut
henkilöstökulut
kotieläin- ja kasvinviljelykulut
metsänhoitokulut
kalustokulut (korjaus ja huolto)
muut muuttuvat kustannukset (yleiskustannukset)

= Myyntikate
- Toimialan kiinteät kustannukset
henkilöstökulut
vuokrat
vakuutukset
muut kiinteät kulut

= Käyttökate
- Poistot käyttöomaisuudesta ja muista pitkävaikutteisista menoista

= Liikevoitto (-tappio)
+ Korko- ja muut rahoitustuotot
- Korko- ja muut rahoituskulut
+ Satunnaiset tuotot
- Satunnaiset kulut
- Välittömät verot

= Tilikauden voitto (tappio)

Toimialakohtaisen kannattavuuden selvittäminen tutkimustiloilta jälkikäteen oli hankalaa, koska tiloilta puuttuu yhdenmukainen kirjanpito. Maatalouden verokirjanpito ei anna riittäviä tietoja toimialakohtaisen kannattavuuden selvittämiseksi. Tutkimuksessa on pyritty selvittämään kannattavuus tarkasteltavilta tiloilta toimialakohtaisesti. Jaotuksena on tällöin käytetty kolmijakoa: maatalous, metsätalous ja muu yritystoiminta. Näillä tutkimustiloilla nämä kolme toimialaa olivat selvästi erotettavissa omiksi toimialoikseen, mutta laskelman avulla on mahdollista seurata useampaa toimialaa yhtä aikaa. Toisaalta mitä enemmän toimialoja on seurattavana sitä enemmän se vaatii kustannusten jakamista ja vaikeuttaa laskentaa. Kullakin tilalla on erikseen mietittävä, kuinka monta toimialaa on järkevää erottaa omiksi laskelmikseen. Taseen tietoja edellyttävät maksuvalmiuden ja vakavaraisuuden tunnusluvut on laskettu koko yritystä koskevinä. Tutkimuksen kaikilta tiloilta ei pystytty selvittämään niiden toimialakohtaista kannattavuutta. Toimialakohtainen laskenta oli vaikeaa lähinnä seuraavissa kohdin:

- 1) Kustannusten jako toimialoittain muuttuviin ja kiinteisiin kuluihin
- 2) Yksityismenojen erottaminen yrityksen menoista
- 3) Osto- ja tuotevarastojen arvot sekä arvojen muutokset tilikauden aikana
- 4) Poistojen kohdentaminen eri toimialoille
- 5) Verojen kohdentaminen eri toimialoille

Muuttuvien ja kiinteiden kustannusten jakaminen eri toimialoille maatalouteen, metsätalouteen, muuhun yritystoimintaan ja yksityistalouteen ei ollut mahdollista kaikilla tutkimustiloilla. Parhaiten kustannusten jako voitiin toteuttaa tiloilla, joissa muusta yritystoiminnasta on erillinen kirjanpito. Verotustiedoista saadaan maatalouden osuus kustannuksista, mutta muiden erien jakaminen perustuu yleensä yrittäjän arvioon. Kiinteiden kustannusten jakaminen eri toimialoille on tehty mm. liikevaihdon %-osuuksiin perustuen. Mitä tarkempia tuloksia toimialoittain halutaan saada, sitä suurempi merkitys kiinteiden kustannusten jakamisella toimialoittain on.

Yksityistalouden menojen erottaminen yrityksen menoista on sikäli vaikeaa, että yksityistalouden menoista ei pidetä kirjanpitoa, vaan menot saadaan arvion perusteella. Yksityismenot on pidettävä tarkasti erillään yrityksen menoista, jotta todellinen kannattavuustilanne eri toimialojen kesken saadaan selville mahdollisimman luotettavasti. Ennen maatilayrityksen muuttuvia kuluja käsitellään tuote- ja ostovarastoissa tapahtuneet muutokset. Jos poistojen erittelyä ei saatu, tällöin laskelmat laadittiin toimialoille vain käyttökatteeseen saakka. Poistot laskettiin siten, että omaisuusosat jaettiin toimialoille niiden käytön suhteessa ja tältä pohjalta laskettiin MVL:n maksimipoistot. Toimialoittaista kannattavuuslaskentaa vaikeuttaa myös verojen kohdentaminen. Verojen osalta jako toimialoittain suoritettiin siten, että liikevoitosta vähennettiin korko- ja muut rahoituskulut ja vastaavasti

lisättiin korko- ja rahoitustuotot. Tästä summasta laskettiin verojen määrä, joka taas jaettiin toimialoilta toimialan verotettavan tulo-osuuden mukaisessa suhteessa.

Case -tutkimuksen perusteella toimialakohtaisen kannattavuuden selvittämiseksi tulo- ja menotiedot saatiin tutkimusyryksistä melko hyvin. Toimialakohtaisen laskelman perusteella on yrityksen oikaistu tuloslaskelma melko helppo muodostaa. Sen sijaan taseen laatimisessa ongelmia aiheuttavat omaisuusosien arvostaminen, omaisuuden rakenteen selvittäminen, oman pääoman määrittäminen sekä käyttöomaisuudesta laskettujen poistojen määrittäminen. Taseen laatiminen pelkästään verotuksesta saatavilla omaisuuden (maa- ja metsätalousmaa) arvoilla ei anna oikeaa kuvaa yrityksen omaisuudesta. Suurimpia vaikeuksia aiheuttavat metsän ja maatalousmaan käypien arvojen määrittäminen, koska näillä omaisuusosilla ei käydä kauppaa ns. normaalihinnoilla, vaan usein sukupolvenvaihdoksen yhteydessä tai lisäämään hankintana. Tällöin hinta ensimmäisessä tapauksessa muodostuu normaalia alhaisemmaksi ja jälkimmäisessä tapauksessa normaalia korkeammaksi. Koneiden ja kaluston arvon määrittäminen on helpompaa, sillä näillä omaisuusosilla käydään kauppaa markkinoilla ns. normaaleilla hinnoilla. Metsäomaisuuden jakaminen käyttö- ja vaihto-omaisuuteen edellyttää puuston rakenteen tuntemusta. Puustosta voidaan erottaa hakattavissa olevan puuston arvo vaihto-omaisuuteen ja kasvavien metsien ja taimikoiden arvo käyttöomaisuuteen. Poistojen laskentatapaa on Suomessa pitkälti ohjannut maatilatalouden verotus, jossa tuotantorakennusten arvostus perustuu historiallisten hankintahintojen pohjalta johdettuihin menojäännöksiin. Tällöin verolainsäädännön mukaiset menojäännöspoistot ovat jääneet kulumisen perusteella suoritettavia taloudellisia poistoja alhaisemmalle tasolle. Koneiden ja kaluston korjatut poistot ovat olleet lähempänä verotuksen maksimipoistoja kuin rakennusten poistot.

Koska monialaisessa maatilayrityksessä taseen muodostaminen luotettavasti on vaikeaa jo koko yrityksen tasolla, niin luotettavaa tulosta toimialoittain on tuskin mahdollista saavuttaa. Taseen laatiminen edellyttää myös lainojen jakamista lyhyt- ja pitkäaikaisiin lainoihin. Vieras pääoma jaetaan taseessa lyhyt- ja pitkäaikaiseen pääomaan takaisinmaksuajan perusteella. Myös osto- ja tuotevarastojen arvojen määrittämiseen liittyy vaikeuksia, sillä niistä ei yleensä pidetä kirjanpitoa. Tuotevarastojen arviointi tuottaa ongelmia, erityisesti tilalla käytettävien markkinattomien välituotteiden osalta.

6.4. Maatiloilta laskettujen tulosten vertailukelpoisuus muihin yrityksiin

Maatiloilta ei nykyisellään saada muihin yrityksiin vertailtavia tietoja, sillä maatiloilta ei yleensä saada tuloslaskelmaa eikä tasetta. Tuloslaskelman muodostamista vaikeuttavat puuttuvat tiedot osto- ja tuotevarastojen arvojen muutoksista ja yksityis-

talouden menojen osuudesta. Taseen muodostamiseen liittyy vielä suurempia ongelmia, erityisesti käyttö- ja vaihto-omaisuuden arvostamiseen sekä oman pääoman määrittämiseen liittyen. Maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta kuvaavien tunnuslukujen laskeminen edellyttää luotettavia omaisuustietoja.

Maatalouden tulosten vertailukelpoisuutta muihin toimialoihin voidaan parantaa lähinnä laskentamenetelmien ja käytettyjen käsitteiden yhtenäistämällä. Tämä edellyttää sitä, että myös käytetyt kirjanpitoimenetelmät ovat samat. Tutkimuksessa on samoin käsittein ja samoilla lasketuilla tunnusluvuilla kuvattu sekä maatalousyrityksiä että EVL:n alaisia muita maaseudun pienyrityksiä. Eri sidosryhmien, erityisesti rahoittajan kannalta on tarkoituksenmukaista, jos sekä maatilayrityksistä että muista yrityksistä käytetään samoja tunnuslukuja ja laskentamenetelmiä.

Maatilojen osalta vertailukelpoisuutta muihin yrityksiin vaikeuttaa mm. maatalouden pääomavaltaisuus. Maatalous poikkeaa muista toimialoista, jolloin muiden toimialojen tunnuslukujen raja-arvoja ei voida suoraan käyttää maataloudessa. Maatalouden osalta tulisi saada vertailuaineistoa, jonka perusteella tunnuslukujen arvoista voitaisiin tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä. Muista toimialoista laaditaan vuosittaisia toimialatilastoja, vastaavanlaiset tilastot loisivat myös maatilojen keskinäiselle vertailulle luotettavan pohjan. Kannattavuuskirjanpidon perusteella lasketaan maataloilta vuosittain tilojen liikutulosta kuvaavia lukuja kuten maatalousylijäämä ja kannattavuuskerroin. Nämä käsitteet eivät ole kuitenkaan yleisesti tunnetut eivätkä ne ole suoraan verrattavissa muista yrityksistä laskettaviin tunnuslukuihin. VIHTOSEN (1994) tutkimuksessa on laskettu yleisen liiketaloustieteen menetelmin tunnuslukuja viiden vuoden ajalta eri tuotantosuuntia edustaville kirjanpitoiloille. Luotettavan vertailuaineiston saamiseksi vastaava selvitys tulisi laatia samanlaisena pitemmältä ajanjaksolta.

Vaikka maataloilta saataisiin laskettua tuloslaskelmaan ja taseeseen perustuvia tunnuslukuja, ei täydellistä vertailukelpoisuutta silti voida saavuttaa. Kunkin toimialan tulevaisuuteen liittyy joukko erilaisia riskejä, joita ei voida ennustaa. Tunnuslukuihin perustuva taloudellinen analyysi on vasta osa koko yrityksen arviointia. Rahoittaja tarvitsee menneisyyttä kuvaavien tunnuslukujen lisäksi tulevaisuuteen tähtäviä arvioita ja laskelmia. Tulevaisuuden ennustaminen on aina epävarmaa ja eri toimialat ovat keskenään eri asemassa. Harjoitettu maatalouspolitiikka vaikuttaa ratkaisevasti tilojen tulevaisuuteen. Maataloutta tuetaan eri tavoin maan eri osissa ja myös eri tuotantosuunnissa tuet ovat erilaiset. Riskin lisäksi taseen muodostamiseen erityisesti käyttö- ja vaihto-omaisuuden arvostamiseen liittyvät epävarmuudet vaikeuttavat vertailua muihin yrityksiin.

7. YHTEENVETO

Tutkimuksessa tarkasteltiin menetelmiä, joiden avulla maaseudulla tapahtuvaa yritystoimintaa voitaisiin kuvata yhtenäisin käsittein ja miten monialaista maatilayritystä voidaan tarkastella kokonaisuutena siten, että yrityksen eri osien vaikutus yrityskokonaisuuden kannattavuuteen voidaan selvittää. Tutkimuksessa on laadittu suositus toimialakohtaisesta laskelmasta yrityksen sisäisen laskennan tarpeita varten. Yrittäjä voi tällöin seurata yrityksen eri osien välistä kannattavuutta ja ohjata toimintaansa tuottavaan suuntaan.

Tutkimus on monialaisen maatilatalouden kirjanpitojärjestelmää selvittävä menetelmätutkimus, jossa analysoitiin 16 case -yrityksen tiedot. Tutkimuksessa käsitellään yksityiskohtaisemmin laskentamenetelmän soveltamista kolmella case-tilalla. Näiden case -yritysten avulla testattiin laskentamenetelmien soveltuvuutta monialaisen maaseutuyrityksen taloudellisen tilanteen kuvaamiseen. Tutkimuksessa laskettiin erikseen kannattavuuden tunnuslukuja case -yritysten eri osille ja koko yritykselle sekä selvitettiin monialaisen maatilayrityksen laskennan vertailumahdollisuutta muihin yrityksiin. Toisaalta selvitettiin eri sidosryhmien maatilayrityksen taloudellisia toimintaedellytyksiä koskevia tiedontarpeita, jotka vaikuttavat siihen, millainen informaatiojärjestelmä monialaiseen maatilayritykseen on luotava. Tutkimuksessa selvitettiin, kuinka vertailukelpoisia maatioilta saatavat tiedot ovat muiden yritysten tietojen kanssa.

Tutkimuksen perusteella laadittiin ehdotus maatilayrittäjän tilijärjestelmäksi, jonka pohjalta voidaan laatia toimialakohtainen kannattavuuslaskelma sekä oikaistu tuloslaskelma ja tase. Tältä pohjalta voidaan laskea eri sidosryhmien tarvitsemia tunnuslukuja. Tutkimustiloilta selvitettiin niitä käytännön ongelmia, joita tietojen saatavuudessa tutkimuksessa kehiteltävään tilijärjestelmään ilmenee. Tilijärjestelmän avulla tulee tuottaa Euroopan Unionin maataloustilastoinnin (Farm Accountancy Data Network, FADN) tarvitsemat tiedot. Monialaiseen maatilatalouteen soveltuvan tuloslaskentajärjestelmän tarkasteluun otettiin tutkimuksessa mukaan myös sovellus maaseudun muiden pienyritysten tuloslaskentaan. Tuloslaskentajärjestelmien tulisi soveltua sekä monialaisiin maatilayrityksiin että pienyrityksiin, joissa maa- ja metsätalouden merkitys on vähäinen tai sitä ei ole lainkaan. Tutkimuksessa esitettävän tilijärjestelmän avulla monialaisen maatilayritysten kirjanpito saadaan sellaiselle tasolle, että se täyttää sisäisen laskennan vaatimukset, FADN -järjestelmän vaatimukset ja tiedot ovat myös mahdollisimman vertailukelpoisia muihin yrityksiin verrattuna.

Tutkimuksessa esitetty tililuettelo laadittiin ns. yleistilijärjestelmän pohjalta, jolloin tililuokat ja tilinumerointi ovat samat kuin yleensä muissa yrityksissä. Vertailukelpoisuuden lisäämiseksi tililuettelon rakenne on laadittu samalta pohjalta kuin muissa yrityksissä. Esitetty tililuettelo on jaotukseltaan melko karkea, jotta se

soveltuisi useiden eri toimialojen tarkoituksiin. Tililuettelon laadinta perustui siihen, että toimialakohtaiset laskelmat voidaan laatia tutkimuksen toimialakohtaisen laskelman edellyttämällä tasolla. Tililuettelossa on tärkeää erottaa yrittäjäperheen yksityistalous yrityksen taloudesta, sen sijaan eri toimialojen rahatilien esim. pankkitilien erottaminen ei ole tarpeen pienyrityksessä. Yrittäjän oman työn arvo otetaan huomioon, kun lasketaan talouden tunnuslukuja, mutta sitä ei oteta huomioon tililuettelossa. Yrittäjän työn arvon selvittämiseksi tarvitaan erillinen työkirjanpito. Kustannusten jako muuttuviin ja kiinteisiin tulee ilmetä tililuettelosta. Samoin vieraan pääoman jakautuminen lyhyt- ja pitkäaikaiseen omaisuuteen. Tuote- ja ostoparvikevarastojen sekä kotieläinomaisuuden muutokset tilikauden aikana kuin myös korkokulut, poistot ja verot tulee eritellä. Omaisuuden arvostamisessa tulee pyrkiä varovaisten käypien arvojen käyttämiseen.

Euroopan Unionin FADN-kirjanpitoilajärjestelmä edellyttää eräitä tietoja, joita suomalaiselta maatilalta ei ole yleisesti saatavissa. Verotietojen perusteella ei nykyisellään järjestelmällisesti saada tietoja yrityksen velkojen jakautumisesta pitkä- ja lyhytaikaisiin lainoihin. Kuitenkin lähes kaikilta tutkimustiloilta saatiin erillisellä kyselyllä lainojen erittely. Tilalla tuotetuista ja käytetyistä siemenistä tai rehuista ei yleensä saatu tietoja. Osa yrittäjistä pystyi arvioimaan välituotekäytön määrät, mutta tarkkaa kirjanpitoa tästä ei ole. Tuotemäärien lisäksi ongelmia aiheuttaa tuotteiden hinnoittelu, sillä osa tilalla tuotetuista tuotteista on lähes markkinattomia tuotteita kuten säilörehu. Myöskään kannattavuuskirjanpidossa ei oteta huomioon välituotekäyttöä tiloilla.

Tutkimustiloilta selvitettiin saatujen avustusten ja tukien määrät lisäkyselyn avulla. Kannattavuuskirjanpidossa eritellään vuodesta 1995 alkaen saadut avustukset ja tuet myyntituloista. Maatilojen omaisuusarvoista saadaan verotusarvot suoraan veroilmoituksista. Kuitenkin FADN-järjestelmässä arvostetaan omaisuusosat niiden jälleenhankinta-arvojen perusteella. Tutkimustiloilta saatavissa olevat käyttöomaisuuden poistot ovat verotuspoistoja, jolloin koneiden ja kaluston poistot lasketaan menojäännöksestä sekä rakennusten ja rakennelmien poistot poistamattomasta hankintamenosta. FADN-järjestelmässä poistot tehdään yleensä jälleenhankintahinnasta, joten suomalaisen maatalousverotuksen poistot eivät sovellu sellaisenaan FADN-järjestelmään. Myös kannattavuuskirjanpidossa käytetään verotuspoistoja. Tiloilta saatiin lisäkyselyn avulla selvitettyä tärkeimpien tuotantorakennusten ikää ja kuntoa koskevia tietoja siten, että tältä pohjalta omaisuusosien jälleenhankintahinnat ja FADN:n edellyttämät poistot voidaan laskea. Monialaisilta maatioilta, joilla kirjanpito perustuu maatalouden verotuskirjanpitoon, ei yleensä ole saatavissa työkirjanpitoon perustuvia työtuntimääriä. FADN-laskentajärjestelmään tarvitaan vuosityöpanoksen määrä (Annual Work Unit). Työtuntimäärien selvittäminen edellyttää yleensä säännölliset muistiinpanot.

Tutkimuksessa tarkasteltiin tilojen toimialakohtaista kannattavuutta, jolloin yritysten toimialoiksi erotettiin: maatalous, metsätalous ja muu yritystoiminta. Taseen tietoja edellyttävät maksuvalmiuden ja vakavaraisuuden tunnusluvut lasket-

tiin koko yritystä koskevinä. Monialaisen maatilayrityksen eri toimialojen keskinäistä kannattavuutta voitiin selvittää tutkimuksessa kehitetyn laskelmamallin avulla. Laskelman käytössä oleellisimpia tekijöitä ovat muuttuvien ja kiinteiden kulujen jakaminen toimialoittain. Yrityksen muuttuvat ja kiinteät kulut saatiin koko yrityksestä, mutta niiden jakaminen eri toimialoille tuotti vaikeuksia.

Maatilan tulojen selvittämisessä on syytä erottaa myyntitulot saaduista avustuksista ja tuista. Yksityistalouden menojen erottaminen yrityksen menoista oli sikäli vaikeaa, että yksityistalouden menoista ei pidetä kirjanpitoa, vaan ne jouduttiin arvioimaan. Kaikilta maataloilta ei saatu täsmällisiä tietoja maatalouden tuote- ja ostovarastojen määristä eikä niiden muutoksista tilikauden aikana. Mikäli poistot voidaan kohdistaa eri toimialoille, voidaan toimialoittaiset kannattavuuslaskelmat laatia liikevoittoon saakka. Poistojen määrittäminen toimialoittain edellyttää tietoja käyttöomaisuuden jakautumisesta toimialoittain. Koneet ja kalusto voidaan suhteellisen helposti jakaa toimialoittain, mutta vaikeutena ovat esim. tuotantorakennukset, joita käytetään usean eri toimialan tarkoituksiin. Tällöin joudutaan arvioimaan esim. kaavamaisesti %-osuuksina rakennuksen käyttötarkoitus ja tältä pohjalta laskemaan toimialoittaiset poistot. Poistot vaikuttavat yrityksen tuloslaskelmaan ja sitä kautta yrityksen tulokseen. Poistojen laskentatapaa on Suomessa pitkälti ohjannut maatalatalouden verotus, jossa tuotantorakennusten arvostus perustuu historiallisten hankintahintojen pohjalta johdettuihin menojäännöksiin. Tällöin verolainsäädännön mukaiset menojäännöspoistot ovat jääneet kulumisen perusteella suoritettavia taloudellisia poistoja alemmalle tasolle.

Toimialoittaista kannattavuuslaskentaa vaikeutti myös verojen kohdentaminen erityisesti jos tilan muuta yritystoimintaa verotetaan maatalouden yhteydessä kuten tutkimustiloilla yleensä. Jos yrityksen muu toiminta on EVL:n alaista, myös verojen kohdentaminen on helppoa. Verot jaetaan toimialoille niiden verotettavan tuloosuuden mukaan. Monialaisella maatilalla ei ole yleensä suoritettu toimialakohtaista laskentaa, vaan tilojen kirjanpitoa on paljolti ohjannut maatalouden verotus. Monialaisella tilalla tarvitaan oleellisesti tarkempaa kirjanpitoa kuin verotuskirjanpito, jotta tilalta voidaan laskea eri toimialojen kannattavuutta kuvaavia lukuja. Jos tilalta tarvitaan sijoitetun pääoman tuottoa kuvaavia tunnuslukuja toimialoittain, myös oma ja vieras pääoma on voitava jakaa toimialoittain. Toimialakohtaisen laskelman laatiminen käyttökateeseen asti voitiin yleensä tehdä, mutta voitto/tappio-käsitteiden selvittäminen oli ongelmallisempaa. Voiton selvittäminen edellyttää velkojen, korko- ja rahoituskulujen sekä rahoitustuottojen jakamista toimialoittain.

Toimialakohtaisen kannattavuuden selvittämiseksi case -tutkimuksen perusteella tulo- ja menotiedot saatiin tutkimusyrytyksistä melko hyvin, mutta ongelmia aiheutui taseen muodostamisessa, erityisesti käyttö- ja vaihto-omaisuuden arvojen määrittämisessä sekä oman pääoman määrittämisessä. Monialaisessa maatalayrityksessä tase esitetään koko yrityksen tasolla, koska taseen muodostaminen luotettavasti on vaikeaa jo koko yrityksen tasolla, jolloin luotettavaa tulosta toimialoittain on tuskin mahdollista saavuttaa. Maksuvalmiutta ja vakavaraisuutta kuvaavien

tunnuslukujen laskeminen edellyttää luotettavia omaisuustietoja. Taseen laatiminen pelkästään verotuksesta saatavilla omaisuuden arvoilla ei anna todenmukaista kuvaa yrityksen omaisuuden arvosta. Käyttöomaisuus pyritään arvostamaan hankintahinnoin tai sen mukaan, mikä arvo omaisuusosilla on jatkuvan tuotantotoiminnan välineenä. Omaisuusosien arvostamisessa tulee noudattaa varovaisuus-periaatetta, eikä arvostamisessa ole olemassa yhtä ainoaa ja oikeaa tapaa. Suurimpia vaikeuksia aiheuttavat metsän ja maatalousmaan arvon määrittäminen. Näillä omaisuusosilla ei käydä kauppaa ns. normaalihinnoilla, vaan kauppa liittyy usein sukupolvenvaihdokseen tai lisäpellon/-metsän hankintaan. Koneiden ja kaluston arvon määrittäminen on yksiselitteisempää, sillä näillä omaisuusosilla käydään kauppaa markkinahinnoin.

Varastoista ei yleensä pidetä kirjanpitoa, joten varastojen suuruuden selvittäminen tilikauden lopussa voi olla vaikeaa. Osto- ja tuotevarastojen arviointi tuotti ongelmia, sillä on olemassa joukko lähes markkinattomia välituotteita, joiden hintojen määrittäminen on usein arvionvaraista. Kuitenkin välituotteilla, jotka on tarkoitettu käytettäväksi tilalla, on viljelijälle tuotantoarvoa. Taseen laatimiseksi tiloilta tarvittaisiin tiedot lainojen jakautumisesta lyhyt- ja pitkäaikaisiin lainoihin. Vieras pääoma jaetaan taseessa lyhyt- ja pitkäaikaiseen pääomaan takaisinmaksujan perusteella. Metsäomaisuuden jakaminen käyttö- ja vaihto-omaisuuteen edellyttää puuston rakenteen tuntemusta. Puustosta voidaan tällöin erottaa hakattavissa olevan puuston arvo vaihto-omaisuuteen ja kasvavien metsien ja taimikoiden arvo käyttöomaisuuteen.

Maatalouden verotukseen perustuvat tulokset eivät nykyisellään ole suoraan vertailukelpoisia muiden yritysten tuloksiin, sillä maataloilta ei yleensä saada tuloslaskelmaa ja tasetta. Sitä vastoin maatalouden kannattavuuskirjanpidon tietosisällön perusteella on laskettavissa useimmat yleisen liiketaloustieteen mukaiset tulokäsitteet. Maatalouden tulosten vertailukelpoisuutta muihin toimialoihin voidaan parantaa lähinnä laskentamenetelmien ja käytettyjen käsitteiden yhtenäistämällä. Tämä edellyttää sitä, että myös käytetyt kirjanpito menetelmät ovat samat. Tässä tutkimuksessa kuvattiin samoin käsitteitä ja samoilla tunnusluvuilla sekä maatalousyrityksiä että EVL:n alaisia muita maaseudun pienyrityksiä. Eri sidosryhmien erityisesti rahoittajan kannalta on helpompaa, jos sekä maatilayrityksistä että muista yrityksistä käytetään samoja tunnuslukuja ja laskentamenetelmiä, jolloin myös käytetyt käsitteet ovat samat.

Maatalous poikkeaa muista toimialoista, jolloin muiden toimialojen tunnuslukujen raja-arvoja ei voida suoraan käyttää maataloudessa. Maatalouden osalta tulisi saada vertailuaineistoa, jonka perusteella maatiloja voitaisiin suhteellisen luotettavasti verrata toisiinsa. Vaikka maataloilta saataisiin laskettua tuloslaskelmaan ja taseeseen perustuvia tunnuslukuja, ei täydellistä vertailukelpoisuutta silti voida saavuttaa, sillä toimialan tulevaisuuteen liittyy joukko erilaisia vaikeasti ennustettavia riskejä.

KIRJALLISUUS

- AHO, T. & RANTANEN, H. 1994. Yrityksen tilinpäätösanalyysi. 274 s. Tampere.
- ALA-MANTILA, O. 1987. Talousrakennusten pääoma-arvoista ja poistoista kirjanpitoliloilla. Julkaisussa: Ala-Mantila, O. & Torvela, M. Ajankohtaista kirjanpitoliloilta. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos tiedonanto 128: 5-29.
- ALASTALO, L., PUURUNEN, M. & SALLINEN, T. 1993. Maatalouden kustannukset Suomessa. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 186.
- ANON. 1968. AsK 360/1968 Laki elinkeinotulon verottamisesta. Suomen Säädöskokoelma
- 1981. Pienten yritysten laskentatoimen taso ja hyväksikäyttö. Jyväskylän yliopisto, taloustieteen laitos, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus. julk. 47/1981 60 s.
 - 1986. PKT -neuvottelukunnan raportti. Komiteanmietintö 1986:15. 142 s. Helsinki.
 - 1988. Farm Accountancy Data Network. Handbook of Legislation Instructions. Notes for Guidance. Section III. The farm return. Commission of the European Communities. 90 p.
 - 1989. Farm Accountancy Data Network. An A to Z of Methodology. Commission of the European Communities. 95 p. Luxembourg.
 - 1990. Maatilatalouden Yritys- ja Tulotilasto. Tilastokeskus. Helsinki.
 - 1991. Measuring Farmers' Incomes and Business Performance: Farm-level (FADN) Data Analysis, present and future. Green Europe 3/1991. Commission of the European Communities. 43 p. Brussels.
 - 1992 a. AsK 1535/92 Tuloverolaki. Suomen Säädöskokoelma.
 - 1992 b. AsK 1537/92 Varallisuusverolaki. Suomen Säädöskokoelma.
 - 1992 c. AsK 1572/92 Laki kirjanpitolain muuttamisesta. Suomen Säädöskokoelma
 - 1992 d. AsK 1575/92 Kirjanpitoasetus. Suomen Säädöskokoelma.
 - 1992 e. Maatilatalouden tulo- ja verotilasto 1994. Tilastokeskus. Helsinki.
 - 1992 f. Sisäinen laskenta on hakoteillä. Talouselämä 1992, 30: 40-41.
 - 1992 g. Total Incomes of Agricultural Holdings. 1992 report. Eurostat. 134 p. Luxembourg.
 - 1992 h. Tutkimuksia Suomen Maatalouden Kannattavuudesta. Tilivuodet 1988-1990. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisuja 67. Helsinki.
 - 1992 i. Uudistuva pienyritys. Toimittanut Iiro Jahnukainen. 391 s. Jyväskylä.
 - 1993 a. AsK 1501/93 Arvonlisäverolaki. Suomen Säädöskokoelma.
 - 1993 b. AsK 50/94 Arvonlisäveroasetus. Suomen Säädöskokoelma.
 - 1993 c. Directory of the Community Legislation in Force. Official Journal of the European Communities. Volume I. 884 p. Luxembourg.

- 1993 d. Farm Incomes in the European Community 1990/91. Farm Accountancy Data Network. Commission of the European Communities. 224 p. Luxembourg.
 - 1993 e. Suomen yritykset 1991. Tilastokeskus. Helsinki.
 - 1994 a. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset 1991-1993. Tilastokeskus. Helsinki.
 - 1994 b. Arvonlisäverovelvollisen opas. Verohallituksen julkaisu 629. Helsinki.
 - 1994 c. Maatilarekisteri 1993. Maa- ja metsätalousministeriön Tietopalvelukeskus. Helsinki.
 - 1994 d. Tilinpäätöstilasto 1992. Tilastokeskus. Helsinki.
 - 1994 e. Yritystutkimuksen tilinpäätösanalyysi. Yritystutkimusneuvottelukunta. Helsinki 74 s.
 - 1995 a. Ajankohtaista maatalousekonomiaa. Kirjanpitotilojen tuotantosuunnittaisia tuloksia. Tilivuosi 1993. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 200. 52 s.
 - 1995 b. Kotitalouksien kulutusmenot 1966-1990. Tilastokeskus. Helsinki.
- ARTTO, E., KOSKELA, M., LEPPINIEMI, J. & PITKÄNEN, E. 1988 a. Laskentatoimi tänään. 190 s. Helsinki.
- , KOSKELA, M. & LEPPINIEMI, J. 1988 b. Ulkoisen ja sisäisen laskentatoimen perusteet ja hyväksikäyttö. 151 s. Helsinki.
- BOHMAN, H. & BOTER, H. 1984. Planering i mindre och medelstora företag - den strategiska planeringens utmaningar och faktiska villkor. 459 s. Umeå.
- GRANT, J.H. & KING, W.R. 1982. The Logic of Strategic Planning. 206 p. Boston.
- HAGGRÉN, E., LATUKKA, A., RÄSÄNEN, T., & YLÄTALO, M. 1990. Maatalousyrityksen reaalituloksen määrittäminen kannattavuus- ja kassaperusteisin laskelmin. Helsingin yliopiston maatalousekonomian laitoksen julkaisuja 43. s. 89.
- HALONEN, A. 1990. Pienyritysten laskentatoimen taso ja hyväksikäytön tehostaminen. Pro gradu -työ TUKK. 110 s. Turku.
- HANNELIUS, S. 1989. Metsäkiinteistön arvo ja kauppa. Teoksessa: Hannelius, S., Leikola, M. & Tuimala, A. (Toim.) Metsäkirja - metsänomistajan käsikirja. Porvoo. s. 266-279.
- HEIKKONEN, J. & LEPPINIEMI, J. 1989. Kirjanpito, tilinpäätös ja konsernitilinpäätös. 410 s. Helsinki.
- HILL, B. 1989. Farm Incomes, Wealth and Agricultural Policy. 221 p. Aldershot.
- HOFER, C.W. & SCHENDEL, D. 1978. Strategy Formulation: Analytical Concepts. St. Paul.
- HYTTINEN, P. (toim.). 1995. Yksityismetsätalouden kannattavuusseuranta - laskentatoimen empiirinen kokeilu. Joensuun yliopisto Metsätieteellinen tdk. Tiedonantoja 35. 132 s.
- IHAMUOTILA, R. 1970. Maatalousyrityksen tuloksen ja omaisuuden ilmaisemisesta liiketaloustieteen menetelmiä käyttäen. Suomen maatal. tiet. seuran julk. 116(2): 1-33.
- 1983. Suomen maatalouselinkeinon pääomakanta ja velkaisuusaste vuosina 1961-1980. Helsingin yliopiston maat.ekon. lait. julk. 10: 1-138.

- ILOLA, J. & VASARA, T. 1986. Yritysmuodot ja verotus. 103 s. Jyväskylä
- JOHNSON, G. & SCHOLLES, K. 1988. Exploring Corporate Strategy. London.
- KAJAS, I. 1986. Yrityksen verotus. 48 s. Porvoo.
- KETTUNEN, P., MÄKINEN, V. & NEILIMO, K. 1980. Tilinpäätösanalyysi. 145 s. Espoo.
- & LEPPINIEMI, J. 1990. Pienyrityksen rahoitus- ja verostrategiat. 203 s. Hämeenlinna.
- KOSKELA, M., ARTTO, E., LEHTOVUORI, J., VIRTANEN, K., LEPPINIEMI, J., KYLÄKOSKI, K., ALALUUSUA, S. & PITKÄNEN, E. 1982. Laskentatoimen osa-alueita. 159 s. Helsinki.
- KYLÄKOSKI, K. 1990. Kansainvälisillä markkinoilla toimivan yrityksen strategia- ja budjettisuunnittelu, kannattavuus ja rahoitus. The Helsinki school of economics and business administration Series A:71 part 1. 594 s. Helsinki.
- 1992. Suunnittelusysteemin vaikutus yrityksen kannattavuuteen ja rahoitukseen. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-163. 206 s. Helsinki.
- LAHTI, A. 1988. Strateginen yritysanalyysi. Espoo.
- LAITINEN, E. 1986. Yrityksen tunnuslukuanalyysi. 185 s. Saarijärvi.
- 1990. Konkurssin ennustaminen. 302 s. Alajärvi.
- 1992. Yrityksen talouden mittarit. 377 s. Jyväskylä.
- LATUKKA, A. 1989. Poistonalaisten omaisuusosien arvostaminen ja sen vaikutus maatalouden liiketuloksiin vuosina 1968-1986. Helsingin yliopiston maatalous-ekonomian laitoksen tutkielma. s. 120.
- LEHTOMAA, A. 1995. Yrittäjän menestymismielikuva - sahayrittäjän näkemyksen ja laskennallisen arvion vastaavuus yrityksen taloudellisesta tilasta. Helsinki school of economics and business administration. A:101. 363 s. Helsinki.
- LEHTOVUORI, J. 1972. Kirjanpidon perusteet yrityksen tiedotuspolitiikan kannalta. Summary: The Foundations of Accounting. Helsinki
- , KYLÄKOSKI, K., VIRTANEN, K., PITKÄNEN, E., TORKKO, P., PRIHTI, A. & ASP, K. 1976. Johdatus laskentatoimeen. 122 s. Helsinki
- LEPPINIEMI, J. 1985. Liikekirjanpito. Jatkuvatäydenteinen.
- 1992. Pienyrityksen sukupolvenvaihdos ja myynti ulkopuolisille. Kirja-artikkeli teoksessa "Uudistuva pienyritys", toim. Jahnukainen, I. s. 189-205.
- 1993 Tilinpäätös ja verosuunnittelu. Helsinki s. 231.
- 1994 Hyvä kirjanpitolapa. Helsinki s. 508.
- LEV, B. 1974. Financial statement analysis: a new approach. 162 p. New Jersey.
- LOTTI, L. 1982. Markkinointitutkimus. Markkinointi-instituutin kirjasarja n:o 28. 301 s. Espoo.
- NIKANDER, E. 1990. Yrityksen vero-opas. 48 s. Pieksämäki.
- OKSANEN-PELTOLA, L. 1994. Metsän arvonnäätitys summa-arvomenetelmällä. Metsäkeskus Tapion julkaisu 3/1994. Paltamo. s. 48.
- PAASIO, A. & HEINONEN, I. 1993. Perheyrittäjyys Suomessa. Yrittäjien keskusliitto ry.

- PIETOLA, K. 1991. Arvonlisäveron vaikutukset Suomen maatalouteen. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 167. Helsinki.
- PILLI-SIHVOLA, A. 1990. Pienyrityksen maksuvalmiussuunnittelu. Pro gradu -työ HKKK. 87 s. Helsinki.
- RIISTAMA, V. & PREPULA, E. 1983. Osakeyhtiölain mukainen konsernitilinpäätös. 201 s. Espoo.
- & JYRKKIÖ, E. 1991. Operatiivinen laskentatoimi - perusteet ja hyväksikäyttö. 413 s. Jyväskylä.
- TIAINEN, S. 1994. Maatalouden taloustilastot EU:ssa ja Suomessa. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 197. Helsinki.
- VANHALA, S. 1985. Kvalitatiivisen tutkimuksen perusteet. Helsingin kauppakorkeakoulun opetusmonisteita n:o 338.
- VIHTONEN, T. 1994. Maatilayritysten tuloslaskenta ja tilinpäätösanalyysi liiketaloustieteen menetelmin. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. Tiedonantoja 198. Helsinki.
- WIIALA, A. 1976. Kiinteistöarvioinnin käsikirja. 275 s. Otaniemi.
- YLI-OLLI P. & VIRTANEN, I. 1989. Kassavirtaperusteisten tunnuslukujen jakaum ominaisuudet ja jakaumien ajallinen pysyvyys. Liiketaloudellinen aikakauskirja 4:374-399.
- YLÄTALO, M. & PYYKKÖNEN, P. 1991. Maatilatalouden pääomakanta sekä rakennekehitys ja pääomahuolto 1990-luvulla. PTT julk. 10. Espoo. s. 74
- YLÄTALO, M. 1992. Lisäpellon tuotto- ja kauppaa-arvon määrittämisen perusteet ja soveltuvuus pellon arvon osoittamiseen Etelä-Suomessa vuosina 1972-1986. PTT julk. 11. Espoo s. 156.

HAASTATTELUT: Tutkimuspäällikkö Pentti Savolainen OKO
Apulaisjohtaja Jukka Saastamoinen SYP
Tuotepäällikkö Kari Huhtala KOP

LIITE 1 1(2)

Tiloilta kerättävä *kannattavuuskirjanpidon* tietosisältö on pääkohdittain seuraavanlainen (ANON. 1992 h).

1) Yleistiedot

Tiedot mm. tilan koodinumerosta, sijainnista, tuotantosuunnasta, tilan koosta, viljelmätyypistä ja viljelijän iästä.

2) Työvoima

Tilalla käytetty ihmistyövoima (viljelijä, viljelijäperhe, palkkaväki) ja kone- ja hevostyövoima (hevokset, traktorit, puimurit) työtunteina jaoteltuna eri työlajeille (kasvinviljelytyöt, kotieläintalouden työt, muut maatalouden juoksevat työt, johtotyöt, maatalousomaisuuden ja asuinrakennusten uudistustyöt, metsätaloustyöt, sivuansiotyöt ja yksityistalouden työt).

3) Pellon käyttö ja sadot

Tilalla viljellyt kasvit ja kesannot (viljelyala ja satomäärä).

4) Maksuttomat luovutukset

Maksuttomien luovutusten määrä ja arvo eriteltyinä yksityistalouteen, sivuansiotalouteen ja eläkeläisille.

5) Puutavara omasta metsästä

Omasta metsästä saadun puutavaran käyttö (määrä ja arvo) poltto-, tarve- ja korjauspuut, uudistus- ja perusparannuspuutavara, puiden sahaustoiminta myyntiä varten ja eläkeläisille luovutettu puutavara.

6) Maatalousomaisuus

A. Maatalouden tuote- ja ostovarastot

Tilan tuotevarastojen (vilja, öljykasvit, nurmikasvien siemenet, myyntiheinä, myytävä peruna) ja ostovarastojen (rehut, lannoitteet, siemenet, kasvinsuojeluvälineet, polttoaineet, voiteluaineet) määrät ja arvot vuoden alussa ja lopussa.

B. Kotieläimistö

Kotieläinten (hevokset, nautakarja, siat, siipikarja, lampaat ja vuohet) määrä ja arvo vuoden alussa ja lopussa sekä karjantarkkailutulokset.

C. Koneet ja kalusto

Koneiden ja kaluston arvo eriteltyinä vuoden alussa ja muutokset vuoden aikana sekä poistot.

D. Rakennukset

Rakennukset eriteltyinä (kotieläinrakennukset, muut talousrakennukset, rakennelmat ja asuinrakennukset) ja salaojat, kaivot, sillat yms. arvo vuoden alussa ja muutokset vuoden aikana sekä poistot.

E. Maatalousmaa (puutarhamaa, oma ja vuokrattu pelto, raiviot, luonnonlaidun ja niitty)

7) Muu omaisuus

Tiedot maatilán muusta omaisuudesta (määrät ja arvot) eriteltyinä metsätaloussomaisuus (metsämaa, puutavaravarastot, muu metsätaloussomaisuus), sivuansiotalous, yksityistalous ja rahoitusomaisuus (käteiskassa, maatalouden tilisaatavat, talletukset, osakkeet, osuudet, obligaatiot).

8) Velat

Velkojen määrät ja niissä tapahtuvat muutokset eriteltyinä maatalouden, metsätalouden, sivuansiotalouden ja yksityistalouden velkoihin sekä maatalouden tilivelat ja velat rahoituslaitoksilta.

9) Rahatulot

Maatilán myyntitulot ml. ostajan tilityksen yhteydessä maksamat hintalisät, korvaukset ja tuet. Myös tilalle erikseen maksetut korvaukset, avustukset, tuet ja palkkiot jaoteltuna: maatalouteen, metsätalouteen, sivuansiotalouteen ja yksityistalouteen sekä veronpalautukset, osinko- ja korkotulot.

10) Rahamenot

Maatilán konemenot (ostot, vuokraus, korjaus), työvoimamenot (palkat, sosiaalikulut), kotieläinmenot (ostot, rehujen ostot), kasvinviljelymenot (siemenet, kasvinsuojelu), muut menot (sähkö, vakuutukset, verot, korot ja investoinnit) ja verot sekä korot, vuokrat ja eläkkeet jaoteltuna: maatalouteen, metsätalouteen, asuinrakennusten uudistukseen, sivuansiotalouteen ja yksityistalouteen.

LIITE 2 1(2)

Tiloilta kerättävä *FADN -järjestelmän* mukainen tietosisältö on pääkohdittain seuraavanlainen (ANON. 1989).

1) Yleistiedot

Tiedot mm. tilan koodinumerosta, sijainnista, tuotantosuunnasta, kokoluokasta ja sijaintikorkeudesta.

2) Viljelmätyyppi

Omistajaviljelijä, vuokraviljelijä, yhteisviljely.

3) Työvoima

Tiedot omasta ja perheen työpanoksesta sekä muusta säännöllisestä ja tilapäisestä työvoimasta (työntekijöiden ikä, vuotuisten työtuntien määrä).

4) Kotieläinten lukumäärä ja arvo

Tiedot kotieläinten määrästä ja arvosta tilikauden alussa ja lopussa jaoteltuna eläinlajeittain ja ikäryhmittäin.

5) Kotieläinten ostot ja myynnit

Tiedot kotieläinten ostoista ja myynneistä tilikauden aikana (myös yksityiskäytön arvo).

6) Rahamenot

Tiedot maatalouden rahamenoista eriteltynä työvoima (palkat, sosiaalimenot), konemenot (koneiden ja laitteiden kunnossapito, polttoaineet ja voiteluöljyt, autokulut), kotieläintalousmenot (ostorehut, välituotekäyttö), kasvinviljelymenot (siemenet, taimet, lannoitteet, kasvinsuojeluaineet), maatalouden yleiset menot (sähkö, lämpö, vesi, verot), vuokrat, vakuutukset, korot jne.

7) Omaisuus

Tiedot maatilán omaisuudesta tilikauden alussa ja lopussa eriteltyinä eri omaisuusosiin (maa, rakennukset, koneet ja kalusto, vaihto-omaisuus) sekä tiedot investoinneista, poistoista ja myynneistä.

8) Lainat

Tiedot maatalouden lainoista tilikauden alussa ja lopussa eriteltyinä lyhyen, keskipitkän ja pitkän aikavälin lainoihin.

9) Arvonlisävero

Tiedot arvonlisäverojärjestelmästä sekä tiedot maksetuista veroista.

10) Tuet ja avustukset

Tiedot saaduista tuista ja avustuksista eriteltyinä.

11) Kasvintuotanto ja eläinkunnan tuotteet (ei kotieläimiä)

Tiedot tilan kasvintuotannosta (tilikauden tuotanto, myynnit, pinta-ala, käyttö yksityiskulutukseen, tuotanto tilikauden alussa ja lopussa), myös tiedot eläinkunnan tuotteista (maito, munat, villa jne.) ja muista toiminnoista (metsätalous, matkailu, sopimustyöt jne.).

LIITE 3

Maatilayrityksen oikaistu tuloslaskelma (VIHTONEN 1994)

Tuotot maataloudesta

Liikevaihto

- +/- Tuotevarastojen ja kotieläinomaisuuden muutos
- + Maksuttomat luovutukset
- Ostetut tuotantopanokset
- +/- Varastojen muutos
- Muuttuvat palkat sosiaalikuuluineen
- Muut muuttuvat kulut

=Myyntikate

- Kiinteät palkat sosiaalikuuluineen
- Vuokrat
- Muut kiinteät kulut

=Käyttökate

- Korkokulut
- Muut vieraan pääoman kulut
- + Korkotuotot
- Maatalouden verot

=Rahoitustulos

- Oikaistut poistot

=Nettotulos maataloudesta

- + Nettotulos metsätaloudesta
- = Nettotulos maa- ja metsätaloudesta
- + Nettotulos muusta yritystoiminnasta

=Maatilayrityksen nettotulos

- Satunnaiset muut kulut
- + Satunnaiset muut tuotot

=Kokonaistulos

Vastaavaa

Käyttöomaisuus ja muut pitkäaikaiset sijoitukset

Aineettomat hyödykkeet

perustamis- ja järjestelymenot

tutkimus- ja kehittämismenot

aineettomat oikeudet

liikearvo

muut pitkävaikutteiset menot

ennakkomaksut

Aineelliset hyödykkeet

maa- ja vesialueet

perusparannukset

rakennukset ja rakennelmat

koneet ja kalusto

pitkäaikainen kotieläinomaisuus

muut aineelliset hyödykkeet

pitkäaikainen kasvillisuus

ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat

Käyttöomaisuusarvopaperit ja muut

pitkäaikaiset sijoitukset

osakkeet ja osuudet

lainasaamiset

muut sijoitukset

arvostuserät

Vaihto- ja rahoitusomaisuus

Vaihto-omaisuus

aineet ja tarvikkeet

keskeneräiset tuotteet

valmiit tuotteet/tavarat

lyhytaikainen kotieläinomaisuus

lyhytaikainen kasvillisuus

muu vaihto-omaisuus

ennakkomaksut

Saamiset

myyntisaamiset

lainasaamiset

siirtosaamiset

muut saamiset

Rahoitusomaisuusarvopaperit

osakkeet ja osuudet

muut arvopaperit

Rahat ja pankkisaamiset

Vastattavaa

Oma pääoma

osake-, osuus- ja niitä vastaava pääoma

muu oma pääoma

edellisten tilikausien voitto/ylijäämä

(tappio/alijäämä)

tilikauden voitto/ylijäämä

(tappio/alijäämä)

varaukset

kertynyt poistoero

vapaaehtoiset varaukset

pakolliset varaukset

arvostuserät

Vieras pääoma

Pitkäaikainen

joukkovelkakirjat

vaihtovelkakirjat

lainat rahoituslaitoksilta

eläkelainat

saadut ennakot

ostovelat

muut pitkäaikaiset velat

Lyhytaikainen

lainat rahoituslaitoksilta

eläkelainat

saadut ennakot

ostovelat

rahoitusvekselit

siirtovelat

muut lyhytaikaiset velat

LIITE 5

Tunnuslukujen laskentakaavat (AHO ja RANTANEN 1994):

Kannattavuuden tunnusluvut:

$$\text{Käyttökate-\%} = (\text{Käyttökate}/\text{Liikevaihto}) \times 100$$

$$\text{Nettotulos-\%} = (\text{Nettotulos}/\text{Liikevaihto}) \times 100$$

$$\text{Oman pääoman tuotto-\%} = (\text{Yrityksen nettotulos}/\text{Oma pääoma}) \times 100$$

$$\text{Sijoitetun pääoman tuotto-\%} = \{(\text{Nettotulos} + \text{Korkokulut})/\text{Sijoitettu pääoma}\} \times 100 \text{ (sijoitettu pääoma} = \text{korollinen vieras pääoma} + \text{oma pääoma} + \text{varaukset)}$$

Maksuvalmiuden tunnusluvut:

$$\text{Rahoitustulos-\%} = (\text{Rahoitustulos}/\text{Liikevaihto}) \times 100$$

$$\text{Current ratio} = (\text{Rahoitusomaisuus} + \text{Vaihto-omaisuus})/\text{Lyhytaikainen vieras pääoma}$$

$$\text{Quick ratio} = \text{Rahoitusomaisuus}/(\text{Lyhytaikaiset velat} - \text{Ennakkomaksut})$$

Vakavaraisuuden tunnusluvut:

$$\text{Lainojen hoitokate} = (\text{Kokonaistulos} + \text{Poistot} + \text{Korkokulut})/(\text{Korkokulut} + \text{Pitkäaikaisten lainojen lyhennykset})$$

$$\text{Suhteellinen velkaantuneisuus} = (\text{Velat}/\text{Liikevaihto}) \times 100$$

$$\text{Omavaraisuusaste} = (\text{Oma pääoma}/\text{Koko pääoma}) \times 100$$

$$\text{Pääoman kiertonopeus} = \text{Liikevaihto}/\text{Koko pääoma}$$

$$\text{Vieraan pääoman kiertonopeus} = \text{Liikevaihto}/\text{Vieras pääoma}$$

MONIALAISEN MAATILAYRITYKSEN TILILUETTELO

TASE

1. VASTAAVAA

10-15 Käyttöomaisuus

10 Aineettomat hyödykkeet

- 100 perustamis- ja järjestelymenot
- 101 tutkimus- ja kehittämismenot
- 102 aineettomat oikeudet
- 103 muut pitkävaikutteiset menot
- 104 ennakkomaksut

11-13 Aineelliset hyödykkeet

11 Aineelliset hyödykkeet

- 110 maa- ja vesialueet
 - 1100 pelto
 - 1101 metsä (metsämaa, ojitukset, tiet)
 - 1102 salaojat (-1981)
 - 1103 salaojat (1982-)
 - 1104 muut maa- ja vesialueet
- 111 rakennukset ja rakennelmat
 - 1110 navetta, sikala, kanala
 - 1111 viljan kuivaamo
 - 1112 konehalli
 - 1113 muut talousrakennukset
 - 1114 asuinrakennus
- 112 koneet ja kalusto
 - 1120 traktorit
 - 1121 puimurit
 - 1122 kotieläinkalusto
 - 1123 kasvinviljelykalusto
 - 1124 metsätalouden kalusto
 - 1125 muu maatalouskalusto
 - 1126 ajoneuvot
- 113 pitkäaikainen kotieläinomaisuus (tuotantoeläimet)
- 114 pitkäaikainen kasvillisuus
- 115 muut aineelliset hyödykkeet
 - 1150 ATK -ohjelmat
 - 1151 ennakkomaksut
 - 1152 keskeneräiset hankinnat
 - 1153 käyttöomaisuusarvopaperit ja muut pitkäaikaiset sijoitukset (osakkeet ja osuudet, lainasaamiset, muut sijoitukset)

15 Arvostuserät

- 150 arvonkorotukset
- 151 kurssitappiot

16-19 Vaihto- ja rahoitusomaisuus

16 Vaihto-omaisuus

- 160 aineet ja tarvikkeet (varastot)
 - 1600 raaka-aineet
 - 1601 lannoitteet, kasvinsuojeluaineet
 - 1602 poltto- ja voiteluaineet
 - 1603 muut (maa-alueet, arvopaperit)
- 161 keskeneräiset tuotteet
- 162 valmiit tuotteet/tavarat (varastot)
- 163 lyhytaikainen kotieläinomaisuus (myytävät eläimet)
- 164 lyhytaikainen kasvillisuus
- 165 maksetut ennakkomaksut
- 166 muu vaihto-omaisuus

17-19 Rahoitusomaisuus

17 Saamiset

- 170 myyntisaamiset
- 171 tilisaamiset
- 172 lainasaamiset
- 173 ALV saamiset
- 174 siirtosaamiset (ennakot)
- 175 muut saamiset (määräaikaistalletukset)

18 Rahoitusomaisuusarvopaperit

- 180 osakkeet ja osuudet
- 181 muut arvopaperit

19 Rahat ja pankkisaamiset

- 190 käteiskassa
- 191 pankkitilit
- 192 sijoitukset, talletukset
- 193 muut pankkisaamiset

2. VASTATTAVAA

LIITE 6 3(11)

20 - 22 Oma pääoma

20 Oma pääoma

- 200 osake- ja osuus yms. vastaava pääoma
- 201 yksityistili (otot/panot)
- 202 edellisten tilikausien voitto/ylijäämä (tappio/alijäämä)
- 203 tilikauden voitto/ylijäämä (tappio/alijäämä)

21 Varaukset, arvostukset

- 210 tasausvaraukset
- 211 muut varaukset
- 212 kertynyt poistoero
 - 2120 rakennukset, rakennelmat
 - 2121 koneet, kalusto
 - 2122 muut aineettomat ja aineelliset hyödykkeet
- 213 arvostuserät
 - 2130 arvonkorotukset
 - 2131 kurssi- ja indeksivoitot

23-29 Vieras pääoma

23 Vieras pääoma, maatalous, pitkäaikainen

- 230 valtionlainat
- 231 korkotukilainat
- 232 lainat rahoituslaitoksilta
- 233 eläkelainat
- 234 luotolliset shekkitilit
- 235 muut pitkäaikaiset velat

24 Vieras pääoma, maatalous, lyhytaikainen

- 240 lainat rahoituslaitoksilta
- 241 eläkelainat
- 242 saadut ennakot
- 243 ostovelat
- 244 rahoitusvekselit
- 245 pitkäaikaisten lainojen lyhennykset
- 246 siirtovelat
 - 2460 ALV velat
 - 2461 muut verovelat
 - 2462 palkka- ja sosiaalikulovelat
- 247 muut lyhytaikaiset velat

25 Vieras pääoma metsätalous, pitkäaikainen

- 250 valtionlainat
- 251 korkotukilainat
- 252 lainat rahoituslaitoksilta
- 253 eläkelainat
- 254 luotolliset shekkitilit
- 255 muut pitkäaikaiset velat

26 Vieras pääoma, metsätalous, lyhytaikainen

- 260 lainat rahoituslaitoksilta
- 261 eläkelainat
- 262 saadut ennakot
- 263 ostovelat
- 264 rahoitusvekselit
- 265 pitkäaikaisten lainojen lyhennykset
- 266 siirtovelat
 - 2660 ALV velat
 - 2661 muut verovelat
 - 2662 palkka- ja sosiaalikululvelat
- 267 muut lyhytaikaiset velat

27 Vieras pääoma, muu yritystoiminta, pitkäaikainen

- 270 valtionlainat
- 271 korkotukilainat
- 272 lainat rahoituslaitoksilta
- 273 eläkelainat
- 274 luotolliset shekkitilit
- 275 muut pitkäaikaiset velat

28 Vieras pääoma, muu yritystoiminta, lyhytaikainen

- 280 lainat rahoituslaitoksilta
- 281 eläkelainat
- 282 saadut ennakot
- 283 ostovelat
- 284 rahoitusvekselit
- 285 pitkäaikaisten lainojen lyhennykset
- 286 siirtovelat
 - 2860 ALV velat
 - 2861 muut verovelat
 - 2862 palkka- ja sosiaalikululvelat
- 287 muut lyhytaikaiset velat

TULOSLASKELMA**3. KOKONAISTUOTOT****30-34 Kokonaismyyntituotot****30 Myyntituotot, maatalous**

- 300 kotieläinmyyntitulot
 - 3000 maito
 - 3001 naudat
 - 3002 siat
 - 3003 siipikarja
 - 3004 hevoseet
 - 3005 lampaat
 - 3006 vuohet
 - 3007 muut eläimet
- 301 viljan myyntitulot
 - 3010 ruis
 - 3011 vehnä
 - 3012 ohra
 - 3013 kaura
- 302 muut kasvinviljelyn myyntitulot
 - 3020 öljykasvit
 - 3021 sokerijuurikas
 - 3022 herne
 - 3023 peruna
 - 3024 nurmikasvit
 - 3025 muut peltokasvit
 - 3026 sienet
 - 3027 muut erikoiskasvit
- 303 puutarhatuotteet
 - 3030 avomaan vihannekset
 - 3031 kasvihuonevihannekset
 - 3032 marjat
 - 3033 hedelmät
 - 3034 kukat
 - 3035 taimitarhatuotteet
- 307 myynnin ALV:t
 - 3070 22 %
 - 3071 17 %
 - 3072 12 %

31 Myyntituotot, metsätalous

- 310 pystykaupat
- 311 hankintakaupat
- 312 muut metsätalouden myyntitulot
- 317 myynnin ALV:t
 - 3170 22 %
 - 3171 17 %
 - 3172 12 %

32 Myyntituotot, muu yritystoiminta

- 320 maatilamatkailun myyntitulot
 - 3200 loma-asuntojen vuokraus
 - 3201 matkailupalvelut
 - 3202 tulot ateriapalveluista
 - 3203 muut maatilamatkailutulot
- 321 turkistarhaus
- 322 mehiläistalous
- 323 kalanviljely
- 324 hevosten kasvatust, ratsastus
- 325 tuotteiden jatkojalostus
- 326 muu yritystulo
- 327 myynnin ALV:t
 - 3270 22 %
 - 3271 17 %
 - 3272 12 %
- 328 koneurakoinnit

33 Saadut avustukset ja tuet

- 330 saadut avustukset ja tuet, maatalous
 - 3300 kotieläintalous
 - 3301 kasvinviljely
 - 3302 puutarhatalous
- 331 saadut avustukset ja tuet, metsätalous
- 332 saadut avustukset ja tuet, muu yritystoiminta

38-39 Liiketoiminnan muut tuotot

38 Tuotevarastojen muutos

- 380 tuotevarastojen lisäys - tai vähennys + , maatalous
- 381 kotieläinomaisuuden lisäys - tai vähennys + , maatalous
- 382 tuotevarastojen lisäys - tai vähennys + , metsätalous
- 383 puutavaravaraston lisäys - tai vähennys + , metsätalous
- 384 tuotevarastojen lisäys - tai vähennys + , muu yritystoiminta

39 Muut tulot

- 390 vuokratulot, maatalous (koneet, maa, tuotantopan. myynti)
- 391 säännölliset muut tulot, maatalous
- 392 vuokratulot, metsätalous (koneet, maa, tuotantopan. myynti)
- 393 säännölliset muut tulot, metsätalous
- 394 vuokratulot, muu yritystoiminta (koneet, maa, tuotantopan. myynti)
- 395 säännölliset muut tulot, muu yritystoiminta

4-5. MUUTTUVAT KULUT

LIITE 6 7(11)

40 Maatalouden ostovarastojen lisäys - tai vähennys +

41 Maatalouden ostot tilikaudella

- 410 aineet, tarvikkeet ja tavarat
 - 4100 lannoitteet, kasvinviljelyaineet, kalkki
 - 4101 taimet, siemenet
 - 4102 poltto- ja voiteluaineet, bensiini
 - 4103 työkalut, käyttötarvikkeet
 - 4104 muut
- 415 hankintojen ALV:t
 - 4150 22 %
 - 4151 17 %
 - 4152 12 %
- 412 ALV tilitykset (erotus tilit 307 - 415)

42 Maatalouden ulkopuoliset ostopalvelut

- 420 koneiden ja laitteiden korjaus
- 421 ostettu sadonkorjuupalvelu
- 422 muu ostopalvelu

43 Maatalouden muuttuvat palkat sosiaalikuuluineen

- 430 muuttuvat palkat henkilösivukuluineen

44 Maatalouden muut muuttuvat kulut

- 440 kone- ja kalustovuokrat
- 441 kotieläintalouden muuttuvat menot
 - 4410 eläinten ostot
 - 4411 eläinten ostoväkirehut
 - 4412 eläinten ostokarkearehut
 - 4413 muut kotieläinmenot (eläinlääkintä yms.)
- 442 kasvinviljelyn muuttuvat menot
 - 4420 siemenet
 - 4421 kasvinsuojelu
 - 4422 lannoitteet, kalkki, maanparannus
 - 4423 sadonkäsittely, pakkaus
 - 4424 muut kasvinviljelymenot
- 443 muut muuttuvat menot
 - 4430 sähkö
 - 4431 lämpö
 - 4432 vesi

45 Metsätalouden ostovarastojen lisäys - tai vähennys +

46 Metsätalouden ostot tilikaudella

- 460 aineet, tarvikkeet ja tavarat
 - 4600 lannoitteet, torjunta-aineet, kalkki
 - 4601 taimet
 - 4602 poltto- ja voiteluaineet, bensiini
 - 4603 työkalut, käyttötarvikkeet
 - 4604 muut
- 465 hankintojen ALV:t
 - 4650 22 %
 - 4651 17 %
 - 4652 12 %
- 462 ALV tilitykset (erotus tilit 317 - 465)

47 Metsätalouden ulkopuoliset ostopalvelut

- 470 koneiden ja laitteiden korjaus

48 Metsätalouden muuttuvat palkat sosiaalikuuluineen

- 480 muuttuvat palkat henkilösivukuluineen

49 Metsätalouden muut muuttuvat kulut

- 490 kone- ja kalustovuokrat
- 491 metsätalouden muuttuvat menot
- 492 sähkö, lämpö ja vesi
- 493 muuttuvat vuokrat
- 494 muut muuttuvat menot

50 Muun yritystoiminnan ostovarastojen lisäys - tai vähennys +

51 Muun yritystoiminnan ostot tilikaudella

- 510 aineet, tarvikkeet ja tavarat
- 515 hankintojen ALV:t
 - 5150 22 %
 - 5151 17 %
 - 5152 12 %
- 512 ALV tilitykset (erotus tilit 327 - 515)

52 Muun yritystoiminnan ulkopuoliset ostopalvelut

- 520 koneiden ja laitteiden korjaus

53 Muun yritystoiminnan muuttuvat palkat sosiaalikuuluineen

- 530 muuttuvat palkat henkilösivukuluineen

54 Muun yritystoiminnan muut muuttuvat kulut

- 540 kone- ja kalustovuokrat
- 541 sähkö, lämpö ja vesi
- 542 muuttuvat vuokrat
- 543 muut muuttuvat menot

6. KIINTEÄT KULUT

LIITE 6 9(11)

60 Kiinteät palkat sosiaalikuuluineen, maatalous

600 kiinteät palkat henkilösivukuuluineen

61 Vuokrat ja vakuutukset, maatalous

610 vuokrat (pellot, rakennukset, leasing, muut)

611 vakuutukset, rakennukset ja rakennelmat

612 vakuutukset, koneet ja kalusto, ajoneuvot

613 vakuutukset, eläimet

614 vakuutukset, yrittäjä (MYEL)

615 muut maatalouden vakuutukset

62 Muut kiinteät kulut, maatalous

620 peruskorjaus- ja kunnossapitomenot (rakennukset, koneet, kalusto)

621 toimisto-, kirjanpito-, atk- posti- ja puhelinmenot

622 mainonta ja myyninedistäminen

623 matka- ja edustuskulut

624 kiinteistöjen hoitokulut (kiinteistövero)

625 ajoneuvo- ja kuljetuskulut (ajoneuvovero)

626 muut maatalouden kiinteät menot

63 Kiinteät palkat sosiaalikuuluineen, metsätalous

630 kiinteät palkat henkilösivukuuluineen

64 Vuokrat ja vakuutukset, metsätalous

640 vuokrat (rakennukset, leasing, muut)

641 vakuutukset, rakennukset ja rakennelmat

642 vakuutukset, koneet ja kalusto, ajoneuvot

643 vakuutukset, yrittäjä

644 muut metsätalouden vakuutukset

65 Muut kiinteät kulut, metsätalous

650 peruskorjaus- ja kunnossapitomenot (rakennukset, koneet, kalusto)

651 toimisto-, kirjanpito-, atk- posti- ja puhelinmenot

652 mainonta ja myyninedistäminen

653 matka- ja edustuskulut

654 kiinteistöjen hoitokulut (kiinteistövero)

655 ajoneuvo- ja kuljetuskulut (ajoneuvovero)

656 muut metsätalouden kiinteät menot

66 Kiinteät palkat sosiaalikuuluineen, muu yritystoiminta

660 kiinteät palkat henkilösivukuuluineen

67 Vuokrat ja vakuutukset, muu yritystoiminta

670 vuokrat (rakennukset, leasing, muut)

671 vakuutukset, rakennukset ja rakennelmat

672 vakuutukset, koneet ja kalusto, ajoneuvot

673 vakuutukset, yrittäjä

674 muut vakuutukset

68 Muut kiinteät kulut, muu yritystoiminta

680 peruskorjaus- ja kunnossapitomenot (rakennukset, koneet, kalusto)

681 toimisto-, kirjanpito-, atk- posti- ja puhelinmenot

682 mainonta ja myyninedistäminen

683 matka- ja edustuskulut

684 kiinteistöjen hoitokulut (kiinteistövero)

685 ajoneuvo- ja kuljetuskulut (ajoneuvovero)

686 muut kiinteät menot

70 Poistot, maatalous

- 700 poistot koneista ja kalustosta
- 701 poistot rakennuksista ja rakennelmista
- 702 poistot salaojista 10 %
- 703 poistot salaojista 20 %
- 704 poistot maatalouden ajoneuvoista
- 705 poistot muista aineellisista hyödykkeistä

71 Poistot, metsätalous

- 710 poistot koneista ja kalustosta
- 711 poistot rakennuksista ja rakennelmista
- 712 poistot metsäojista
- 713 poistot metsäteistä
- 714 poistot metsätalouden ajoneuvoista

72 Poistot, muu yritystoiminta

- 720 poistot koneista ja kalustosta
- 721 poistot rakennuksista ja rakennelmista
- 722 poistot ajoneuvoista
- 723 poistot muista aineellisista hyödykkeistä

8. RAHOITUSTUOTOT JA -KULUT

80 Rahoitustuotot, maatalous

- 800 osinkotuotot (osuudet, osakkeet)
- 801 korkotuotot
- 802 muut rahoitustuotot

81 Rahoituskulut, maatalous

- 810 korkokulut
- 811 rahoituskulut
- 812 muut vieraan pääoman kulut

82 Rahoitustuotot, metsätalous

- 820 osinkotuotot (osuudet, osakkeet)
- 821 korkotuotot
- 822 muut rahoitustuotot

83 Rahoituskulut, metsätalous

- 830 korkokulut
- 831 rahoituskulut
- 832 muut vieraan pääoman kulut

84 Rahoitustuotot, muu yritystoiminta

- 840 osinkotuotot (osuudet, osakkeet)
- 841 korkotuotot
- 842 muut rahoitustuotot

85 Rahoituskulut, muu yritystoiminta

- 850 korkokulut
- 851 rahoituskulut
- 852 muut vieraan pääoman kulut

90 Satunnaiset tuotot ja kulut (vahingonkorvaukset, ilkivalta, luottotappiot)

- 900 satunnaiset tuotot, maatalous
- 901 satunnaiset kulut, maatalous
- 902 satunnaiset tuotot, metsätalous
- 903 satunnaiset kulut, metsätalous
- 904 satunnaiset tuotot, muu yritystoiminta
- 905 satunnaiset kulut, muu yritystoiminta

91 Varausten muutokset

- 910 vapaaehtoisten varausten lisäys - tai vähennys +, maatalous
- 911 vapaaehtoisten varausten lisäys - tai vähennys +, metsätalous
- 912 vapaaehtoisten varausten lisäys - tai vähennys +, muu yritystoiminta

92 Välittömät verot

- 920 välittömät verot, maatalous
- 921 välittömät verot, metsätalous
- 922 välittömät verot, muu yritystoiminta

Maatalouden taloudellisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja

- No 184. SALLINEN, T. Viljelijöiden ja neuvojien näkemyksiä maataloudesta. 66 s. Helsinki 1992.
- No 185. KETTUNEN, L. Suomen maatalouspolitiikka. 148 s. Helsinki 1992.
- No 186. ALASTALO, L., PUURUNEN M. & SALLINEN T. Maatalouden kustannukset Suomessa. 161 s. Helsinki 1993.
- No 187. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuloksia, tilivuosi 1991. 50 s. Helsinki 1993.
- No 188. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuotantosuuntaisia tuloksia, tilivuosi 1991. 51 s. Helsinki 1993.
- No 189. PUURUNEN, M., SALLINEN, T. & ALASTALO, L. Mahdollisuudet maatalouden kustannusten alentamiseen. 108 s. Helsinki 1993.
- No 190. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. 69 s. Helsinki 1993.
SUMELIUS, J. A review of the literature on extensification - the arguments and critique. s. 5-30.
SIHVONEN, T. Kotieläintuotannon eettisyys taloudellisena tekijänä. s. 31-69.
- No 191. MAITOTUOTEMARKKINAT JA INTEGRAATIO. 66 s. Helsinki 1993.
YLI-JAMA, M-R. Euroopan yhdentymisen vaikutukset toimialan rakenteeseen Suomen juustomarkkinoilla. s. 5-24.
TÖRMÄ, P. Maitotuotteiden kauppa EY:ssä. s.25-66.
- No 192. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuloksia, tilivuosi 1992. 55 s. Helsinki 1994.
- No 193. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuotantosuunnittaisia tuloksia, tilivuosi 1992. 51 s. Helsinki 1994.
- No 194. MAIDONTUOTANTO MUUTTUVASSA TOIMINTAYMPÄRISTÖSSÄ. 98 s. Helsinki 1994.
HIIVA, E. EU -jäsenyyden taloudelliset vaikutukset maitotiloilla, s. 5-60.
HEIKKILÄ, A-M. Maitokiintiön hinta, s. 61-98.
- No 195. VIJELYJÄRJESTELMIEN TALOUDELLINEN VERTAILU. 51 s. Helsinki 1994.
SUMELIUS, J. Fertilizer expenditure and profitability on the grain producing bookkeeping farms in south of Finland 1988-1990. s. 5-12.
KUOPPAMÄKI, O. Integroidun viljanviljelyn suhteellinen kannattavuus. s.13-51.
- No 196. KUPIAINEN, T. Peruselintarvikkeiden hintaerot ja kansainvälinen keskihinta-vertailu. 70 s. Helsinki 1994.
- No 197. TIAINEN, S. Maatalouden taloustilastot EU:ssa ja Suomessa. 71 s. Helsinki 1994.
- No 198. VIHTONEN, T. Maatilaritysten tuloslaskenta ja tilinpäätösanalyysi liiketaloustieteen menetelmin. 97 s. Helsinki 1994.
- No 199. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuloksia, tilivuosi 1993. 55 s. Helsinki 1995.
- No 200. AJANKOHTAISTA MAATALOUSEKONOMIAA. Kirjanpitotilojen tuotantosuunnittaisia tuloksia, tilivuosi 1993. 51 s. Helsinki.
- No 201. HYVÖNEN, S., KUPIAINEN, T. & PIETIKÄINEN, P. Maaseudun pienyritysten strategiat, muutoksyvykyys ja tuoksellisuus. 70 s. Helsinki 1995.

Vammala 1995 Vammalan Kirjapaino Oy

ISBN 952-9538-57-X
ISSN 0788-5199